

Μεγάλῳ Ρεύματι ναοῦ τῶν Ταξιαρχῶν», ὁ Γ. Κ. Βογιατζίδης, τοῦ Ἰστ. Λ., «Νεοελληνικὰ ἀνέκδοτα, 1812—1831 (ἔγραφα τῆς ἱστορίας τῆς νήσου Ἄνδρου ἐπὶ τοῦ Ἀγῶνος)», ὁ Ἄν. Κ. Ὀρλάνδος «τρεῖς ἀνεκδότους Βυζαντινοὺς Ναοὺς τῶν περιχώρων τῆς Ἄρτης», ὁ διευθυντῆς τοῦ Ἱστορικοῦ ἀρχείου Κρήτης Ν. Γ. Παπαδάκης τὰ «Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Κρήτης 1204—1915», ὁ Μ. Πρωτοσύγγελος τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας Ἀθηναγόρας «τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ Ἀλλῆ-πασᾶ» καὶ τὴν «ἐν τῷ φρουρίῳ τῶν Ἰωαννίνων Σχολὴν τῶν Δεσποτῶν», ὁ διευθυντῆς τοῦ ἐν Βερολίνῳ Βυζαντινοῦ καὶ Νεοελληνικοῦ περιοδικοῦ Νίκος Βέης τὸν «Κατάλογον τῶν Ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ζακύνθῳ Φωσκολιανῆς Βιβλιοθήκης. Τέλος δημοσιεύουσιν «Ἱστορικὰ σημειώματα» ὁ Μάρσαλλ, ὁ Λουδ. Λιμπρίτης, ὁ Δ. Γρ. Καμπύρογλους, ὁ Πουλίτσας.

Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν λίαν ἐπιτυχῆ μετάφρασιν τῶν ἐπιστολῶν τῆς Νόρδενφλυχτ ὑπὸ τοῦ ἑταίρου Κ. Ν. Τσαουσοπούλου. Ἡ Ἰουλία Νόρδενφλυχτ ὑπῆρξεν παιδαγωγὸς καὶ φίλη τῆς βασιλείσσης Ἀμαλίας καὶ ἡ πρώτη αὐτῆς ὑπασπίστρια, ἣτις ἐξ Ὀλδεμβούργου τὴν συνώδευσεν. Αἱ πλήρεις χάριτος, εὐφυΐας καὶ εὐστόχων κρίσεων ἐπιστολαὶ αὐτῆς, ἐξόχως θελκτικὸν ἀνάγνωσμα, εἶναι συγχρόνως καὶ σπουδαία πηγὴ γνώσεως τῶν πρώτων βημάτων ἐν τῷ πολιτισμῷ τοῦ νεαροῦ ἡμῶν βασιλείου κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1837 μέχρι 1842 ἱστορικὴν περίοδον τῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ. Διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν ἐπιστολῶν τούτων τὸ «Δελτίον» ἠθέλησε νὰ ἐγκαινίσῃ σειράν ἀπομνημονευμάτων, σημειώσεων καὶ ἐν γένει συμβολῶν χρησίμων εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῆς χώρας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀποκαταστάσεως μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Ὁ τόμος καταλήγει διὰ τῆς ἐκθέσεως τῶν πράξεων τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἀποτελοῦντα σταθμὸν ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἐταιρείας, ἣς τὸ Μουσεῖον σπουδαίως ἐπλουτίσθη καὶ ἐτακτοποιήθη κατ' αὐτά, τὸ δ' ἀποθεματικὸν ἀνῆλθεν εἰς ὀκτακοσίας σχεδὸν χιλιάδας δραχμῶν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 30 Ἰουλίου 1923

Ὁ Πρόεδρος

τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Ἑλλάδος.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ν. ΡΑΔΟΣ

Ἡ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΦΘΙΩΤΙΣ ΚΑΙ ΤΑ ἘΝ Αὐτῇ ΜΝΗΜΕΙΑ

ὑπο
Ν. Γ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐἰσαγωγή.

Ὁ Ἰσπανὸς ἱστοριοδίφης Ἀντόνιος Rubió y Lluch ἐξέδωκε τῷ 1908 ἐν Annari de l'Institut de Studis Catalans περισπούδαστον μελέτην ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν Els castells Catalans de la Grecia Continental. Ἀρχεται δ' ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν διὰ Βοιωτίας, Λοκρίδος καὶ Φθιώτιδος καὶ φθίναται μέχρι τῆς Λαμίας, ἣν περιγράφει, δημοσιεύων συγχρόνως ὅλα τὰ μεσαιωνικὰ φρούρια καὶ οἰκοδομήματα, ἅτινα ἀποδίδει εἰς τοὺς Καταλάνους. Καταλείπει δὲ τὴν ἀνατολικὴν καὶ βόρειον Φθιώτιδα μέχρι Φαρσάλου ὡς καὶ τὴν Δημητριάδα, διότι ἀσθενήσας κατ' ὁδὸν ἐξ ἐλωδῶν πυρετῶν ἠναγκάσθη νὰ ἐπανακάμῃ εἰς Ἀθήνας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰσπανίαν.

Ὑπεσχέθη εἰς τὸν φίλον ἱστοριοδίφην, τὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη Ἰτανοῖς διαφωτίσαντα τὴν τέως σλαβικὴν ἱστορίαν τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι διὰ τῆς ἀνακαλύψεως ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς Βαρκελώνης καὶ ἄλλων Ἰσπανικῶν πόλεων πολυτίμων ἐγγράφων, ἀναγομένων εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Καταλανικὴν περίοδον αὐτῆς καὶ διὰ σοβαρῶν μελετῶν, αἵτινες εἶναι ἡ βᾶσις σήμερον παντὶ τῷ μελετῶντι τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς ἀβεβαιότητος, τῶν παραχῶν, τῶν δηλώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως αὐτῶν, νὰ συνεχίσω ἐγὼ τὴν ἐξέτασιν τῆς ὑπολειφθείσης χώρας καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν δημοσίευσιν ὅλων τῶν μεσαιωνικῶν μνημείων αὐτῆς, ὅσα δὲν περιέχονται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μελέτῃ τοῦ Α. Rubió y Lluch.

Ἀρχόμενος λοιπὸν ἀπὸ τῆς μετὰ τὴν Λαμίαν κόμης Αἰλακίου φιλάνω εἰς Στηλίδα, Γαρδίκιον καὶ Πτελεόν, ὅπως περιγράψω τὴν ἀνατολικὴν Φθιώτιδα· ἐκεῖθεν δὲ στρέφω πρὸς Β. διὰ Σούρπης ἢ περιγράψω τὴν βόρειον Φθιώτιδα μέχρι Δομοσοῦ, μετ' ὃ ἐπανερχόμενος εἰς τὰς περὶ τὸν Πηγασιτικὸν κόλπον γόρως ἢ περιγράψω τὴν Δημητριάδα, τὸν Γῶλον, τὰ Λεχόνια καὶ τὸ Καστρί. Πολλὰ δὲ παρατίθημι φωτογραφικὰ ἀπεικασματα τῶν σπουδαιότερων σφριζομένων μνημείων.

Α' ΑΥΛΑΚΙ

Πρὸς Α. τοῦ Ζητουνίου (Λαμίας) εἰς ἀπόστασιν 10 χλμ. κεῖται τὸ χωρίον *Αἰλάκι* παρὰ τὴν Στηλίδα. Τὸ χωρίον τοῦτο μνημονεύεται ἐν ἐγγράφοις παρὰ Σάθα⁽¹⁾. Καὶ ὁ μὲν ἱστορικὸς Δούκις⁽²⁾ ἀναφέρει ὅτι, ὅτε ὁ Σουλτᾶνος Μουράτ ἀπαράσισε νὰ ἐξστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος συνεχίζων τὰς προηγουμένας ὑπὸ τῶν προκατόχων αὐτοῦ στρατείας ἀπέστειλε τῷ 1423 ἐκ τῆς κατελημμένης ἤδη Θεσσαλίας τὸν κατακτητὴν αὐτῆς Τουρζάν-πασσᾶν ἡγούμενον 25,000 ἀνδρῶν, ὅπως ἐκδιώξῃ Θεόδωρον τὸν Β', Βυζαντινὸν δεσπότην, καὶ τοὺς Βενετοὺς ἐκ Πελοποννήσου. Κατὰ δὲ τὴν ἐπίδοσιν ταύτην ὁ Τουρζάν-πασσᾶς ἐλεηλάτησε κατ' ὁδὸν τὰς γόρως, δι' ὧν διήρχετο. «*Ἦν δὲ τότε, λέγει ὁ Δούκις, σταλεῖς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἑπιτιμίαν Καντακουζηνὸς ὁ Στραβομύτης, ποιήσας μεγάλην ζημίαν ἐν ἐκείνοις τοῖς μέρεσι τοῖς κατοικοῦντας Τούρκους καὶ περιέπων ἀσφαλιῶς τὰ πέριξ Ζητουνίου καὶ τὸ πολίχρον*»⁽³⁾.

Ὁ Καντακουζηνὸς οὗτος διεπραγματεύθη μετὰ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ Βενετῶν προτείνας εἰς αὐτοὺς τὴν παράδοσιν τῶν ὑπ' αὐτοῦ κατοχυρωμένων μετὰ τοῦ Ζητουνίου πολισιμάτων Στηλίδος καὶ Αἰλακίου, ὡς δηλοῦται ἐκ τριῶν ἐγγράφων τοῦ 1423, ἐξαποσταλέντων ὑπὸ τῆς Βενετικῆς δημοκρατίας πρὸς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ διοικητὴν αὐτῆς.

Καὶ διὰ μὲν τοῦ πρώτου, χρονολογουμένου ἀπὸ 7 Ἰουνίου, παραγγέλλει ἡ Βενετικὴ κυβέρνησις τὸν διοικητὴν αὐτῆς ἐν Εὐβοίᾳ νὰ

(1) Κ. Σάθα, Μνημεῖα Ἑλλην. Ἱστορ. Α', σ. 140—149, Γ', σ. 251.

(2) Δούκ. ἐκδ. Βόννης 189. Περὶ Βουρτσέλα, Φθιώτις, σ. 344.

(3) Δούκ. σ. 189.

δεχθῆ τοὺς ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ Στραβομύτου, ὃν καλεῖ *κατὰ τὴν Ζητουνίον*, παραχωρουμένους αὐτῇ τόπους τῆς Στηλίδος καὶ τοῦ Αἰλακίου (Stalide et Delavlahi) καὶ ἐξασφαλίσῃ αὐτούς. Αὐτὸ δὲ τοῦ δευτέρου, χρονολογουμένου ἀπὸ 10 Ἰουλίου, παραγγέλλει ἡ Βενετικὴ πολιτεία τὸν ἐν Εὐβοίᾳ διοικητὴν αὐτῆς νὰ τηρήσῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκχωρηθέντα μέχρι νεωτέρας αὐτῆς διαταγῆς. Αὐτὸ δὲ τοῦ τρίτου, χρονολογουμένου ἀπὸ 27 Ἰουλίου, παραγγέλλει νὰ φροντίσῃ ἐν τῇ διαπραγματευομένῃ τότε εἰρήνῃ νὰ περιλάβῃ τοὺς τόπους τῆς Στηλίδος καὶ Αἰλακίου (Stalide et Vlachi), ἐλὼν ὁ διοικητὴς Ζητουνίου ἤθελε δόσῃ αὐτὰ εἰς τὴν διαίτησιν τῆς Εὐβοίας⁽¹⁾. Ὅποια δ' ἀπέβη ἢ ἐκβῆσις τῆς διαπραγματεύσεως ταύτης εἶναι ἄγνωστον.

Β' ΣΤΗΛΙΣ

Ἐν τῷ μετῷ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου κεῖται ἡ μικρὰ πόλις *Στηλῆς*⁽²⁾, ἐπίκειον τῆς Λαμίας. Περιβάλλεται κύκλωθεν ὑπ' ἑλαιῶνων, ἐκτεινόμενον μέχρι τῶν ὑπορειῶν τῆς Ὀθρουσ. Κατέχει δὲ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Φθιωτικῆς πόλεως τῶν *Φαλάρων*, διὸ καὶ ὁ δῆμος φέρει τὸ ἀρχαῖον ὄνομα. Ἐν αὐτῇ σφύζονται ἱκανὰ ἔρεματα τοῦ ἀρχαίου τείχους καὶ ἀνευρίσκονται ὑπὸ τῶν κατοίκων ἀρχαῖα μνημεῖα. Κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Ἀντίπατρος περιβεβλημένος ὑπὸ πολλῶν δυσχερειῶν ἔνευεν τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ συμβάσεως ἐπαναστάσεως διέκεινεν ἐν Λαμίᾳ ἀναμένων ἐπιζουρίας ἐξ Ἀσίας, προτιμήσας τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀχυρότητα τῆς θέσεως καὶ τὸ ἕψος τῶν τειχῶν αὐτῆς καὶ διὰ τὸ ἐπίκειον αὐτῆς τὰ Φάλαρα, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ ἐπιζωυνοῖ μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ⁽³⁾. Ὁ δὲ Λεωσθένης, στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων, ἀπέκλεισε τὰ Φάλαρα, ἵν' ἀποκόψῃ τὴν σιγγουνοίαν τοῦ Ἀντιπάτρου⁽⁴⁾. Κατὰ δὲ τὸ θέρος τοῦ 208 π. Χ. Φίλιππος ὁ Β' νικήσας τοὺς Αἰτωλοὺς ἀποχωρήσας εἰς Λαμίαν καὶ ἐγγλεισθέντας ἐν αὐτῇ ἐπανήγαγε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς Φάλαρα, ὅπου ἀρίζοντο

(1) Σάθα, Μνημεῖα χλμ. ὡς ἄνω.

(2) Ἄλλοι μὲν γράφουσι τὸ ὄνομα *Στυλῆς* δι' Υ', ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Βουρτσέλας *Στηλῆς* δι' Η'. Προτιμῶ τὴν δευτέραν γραφὴν.

(3) Διόδ. ΙΓ', 12. — Ἰουστ. ΧΙΙΙ, 5. — Στράβ. Θ', 434.

(4) Διόδ. ὡς ἄνω.

οί πρόσβαις Ῥοδίων, Ἀθηναίων καὶ Χίων περὶ καταπιύσεως τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῶν Αἰτωλῶν πολέμου⁽¹⁾. Κατὰ δὲ τὸν Ὀκτωβρίον τοῦ 192 π. Χ. ὁ Ἀντίοχος κατέπλευσεν εἰς Φάλαρα, προσκληθεὶς διὰ ψηφίσματος ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ἐξ Λαμίας. Λαβὼν δ' ἐνταῦθα τὸ ψηφίσμα μετέβη εἰς Λαμίαν, εὐρὼν ἐνθουσιώδη ὑποδοχὴν καὶ διὰ κοινῆς συνόδου τῶν Αἰτωλῶν ἐξελέγη ἀρχιστράτηγος αὐτῶν⁽²⁾. Κατὰ δὲ τὸν Λίβιον τὰ Φάλαρα ἦσαν πρὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν πολέμων πόλις πολυανθρωποτέρα διὰ τὸν ἔξοχον λιμένα καὶ τὰλλα πλεονεκτήματα αὐτῆς⁽³⁾. Δύο ἀρχαῖα ἐξ αὐτῆς ἐπιγραφαὶ εἶναι γνωσταί, ὧν μία ἀναθηματικὴ τῇ Ἀφροδίτῃ⁽⁴⁾.

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς Καταλανικῆς κυριαρχίας ἐν ἔτει 1377 μ. Χ., ὅτε τὰ δουζάτα Νέων Πατρῶν καὶ Ἀθηναίων ἦσαν ἡνωμένα ὑπὸ ἓνα δοῦζα, τὸν τῶν Ἀθηναίων, διοριζόμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, ἡ Στηλὶς ἐπήγετο εἰς τὴν βαρονίαν Ζητουνίου, ὡς καὶ τὸ Γαρδίσιον. Καθὼς δὲ μέχρι τοῦδε οἱ Ν. Γεωργιάδης, Γρηγορόβιος, Νερούτσος, Βουργελάς καὶ ἄλλοι ἐθεώρουν τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ κάστρον Ἐσταυροί ὡς αὐτὴν τὴν Στηλίδαν⁽⁵⁾. Ὁ δὲ Ἰσπανὸς ἱστοριοδίφης Ἀντόνιος Rubió y Lluch θεωρεῖ ὡς τοιοῦτο τὸ *Kastri*, κείμενον παρὰ τὴν λίμνην Βοιβηίδα, ὡς θ' ἴδωμεν ἄλλαχού⁽⁶⁾. Τῷ δὲ 1423 ἀναφέρεται ἡ Στηλὶς μετὰ τοῦ παρ' αὐτὴν Αἰλακίου, ὡς κατεχομένη ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ διοικητοῦ Ζητουνίου Καντακουζηνοῦ Στραβομίτη, ὡς ἐν τοῖς περὶ Αἰλακίου ἐκτενῶς εἴπομεν.

Μνημεῖα.

Ἐν Αἰλακίῳ καὶ Στηλίδι δὲν διασώθησαν σπουδαῖα μεσαιωνικὰ μνημεῖα, πλὴν τῶν ἀνημέτων ἀμφοτέρων τῶν πολισμάτων. Ἐν δὲ τῇ

(1) Tit. Livius, XXVI, 37.

(2) Liv. XXXV, 43—45.

(3) Liv. XXVII, 30.

(4) Inser. Gracciae, IX,², 1359—1360.

(5) Ν. Γεωργιάδης, *Θεσσαλία*, ἐκδ. 1880.—Γρηγορόβιος, *Ἱστορ. τῆς πόλ. Ἀθηναίων*, μετάφρ. Σ. Π. Λάμπρου.—Γ. Νερούτσος ἐν *Δελτίῳ Ἰστ. καὶ Ἐθνολ.*

Ἐταιρ. τ. Δ', σ. 151, 181 καὶ 187.—L. Βουργελάς, *Φθιώτις*, σ. 332.

(6) Ant. Rubió y Lluch, *Als castells catalans de la Grècia continental*, ἐν *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1908, σ. 5.

ἀκτῇ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου ἐσώθησαν παράλιοί τινες πύργοι, τοιοῦτοι, οἷους θ' ἀνεύρωμεν ἐν Πτελεῶ καὶ Καδήραγα τοῦ Ἀλμυροῦ.

Γ' ΓΑΡΔΙΚΙΟΝ

Τὸ *Γαρδίσιον* εἶναι πολίχνη κειμένη ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν κλιτύων τῆς «Ὀθρου». Τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶναι σλαβικόν· φέρεται δὲ ὡς ἔδρα ἐπισκοπῆς κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Παρ' αὐτὸ δὲ ἐπὶ λόφου ἀποτόμου, χωριζομένου διὰ χαράδρα ἀπὸ τῆς πολίχνης, κεῖνται τὰ εἰρηλίκια τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσης, τῆς πρωτεύουσος τῶν Ἀχαιῶν καὶ πατριδος κατὰ τινὰς τοῦ Ἀχιλλέως. Κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἡ Κρεμαστὴ Λάρισα ἀναφέρεται σπανιώτερον. Οὔτω τῷ 302 π. Χ. Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς κατέλαβε τὴν πόλιν. Τῷ δὲ 229 π. Χ. ἡ Κρεμαστὴ Λάρισα πιθανῶς μετεῖχε τοῦ Αἰτωλικοῦ συνεδρίου μετὰ τῆς Φαρσάλου, τοῦ Ἐζίνου, τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, τῆς Λαμίας καὶ τῆς Ὑπάτης. Τῷ δὲ 197 π. Χ. κατεῖχτο ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ε'.

Τὸ Γαρδίσιον ὑπὸ τὸ σλαβικὸν αὐτοῦ ὄνομα, σημαῖνον πολίχνην (=Γραδίσι), ἀναφέρεται ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὡς ἔδρα ἐπισκοπῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Ἐτέρως Γαρδικίας*⁽¹⁾· διότι δύο πολισμοὶ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα εἶναι γνωστὰ ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν μὲν τὸ τῆς Φθιώτιδος, τὸ ὁποῖον πρὸς διάκρισιν καλεῖται *μεγάλον Γαρδίσι*, ἕτερον δ' ἐν τῇ πεδινῇ Θεσσαλίᾳ μεταξὺ Λαρίσης καὶ Τρικκάλων, τὸ ὁποῖον βραδύτερον μετωνομάσθη *Ζάρονον*, διατηρηθέντος τοῦ πρότερον ὀνόματος ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ ὁμωνύμου ἐπισκόπου. Κατεῖχε δὲ τὸν ΙΒ' βαθμὸν ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη μεταξὺ τῶν τῇ μητροπόλει Λαρίσης ὑποκειμένων ἐπισκοπῶν.

Ἀναφέρεται δὲ πρῶξις συνοδικὴ τοῦ ΙΓ' αἰῶνος «περὶ τῆς ὑπὸ τὸν Ναυπάκτου ἐπίσκοπον μονῆς τῆς Ἀγίας Τριάδος, ἧς ἡ ἐφορὰ ἀνατίθεται Ἰωάννῃ ἀρχιεπισκόπῳ Γαρδικίου»⁽²⁾. Ἐπίσης ἐν τινι ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Μανουήλ, ἀπολυθείση μηνὶ Φεβρουαρίῳ τοῦ 1222 πρὸς τὸν μητροπολίτην Ναυπακτίας Ἰωάννην, ἀναφέρεται ὅτι ὁμοῖα ἐπι-

(1) Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, *Σύντθ. καὶ ἰ. κανόνων*, Ε', 461.—Ἱεροζλ. *Συνέχδ.* ἐκδ. Parthey, 97.—Βουργελάς, *Φθιώτις*, 277.—Ν.Ι. Γιαννοπούλου, *Ἐπισκοπικοὶ Κατάλογοι Θεσσαλίας*, ἐν *Ἐπετηρίδι «Παρνασσοῦ»* τόμ. Γ', 1914, σ. 177—178.

(2) Ἱεροσολυμιτ. Βιβλιοθ. Α', 312, 67.

στολή εἶχεν ἀποσταλῆ καὶ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Γαρδικίου (1). Ἐπίσης δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μιχαὴλ ὁ Ἀζομινᾶτος παρεβάλλει τὸν ἐπίσκοπον Γαρδικίου νὰ στείλῃ εἰς Ἀθήνας ἀμαξοποιούς, διότι τότε δὲν ὑπῆρχον τοιοῦτοι ἐκεῖ (2).

Βραδύτερον δ' ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ ἱαμβόλου Βενιαμίν τοῦ ἐκ Γουδέλης, περιηγηθέντος κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἔξυμψύξιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πληθυσμοῦ, ἀναφέροντος δ' ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ ἐπὶ λέξει τάδε: «Ἐντεῦθεν (ἀπὸ Ζητουνίου) διήμερος πορεία εἶναι εἰς Γαρδικιον, πόλιν καταστραμμένην καὶ ὀλίγους ἔχουσαν κατοίκους Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους». Πότε δὲ καὶ ὑπὸ τίνων ἐγένετο ἡ καταστροφή τοῦ Γαρδικίου, ἧς μνημονεύει ὁ Βενιαμίν, εἶναι ἄγνωστον.

Τὸ Γαρδικιον συχνάκις ἀναφέρεται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι. Κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1204 κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων καὶ τὴν μετὰξὺ αὐτῶν διανομὴν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τιμάρια, τὸ Γαρδικιον ἐπέχθη εἰς τὴν βαρωνίαν Ζητουνίου, τὴν δ' ἑλληνικὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ ἀντικατέστησε λατινικὴ τοιαύτη, ὑποκειμένη ἐπὶ Καταλιανοκρατίας εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Νέων Πατρῶν. (3) Ἐν ἐπιστολῇ δὲ τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου Γ' ἀναφέρεται *Castrum Cardicense* ὡς ἔδρα ἐπισκόπου Λατίνου.

Τῷ δὲ 1209 οἱ ἱππῶται τοῦ ἀγ. Ἰωάννου τῆς Ἱερουσαλήμ, οἵτινες εἶχον καταλάβῃ πολλὰς μονὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα ἐν Γαρδικίῳ, δὲν ἤρξοντο μόνον εἰς τὰς κατὰ τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου θηβῶν ὀχληρίας, ἀλλὰ κατεφέροντο καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἐπισκόπου Γαρδικίου, οἰκειοποιηθέντες μονὴν τινα ὑποκειμένην εἰς αὐτόν· ἔπειτα δὲ ὀχλιοποιήθησαν καὶ ὁλόκληρον τὴν ἐπισκοπὴν καὶ τὸ φρούριον Γαρδικίου, ἀπειλοῦντες θάνατον τῷ ἐπισκόπῳ καὶ ὀπίζοντες τὸν δευτερεύοντα τῆς ἐπισκοπῆς, ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου πρὸς ἐπιτίμησιν αὐτῶν (4).

Τῷ δὲ 1275 ὁ δεσπότης Νέων Πατρῶν Ἰωάννης ὁ Δούζας Ἀγ-

(1) Ἄντ. Μηλιαρίζη, *Λεσβοῖται ἡ Πατρίδος*, 172.

(2) Miller-Λάμπρου, *Ἱστορ. Φραγκοκρατ. ἐν Ἑλλάδι*, Α', 29.

(3) *Πατρολογία Λατινικὴ* Migne, τόμ. 215ος, σελ. 229, 295, 297, 299, 9, col.—I. Βουρτσέλα, *Φθιώτις*, 231.

(4) Νερσούτσου, *Χριστ. Ἀθήναι ἐν Δελίῳ Ἰατρ. καὶ Ἑθν. Ἐκμορίας*, Α', 85.

γελοῦ Κομνηνῶς κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Νέων Πατρῶν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατορικῶν Ἰωάννου Κομνηνοῦ Παλαιολόγου καὶ Ἀλεξίου Καβαλλαρίου, ἡγουμένων 30,000 ἀνδρῶν, ζητήσας βοήθειαν ὑπὸ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἰωάννου Δελαγῶς καὶ λίσας τὴν πολιτοκίαν διὰ τῆς ὑπὸ τὸν Νικολαῖον Σαϊντ-Ὁμάρ εὐαρίθμου, ἀλλὰ γενναίως, φραγκικῆς στρατιᾶς εἰς ἀνταμοιβὴν τῆς φιλοφροσύνης ταύτης τοῦ δουκὸς ὑπ' ἀνδραγαθίαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην Ἀγγέλαν τῷ ἡγεμονίδῃ καὶ ἔπειτα δουκὶ Ἀθηνῶν Γουλιέλμῳ Δελαγῶς, δούξ αὐτῷ ὡς προῖτα τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια Γραβιάν, Σιδηρόκαστρον, Ζητοῦνι καὶ Γαρδικία. Οὕτω δὲ ἡ δύναμις τοῦ δουκίτου Ἀθηνῶν ἐπέξετάθη μέχρι Θεσσαλίας (1).

Τῷ δὲ 1204, ἀποθανόντος τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουλιέλμου Δελαγῶς, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γουίδιον, νεαρὸς δούξ τῶν Ἀθηνῶν, ὑποστηριζόμενος τότε καὶ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ οἴκου τῶν Ἀνδραγαθῶν παρὰ τοὺς συνεχεῖς πολέμους, οὓς ἠναγκάζετο νὰ διεξάγῃ πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς Πελοποννήσου, διώκει καὶ τὴν ἰδίαν χώραν ἐν τελείᾳ ἀνεξαρτησίᾳ καὶ νὰ ἐπεξεύρῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἀσολύτως πρὸς βορρᾶν ἐπέτυχε. Καὶ διὰ μὲν τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἑλένης-Ἀγγέλας εἶχε περιέλθῃ εἰς οἰκειότητα καὶ φιλίαν πρὸς τὴν δυναστείαν Νέων Πατρῶν τῶν Ἀγγέλων· πρὸς νότον δὲ τῆς Θεσσαλίας κατεῖχε τὸ Ζητοῦνι καὶ τὸ Γαρδικία, τὸ ὅποιον εἶχε δώσει ὡς τιμᾶριον εἰς τὸν φίλον Βονιράτιον τὸν ἐκ Βερόνης (Οὐηροναῖον, de Verona) καὶ μετ' οὗ πολὺ οὗτος, κατ' ἀγαθὴν τύχην, ἐγένετο κύριος ἀπᾶσης τῆς Θεσσαλίας (2). Τῷ δὲ 1294 ὁ δούξ οὗτος Γουίδιον Δελαγῶς ἐν λειτουργίᾳ ἐν Θήβαις κατέλαβε πτωχὸν ἱππότην ἐξ Εὐβοίας Βονιράτιον τὸν Οὐηροναῖον, ἕγγονον τοῦ Γουλιέλμου Α', ὅστις εἶχε προσνομίσει ἑαυτὸν βασιλέα τῆς Θεσσαλονίκης, ἵνα χαρακτηρίσῃ αὐτὸν ἱππότην, ἔδωκεν εἰς αὐτόν τὸ Γαρδικίον καὶ τὸ Σελίτζερι (3) προικόμεν κτήριον τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἑλένης Ἀγγέλας, τὴν Σαλαμίνα, δεκατρία κἄστρα τοῦ δουκίτου ἐπὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ ὡς σύ-

(1) *Liivre de la Conqueste*, σ. 403, 413.—Sanudo, παρὰ Γορβί, *Chroniques grecoromanes*, σ. 136.—Νερσούτσου, ἔνθ' ἀνωτ. σ. 103.

(2) Γρηγοροβλου-Λάμπρου, *Ἱστορ. πόλ. Ἀθηνῶν*, Α', 533.

(3) Ἀγνοοῦμεν ποῦ ἔκειτο τὸ Σελίτζερι.

ζυγον τὴν ἑξαδέλφην αὐτοῦ Ἀγνήν de Cicons, κυρίαν τῆς Αἰγίνης καὶ τῆς Καρύστου (1).

Καὶ ἐνῶ πολλὰς πόλεις τῆς Εὐβοίας, οἱ τριτημόριοι καὶ οἱ Βενετοὶ εἶχον ἀραιρέσει ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν, ἡ Κάρυστος ἐξηκολούθει καταχομένη ὑπ' αὐτῶν, μέχρις οὗ ὁ γενναῖος Βονιράτιος τῷ 1296 ἐκυρίευσεν ταύτην καὶ ἔκτοτε ἐδυνάστευσεν ἐν Γαρδικίῳ, Καρύστῳ, Σελίγειῳ καὶ Αἰγίνῃ (Dominator Caristi et Gardichie et Seligerii et Eigne) (2).

Ἐν τινι δ' ἐπιτροπικῷ ἐγγράφῳ, δι' οὗ ἀπεστάλησαν ἐπίτροποι ὑπὸ τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν Γουίδουνοϋ Β' καὶ Ματθίλδης τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐν ἔτει 1305 οἱ Ἰωάννης Sausset καὶ Ἰωάννης de Chygnigni ἵνα ἀναλάβωσι τὴν πατρόαν τῆς Ματθίλδης κληρονομίαν ἐν Φλάνδρᾳ καὶ Ὀλλανδίᾳ, ὑπογράφεται ὡς μίσητος μεταξὺ τῶν ἀρχιεπισκόπων Δανλίας Θωμᾶ καὶ Εὐφρίπου Γουαλθέρου (Walter) τῶν καθηγουμένων τῶν Μινωριτῶν Ἰακώβου τοῦ ἐκ Πάρμας, τῶν Δομινικανῶν Ἀλφρέου τοῦ ἐκ Βεργάμου, τοῦ μεγάλου ταξίαρχου τῶν Ναϊτῶν Ἰπποτῶν τῆς Ῥωμανίας Ἰακώβου de Neuf-château καὶ ἐκ τῶν κρημνῶν ἀρχόντων τοῦ κωνσταντινουπόλεως Ἀγγελβέρτου de Lüderkoke, τοῦ δυνάστου τῶν Σαλώνων Θωμᾶ Γ' de Stroponcourt, καὶ ὁ ταξίαρχος (τριτημόριος) Καρύστου καὶ δυνάστης Γαρδικίου Βονιράτιος ὁ ἐκ Βερώνης (de Verona) πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ δυνάστης Καρδίτσης τῆς Βοιωτικῆς καὶ Βάιλος (ἐπίτροπος) Μεγαλοβλαχίας (Θεσσαλίας) Ἀντώνιος de Flamene (3).

Κατὰ δὲ τὴν μεγάλην μάχην παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν τῆς Θεσσαλίας μεταξὺ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουαλθέρου ἢ Βαλθέρου τοῦ ἐκ Βριένης (de Bréne) καὶ τῶν Καταλανῶν τῇ 15 Μαρτίου 1311, κατ' ἣν ἠττήθη ὁ δούξ πεσὼν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, τὸ ἄριστον μέρος τῶν εἰς τοὺς σεβαστοκράτορας (δεσπότης) Νέων Πατρῶν ἀνηκουσῶν ἄλλοτε χωρῶν περιήλθεν εἰς τοὺς Καταλανοὺς, ὡς καὶ ὀλίγηρος ἢ ἀνήκουσα

(1) Miller-Λάμπρου, *Ἱστορ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι*, Α', 275.

(2) Ἀρχεῖον Βενετίας, *Pacla* III, 79.— Πρβλ. Γρηγοροβίου-Λάμπρου, *Ἱστορ. πόλ. Ἀθηνῶν*, Α', 532.

(3) Νερούτσου, *Χριστ. Ἀθῆναι*, ἐν *Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρείας*, Α', 122, σημ. 1.

εἰς τὸ δουκᾶτον Ἀθηνῶν χώρα μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου.

Ἐν ἔτει δὲ 1317 ὁ Καταλᾶνος δούξ τῶν Ἀθηνῶν Ἀλφόνσος Φαδριγος, ἐξ Ἀραγῶνος, νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ δυνάστου Εὐβοίας Βονιρατίου dalle Carceri, ἄρυσεν μόλις τὸ 16ον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῆς, ὀνομαζομένην Μαρουλλιαν, ἔλαβεν ὡς προίκα σὺν τῷ φρουρίῳ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Καρύστου καὶ τῶν Ἀρμένων, τῇ νήσῳ Αἰγίνῃ, τὰς βαρωνίας τοῦ Ζητουίνου καὶ Γαρδικίου καὶ πλεῖστα καπέλλια καὶ πύργους ἀνὰ τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν Ἀσπιδά καὶ ἐν γένει ἅπαντα τὰ τιμάρια, ὅσα ὁ πατὴρ αὐτῆς εἶχε λάβει παρὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Γουίδουνοϋ (1).

Ὅτε δ' ἐν ἔτει 1319 συνομολογήθη εἰρήνη μετὰ τὸν πόλεμον τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Ἀλφόνσου κατὰ τῆς Εὐβοίας μεταξὺ τούτου καὶ τῶν Βενετῶν διὰ συνθήκης παρέδωκεν οὗτος τὴν Εὐβοίαν, πλην τῆς Καρύστου. Εἰς δὲ τὴν Καταλανικὴν Ἑταιρείαν ἔδωκε τὴν νότιον Θεσσαλίαν, ἀποκομμένην ἀπὸ Δομοζοῦ καὶ Φαρσάλων καὶ προσσηθηθεῖσαν εἰς τὸ δουκᾶτον Ἀθηνῶν. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης Ἀγγελος Δούκας, δεσπότης Νέων Πατρῶν, ἀπισθεῶν δὲν εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν ὑπὸ τῶν Καταλανῶν κατὰκτησιν τῶναντίον δὲ προσεπωνυμεῖτο κύριος Ἀθηνῶν ἔνεκεν συγγενείας, ἣν εἶχε συνάψει μετὰ τῶν τελευταίων δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ οἴκου Δελαγός. Πανόντος δ' αὐτοῦ ἀτέχνου τῷ 1312 ἡ Θεσσαλικὴ ἐκείνη δυναστεία τῶν Ἀγγέλων διεμελήθη. Καί τινες μὲν τῶν χωρῶν αὐτοῦ περιήλθον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου, πενήθερόν αὐτοῦ, ἄλλαι δὲ περιήλθον εἰς ἑγγιστοὺς ἀρχοντας, τὰ ἄριστα ὅμως μέρη ἤρπασαν οἱ Καταλᾶνοι (2).

Ὁ δὲν Ἀλφόνσος λοιπὸν ἡγούμενος τῶν Καταλανῶν εἰσέβαλεν ἀπὸ Ζητουίνου εἰς τὰς κτήσεις τοῦ Πανόντος δουκὸς καὶ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου Δούκα καὶ κατέλαβεν ἁμαχητὶ τὴν χώραν. Οὕτως αἱ Νέαι Πάτραι, τὸ Λοιδωρίσιον, τὸ Σιδηρόκαστρον, τὸ Ζητουίνιον, τὸ Γαρδικίον, ὁ Δομοζὸς καὶ τὰ Φάρσαλα καὶ ἄλλαι πό-

(1) Νερούτσου, *Χριστ. Ἀθῆναι*, ἐν *Δελτ. Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας*, Α', 142.—Βουρτσέλας, *Φθιώτις* 319.—Γρηγοροβίου-Λάμπρου, *Ἱστορ. πόλ. Ἀθηνῶν*, Α', 99.

(2) Νικηφ. Γρηγοροῦ, VII, 13, τόμ. Α' σελ. 279.—Γρηγοροβίου Λάμπρου, *Ἱστ. πόλ. Ἀθηνῶν*, Α', 110.

λαις συνηνώθησαν μετὰ τοῦ δουζάτου Ἀθηνῶν, λαβόντος ἤδη τὴν προσωρινὰν «*δουζάτον Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν*». Οὕτως ἐπ' ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας ἐν ἔτει 1319 προσηγορήθησαν τῷ στέμματι τῆς Σικελίας πᾶσαι αἱ γῶραι τῆς Φθιώτιδος μέχρι Δημητριάδος πλὴν τῆς παραλίου πόλεως Πτελεοῦ, καταληρηθείσης ὑπὸ τῶν Βενετῶν (1).

Βραδύτερον ἄλλως φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἀπόλεσαν οἱ Καταλῶνοι τὴν βαρωνίαν τοῦ Γαρδικίου, διότι, ὅτε ὁ μὲν Νέριος Ἀζμαϊουόλης ἢ Ἀτζαγιώλης, κόμης τῆς Κορίνθου, τοῦ Αἰγαίου καὶ τῶν Μεγάρων, ἀρχομένου τοῦ ἔαρος τοῦ 1335, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν ἠγούμενος στίφους μισθοφόρων Ἀλβανῶν καὶ κατέλαβε τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας, ἡ δὲ κομητιὰ τῶν Λυκωνίων καὶ τῆς Δημητριάδος καὶ ἡ Φθιώτις προσηγορήθησαν εἰς τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ Σερβιζὸν γαίτας, ὀνομαζομένη τότε *Μεγαλοβλαχία* καὶ τελευτήσῃ ὑπὸ τὸν Σέρβον βασιλέα Συμεὸν Οὐρὸς Λούζαν, τὸν Παλαιολόγον.

Τὸ *Γαρδικιον* περὶ τὸ ἔτος 1371 καταλήφθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν, καταχρόντιον ἤδη καὶ τὸν Πτελεόν, καὶ διετέλεσαν ὑπ' αὐτοὺς μέχρι τοῦ 1470, ὅτε ἀμφότεραι αἱ πόλεις αὗται καταλήφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς θὰ εἴπομεν εἰς τὰ περὶ Πτελεοῦ.

Μνημεῖα.

Ἐν Γαρδικίῳ διατηρήθησαν πολλὰ μνημεῖα τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων. Καὶ περὶ μὲν τῆς κομποπόλεως σφύζονται τὰ εἰρηπια διαφόρων ναυδαίων, ὧν τὴν θέσιν ἐνίοτε δηλοῦσι σφραῖμα πετρῶν μετ' ἀσθενῶν τοιχοματίων, καλυπτομένων συνήθως ὑπὸ θάμνων καὶ σκιαζομένων ἢ ὑπὸ γηραλέων δρυῶν καὶ πρίνων καὶ πλατάνων· ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Ἀγνάντη, ἀπέχοντι ὄραν περίπου ἀπὸ τοῦ Γαρδικίου, σφύζεται ναύστατος τῆς Παναγίας, ἐπεσφραγισμένος προχείρως, πλὴν διασφύζων πολλοὺς ἀρχιτεκτονικοὺς λίθους ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἑλληνιστοῦς τε καὶ βυζαντινοῦς, ἦτοι ζύνας, κιονόχρονα, μεσοθύρια, θισοράκια καὶ ἄλλα. Ἀνωθεν δὲ τῆς δυτικῆς θύρας αὐτοῦ ἐπέκειντο ἐντετοιχισμένον ἀνά-

(1) Marino Sanudo, *Epist.* III, σ. 293, ἐκδ. Bougars. Ἡ ἐπιστολὴ ἐγράφη τῷ 1325. Πρβλ. Γρηγοροβίου-Λάμπρου, *Ἱστορ.* Ἀθηνῶν, Α', σ. 110. — Βουρτσέλα, *Φθιώτις*, σ. 319 καὶ ἐξῆς.

γλυρον ἐκ ξοιφόρου ἀρχαίου ἑλληνιστοῦ ναοῦ παριστῶν τρεῖς μορφάς (1). Τῷ δὲ 1901 ἐπισφραγισμένοι τὸ Γαρδικιον καὶ τὰ περὶ ἐσφραγισμένων τὰ ὀνόματα τῶν παρὰ τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας Κρημαστῆς Λαοῖσης ζειμένων ἐν ἐρείπιοις παρεκκλησίων τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος, τῶν Ἁγίων Ταξιαρχῶν ὑπὲρ τὴν ἀκρόπολιν, προσωτέρω ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου τοῦ Ἁγ. Νικολάου, παρ' ὀνόναβλόζει πηγῇ ὕδατος σκιαζομένη ὑπὸ γηραλέων πλατάνων. Ἐπὶ δὲ τῆς ΒΔ. κλιτύος τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ἐσφύζετο ἔτι τῷ 1901 ἡ *Φραγκοκλησιά*, ἄστεγος, πλὴν μεταβάντες ἐκ δευτέρου τῷ 1912 πρὸς φωτογράφησιν αὐτῆς εἴσομεν αὐτὴν ἐξηρατισμένην μέχρις ἐδάφους, τὸ δὲ ὄλιζόν παρελάβεν ὁ καταστρέψας αὐτὴν δήμαρχος, ὅπως γίση ἐν Γαρδικίῳ οἰκίαν (2). Ἐν δὲ τῇ κομποπόλει ὑπάρχουσιν οἱ ναοὶ τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, ἐπὶ τῆς δυτικῆς θύρας τοῦ ὁποίου ζεῖνται παραστάδες ἐκ λευκοῦ μαρμάρου μετὰ βυζαντινῶν δορυβοειδῶν κοσμημάτων, λείψανα ἀναμνηστικῶς χριστιανιστοῦ ναοῦ τῶν πρώτων χριστιανιστῶν αἰώνων καὶ ζεῖται ἐν τῷ νότιῳ ἀκροπόλεως γυναικεῖον ἀγάλματος κομῆς, τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης καὶ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (3).

Ἐξ τῶν ναῶν ταύτων ἐν τῇ Γαρδικίῳ καὶ τοῖς περὶ ἴσως πολλοὶ ταύτων ἦσαν ἀρχαῖοι ἑλληνιστοὶ ναοί, διότι καὶ ἡ θέσις αὐτῶν συνηγορεῖ πρὸς τοῦτο. Μάλιστα δὲ ὁ ἐν Ἀγνάντῃ ναύστατος τῆς Παναγίας, περὶ οὗ ἀνωτέρω, κατέχει ἀναμνηστικῶς τὴν θέσιν ἀρχαίου ἑλληνιστοῦ ναοῦ μεταβληθεὶς κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους εἰς χριστιανιστῶν τοιοῦτον.

Ἐν δὲ τῷ ἀπέναντι τῆς Ἀγνάντης ζειμένῳ χωρίῳ Γαβριάνῃ, κομποπολίτι διὰ βαθείας διασφάγος, ὑπάρχει βυζαντινὸς ναὸς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἔχων τοὺς τοίχους καταγράφους ἐξ ἀγογραμμάτων

(1) Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο τῇ ὑποδείξει τοῦ μοχαθοῦ Χαρίτωνος, ἀγογραμματοῦ, ἐκομίσσαμεν εἰς τὸ ἐν Ἀλμυρῷ μουσεῖον. Ἐδημοσιεύσαμεν δ' αὐτὸ ἐν τῷ *Μηνίῳ* Φιλαρχ. Ἑταιρ. «Ὁρθρος», 5', 40, πίν. Γ'.

(2) Σφύζεται ἕτερα Φραγκοκλησιά ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κρημ. Λαοῖσης.

(3) Ἐν τῷ προωτέρῳ τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπεσφραγισμένη ἀρχαία πλάξ ἐνεπιγράφους τοῦ 5' π.Χ. αἰῶνος μετ' ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς: ΔΙΟΝΥΣΙΟ ΔΙΟΝΥΣΙΩ ἢ-ου]. *Corp. Inscr. Graec.* ed. Kern, IX, 2, n. 95).

καὶ εἰκονοστάσιον ὀλόγλυφον ἐκ ξύλου καὶ ἐπίχρυσον. Ἐνωθεν δὲ τῆς δυτικῆς θύρας ἀναγινώσκειται ἐφ' ὄψω ἢ ἐπιγραφῇ κεφαλαίοις γράμμασιν: *αὐτὸς Ἀρεστορίθου ὁ θῖος καὶ πάνσεπιος πατὴρ αὐτοῦ τῆς ἡπερβολο- γημέτης ἁειπαθῆνους Μαρίας δεσπίνης ἡμῶν Θεοτόκου καὶ ἁειπαθῆνους Μαρίας, | ἀρχιερατεύοντος τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου κυρίου Ἀνθίμου καὶ ἐφημερεύοντος τοῦ ἐκλαβεστάτου ἐν ἱεροῦσι παπῶν καὶ Παναγιώτη, | ἐπιτροπεύοντος τοῦ ἐντιμοτάτου κυρίου καὶ Παναγιώτη . . . .* ΕΞΑ Μαΐου 12, ἔτος 1743, Α»⁽¹⁾.

Ἐπισθεν δὲ τῆς κόγχης τοῦ ναοῦ κεῖται θυρὶς χωριζομένη διὰ κιονίου ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐν εἴδει μεσοθυρίου μετὰ κιονοζόου σχηματίζοντος λύραν. Ἐνωθεν δὲ τῆς θυρίδος εἶναι ἐντετοιχισμένη ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, πλαισιουμένη γύρωθεν καὶ ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν ἀνω δεξιάν γωνίαν, ἔχουσα ἐν ἀναγλύφῳ μέγαν σταυρὸν μετὰ κεραιῶν αἰαινομένων ἐν τοῖς ἄκροις καὶ ἐπιτύμβιον βυζαντικὴν ἑλιγερτὴν κεφαλαίοις γράμμασιν, ἔχουσαν ὅδε:

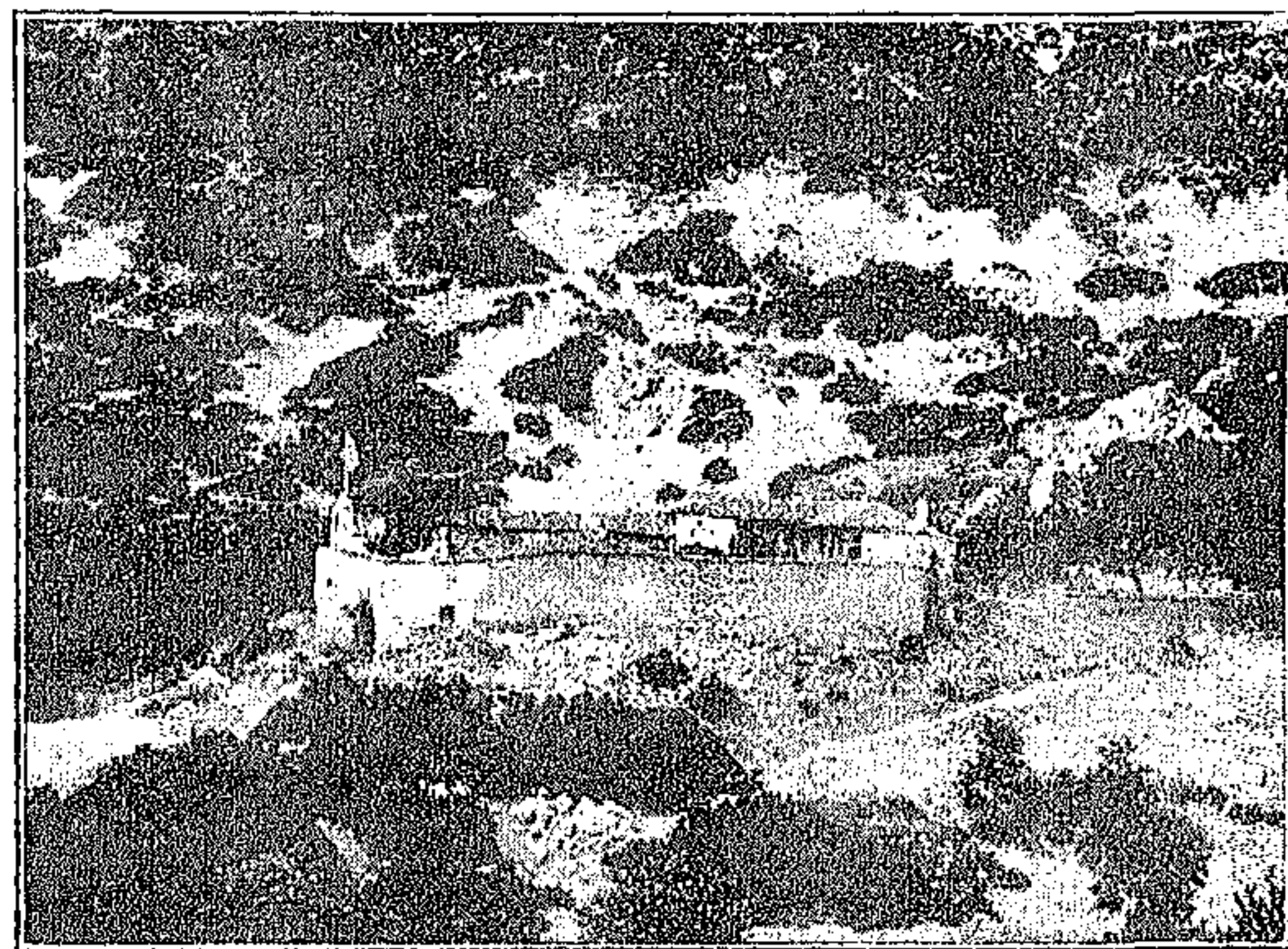
*αὐτὸς Χ(ριστ)ὸς μακάριστον Κα . . . .
 τὸν ἐν δούλῳ καὶ κατὰ ταξίον ἀν-
 τὸν ἐν οὐρανῷ — τὸν τῶν
 δικαίων — ὁ βουλι-
 θῖος τὸν — σι(αν)ρὸν ἐ-
 πίστε καὶ — ἐξ τῆς
 ἀσπίν τῶν(ν) — ἀγίω(ν) π(ατέ)ρων.
 Μ(η)ν(ος) Μαρτίου(ν) — καὶ ἰν(δ)ικτι-
 ὄνας ἡ.*»⁽²⁾.

Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ *Μαγαλά*, ἐν μὲν τῷ ναοῦ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κεῖνται πλείστοι λίθοι καὶ κίονες μεγάλοι. Ἐπὶ ἡρειπωμένης δ' οἰκοδομῆς κεῖνται σπόνδυλοι κίονων καὶ τεμάχια κοσμητῶν λίθων. Πῶς ἀπόστασιν δὲ ὁ λεπτὸν τῆς ὄρας κεῖνται ἑρείκια παρεκκλησίου Ἁγ. Δημητρίου, ἐνθ' ἑρείκια ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ ναοῦ. Ἐπίσης ἐν παρεκκλησίῳ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου κεῖνται δύο ἀρχαῖοι κίονες

(1) Πρὸς Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Ἐπισκοπικὸν Κατάλογον Θεσσαλίας*, ἐν *Ἐπετηρίδι Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρθενώ»*, τόμ. Γ', 1911, σ. 311.

(2) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Χριστ. Ἐπιγρ. Θεσσαλίας*, ἐν *Byzantinische Zeitschrift*, XXI, 1912, σ. 167, ἀρ. 25 [πανομοιοτύπως].

μονόλιθοι, εἰς κιονίσκος ἑλλειφοειδῆς, βυζαντικὸς ἀναμειβόλος, μία κολυμβήθρα λιθίνη, πολλοὶ λευκοὶ λίθοι ἐξ ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἐντετοιχισμένοι ἐν τῷ ναῷ, ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι αὐτόθι ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἀρχαῖος ἑλληνικὸς ναός, μεταβληθεὶς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν εἰς χριστιανικὸν τοιοῦτον. Διάφορα δὲ παρεκκλήσια ἐν ἑρείκιοις κεῖνται πέριξ τοῦ χωρίου, ἦτοι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τῆς Παναγίας Ξενιάς, τῶν Ἁγ. Ταξιαρχῶν καὶ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἐπὶ βράχῳ.

Μονὴ Ἁγ. Γεωργίου ἐν Μύλοις ὑπὲρ τὸ Γαρδικίον.

Ἐπερθεν δὲ τοῦ Γαρδικίου εἰς ἀπόστασιν ὄρας περίπου κεῖται τὸ χωρίον Μύλοι, οἰκούμενον ὑπὸ 100 γεωργικῶν οἰκογενειῶν, διαρροῦμενον ὑπὸ πολλῶν ὑδάτων καὶ ἔχον ναὸν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου καινουργῆ, πλὴν ἐν αὐτῷ εὑρον παλαιὰ δίπτυχα καὶ εἰκόνας τοῦ 1722 ἔτους.

Ἐπὶ τῆς κλιτύος δὲ τοῦ ὄρους *Βομβόκα*, κλιτύου τῆς *Ἐπίσης*, ἐν φύσει ὄχυρῳ καὶ βραχόδει θέσει κεῖται μεσαιωνικὸν μονόκλιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, εἰς ἀπόστασιν δεκαπέντε λεπτῶν τῆς ὄρας ἀπὸ τῶν Μύλων κείμενον, ἐπισκευασθὲν δὲ περὶ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ

χρησιμεύσαν ὡς ἔρεισμα κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀναξαρτησίας ἀγῶνα τοῦ 1821.

Εἶχε δὲ τότε ἱκανοὺς μοναχοὺς καὶ ἐχρησίμευσεν ὡς τροφοδότεια τῶν μαχομένων παρασχοῦσα ἄστυλον εἰς οἰκογενεῖας καταρυγούσας ἐκεῖ κατὰ τὸν ἀγῶνα. Μετὰ δὲ τὴν ἀναξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος ἔφυγον μὲν τινες τῶν μοναχῶν, παρέμειναν δὲ ὀλίγοι, οἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέλιπον. Ἐκτοτε ἡ μονὴ ἐπὶ δεκάδας ἐτῶν ἔμεινεν οἰκουμένη ὑπ' ἑνὸς ἢ δύο μοναχῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα περιήλθεν εἰς τὰς διαλελυμένας μονάς. Τέλος ἐπ' ἐσχάτων διωρίσθη ἡγούμενος παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Λαμίας Θεοφίλου ὁ μοναχὸς Χαρίτων, χειροτονηθεὶς ἱερεὺς, ὅστις ἐπατέλεσε σπουδαίας βελτιώσεις ἐν τῇ μονῇ δι' ἀνεγέρσεως ξανῶνων, κωδωνοστασίων καὶ λοιπῶν.

Ὁ ναὸς μετὰ τριῶν κελτῶν ἐν τῷ κέντρῳ τετραγώνου περιβάλλου, τὰ δὲ κελτὰ καταλαμβάνουσι τὰς τρεῖς πλευρὰς Β, Α καὶ Μ. Ἡ εἴσοδος εἶναι πρὸς Δ, ἔσωθεν δὲ καὶ πρὸς τὰ ἄνω τῆς εἰσόδου κελτὰ ἐντετοιχισμένον ἀνάγλυφον ἐκ λίθου λευκοῦ, φέρον δὺς ἀψίδας στρογγύλης στηριζόμενας ἐπὶ κίονων καὶ ἀνὰ ἓνα σταυρὸν ἐν ἐκατέρῳ. Καὶ ὁ μὲν ἐν τῇ δεξιᾷ ἀψίδι εἶνε διπλοῦς, στηριζόμενος ἐπὶ βάθρου καὶ ἔχων ἐνθεν καὶ ἐνθεν δύο δενδρύλλια φοινικοειδῆ μετὰ ῥοδάκων ὁ δὲ ἐν τῇ ἀριστερᾷ εἶναι ἀπλοῦς καὶ ἔχει δύο λογγοειδῆ φύλλα ἐνθεν καὶ ἐνθεν μετὰ δύο ταινοειδῶν ἐλίγων. Τὸ ἀνάγλυφον ταῦτα, ὡς ἐκ τῆς καθόλου τεχνοτροπίας αὐτοῦ ἐξάγεται, ἀνάγεται εἰς τοὺς ΙΒ' ἴσως μέτροι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ δίδει ἡμῖν ἰδέαν τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος τοῦ μοναδρίου. Φαίνεται δὲ ἐν τῇ παρατιθεμένῃ εἰκόνι τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς εἰσόδου τοῦ μοναδρίου ἄνωθεν αὐτῆς ἀριστερά. Ἐν δὲ τῇ βύσσει κελτῶν σπόνδυλος κίονος μετὰ βύσσεως καὶ παρ' αὐτὸν ἕτερος λίθος μετ' ὀδοντωτῶν γλυφῶν.

Τόσον δὲ τὸ ἄνω μονοῦδριον, ὅσον καὶ τὰ λοιπὰ περὶ τὸ Γαρδιζιον ἠρειπωμένα παρεκκλήσια ἀνήκουσιν εἰς τὰ κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους μονοῦδρια, περὶ ὧν γίνεται μνεία ἀνωτέρω ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει.

Δ' ΠΤΕΛΕΟΝ

Τὸ Πτελεὸν (ἄλλως Πτελεός, Πτελεός, ἢ παρ' Ὀμήρῳ ἡ Πτελεό) εἶναι πόλις προϊστορική, μνημονευομένη παρ' Ὀμήρῳ ὡς λαβοῦσα μέρος ὑπὸ τὸν Πρωτεσίλαον εἰς τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον⁽¹⁾. Κατὰ δὲ τοὺς

(1) Ἠ. Β, 697.

ἱστορικοὺς χρόνους ἠκμαζεν ἡ πόλις, ἀναφερομένη ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τῷ 421 π. Χ., ὅτε, κατὰ τὴν Νιζίειον εἰρήνην, ἐπεχρεοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ παραδώσωσι τὸν Πτελεὸν τοῖς Λακεδαιμονίοις⁽¹⁾. Τῷ δὲ 302 π. Χ. κατελήφθη μετὰ τῆς Κρημαστῆς Λαοῖσης ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ⁽²⁾. Κατὰ δὲ τοὺς Μακεδονικοὺς πολέμους ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Λιζίνιος διερχόμενος ἐκ Θεσσαλίας κατέστρεψεν ἐκ θεμελίων τὸν Πτελεὸν, ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν κατοίκων.

Τὸ Πτελεὸν κατὰ μὲν τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους ἀναφέρεται ὑπὸ Νικίτα τοῦ Χωνιάτου, λέγοντος ὅτι: *ἄεξ τοῦ πλοναίου εἰς ἀμπελῶνας καὶ παρὰ τὸν εἰσπλόν τῷ Παγκρατικοῦ κόλπου κειμένου Πτελεοῦ ἐπέλλοντο εἰς Ἀθήνας κατὰ τοὺς πρὸ τῆς Φραγκοκρατίας χρόνους φορτία οἴνου* (Νικίτ. Χων. σ. 608)⁽³⁾. Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς Φραγκοκρατίας συχνάκις μνημονεύεται. Οὕτως, ὅτε τῷ 1204 κατέλαβον οἱ Φράγκοι τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διενεμήθησαν πρὸς ἀλλήλους τὰς ἐλληνικὰς γῆρας κατὰ τὸ γεωγραφικὸν σύστημα, ἐν Πτελεῷ φαίνεται ὅτι ἐγκατεστάθησαν διάφορα μοναχικὰ τάγματα ἐκ Δύσεως, ὡς καὶ ἱστορικῶς τοιαῦτα, οἷα τὰ τῶν Ναϊτῶν καὶ Ἰωαννιτῶν. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι τὸ τάγμα τῶν Ἰωαννιτῶν εἶχε κτήσεις ἐν Πτελεῷ. Οἱ δ' ἐν αὐτῷ Ἰππῶτα ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν (praecceptor) Στέφανον κατεφέροντο κατὰ τοῦ ἐπισκόπου Γαρδιζίου (Λατίνου), καταλαμβάνοντες κατ' ἀρχῆς μὲν μονὴν τινα, ἀνήκουσαν εἰς τὴν ἐνορίαν αὐτοῦ, εἶτα δὲ καὶ ὀλόκληρον τὴν ἐπισκοπὴν καὶ αὐτὸ τὸ φρούριον Γαρδιζίου καὶ ἠπεύλουν θάνατον εἰς τὸν ἐπίσκοπον ῥαπίζοντες καὶ τὸν δευτερεύοντι τῆς ἐπισκοπῆς δεκανόν, περιφθέντα παρὰ τοῦ ἐπισκόπου εἰς ἐπιτίμασιν αὐτῶν⁽⁴⁾.

Ἐνεχέν λοιπὸν τῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου, βασιλέως Θεσσαλονίκης, ἐν ἔτει 1207 συμβασῶν δεινῶν ἑλλησιαστικῶν ἐριδῶν

(1) Θουκυδ. Β', 18.

(2) Διόδ. Σικ. XX, 110, 3.

(3) Πρβλ. Λάμπρου, *Μηχ. Ἀκομινάτου τὰ σφζόμενα*, Α', 315. Β', 88. — Μὴ λει Λάμπρου, *Ἰστ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι*, Α', 38.

(4) Ἰννοκεντίου πάπα Ῥώμης, *ἐπιστολαί, ἐν Λατινικῇ Πατρολογίᾳ* τοῦ Migne, τόμ. 211ος, βιβλ. XIII, ἐπιστ. 101, 106, 107, 109, 117, 120. — Πρβλ. καὶ βιβλ. XI, ἐπιστ. 153. — Πρὸς δὲ Νερούτσου, *Χριστ. Ἀθῆναι, ἐν Δελφῶ*, Ἰστ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας, τόμ. Δ', σ...

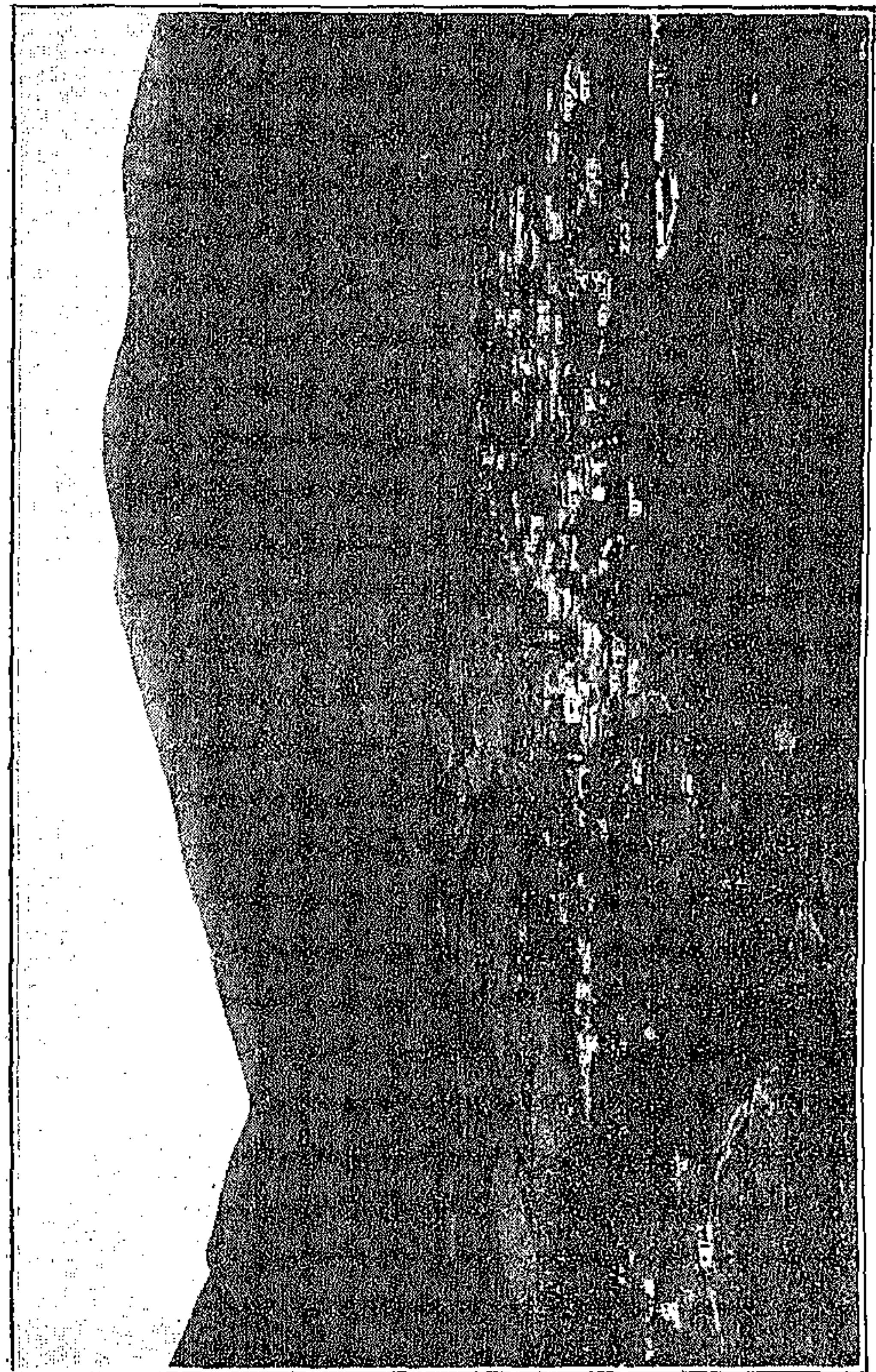

ἀπανταχοῦ τῆς Λατινικῆς ἤδη αὐτοκρατορίας μεταξὺ τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κληρικῶν, διότι ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκος, οἱ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ οἱ ὑποτελεῖς φρουδάρχοι ἡγεμόνες ἐπειράθησαν νὰ ἐκλαϊκεύωσιν αὐτά, ἀπεφασίσθη ἡ μεγάλη ἐν Ραβενίσκῃ σύνοδος τῶν Φράγκων μεγιστάνων ὑπὸ τὴν προεδρίαν αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος.

Κατὰ δὲ τῷ 1310 ὁ δούξ τῶν Ἀθηνῶν Βάλθερος ὁ ἐκ Βριέννης (de Brène) ὢν ἐστρατοπεδευμένος κάτωθι τοῦ Ζητουνίου (sotto di Giotona) διὰ δωρητηρίου ἐγγράφου ἀπὸ 6 Ἰουνίου παρεχώρει εἰς τὸν Βενετὸν Ἰωάννην Κυρίνην τὰ παρὰ τὸ Πτελεὸν κτήματα τῆς μονῆς τῆς *Κικονήθου* (Abbatia della Cochinta) κειμένης παρὰ τὸν εἰσπλῶν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου καὶ ὀνομαζομένης σήμερον *Παλαιὰ Τρίκκερι* (1) ἢ *Τρίκκερη*.

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν φονιζωτάτην μάχην μεταξὺ Καταλανῶν καὶ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Βαλθέρου Βριεννίου τῇ 15 Μαυτίου 1311, καθ' ἣν ἠττηθέντων τῶν Φράγκων, ἅπασα ἡ μεσημβρινὴ Θεσσαλία καὶ αἱ μέχρις Ἀθηνῶν γῶραι περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν Καταλανῶν, ἀγνοοῦμεν ἂν τὸ Πτελεὸν κατεῖχτο ἀκόμη ὑπὸ τοῦ δεσπότη Νέων Πατρῶν Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου Δούκα· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐν ἔτει 1312, διαμελισθέντος τοῦ δουκάτου αὐτοῦ ὑπὸ διαφόρων ἀρχοντίστων, τὰ καλλίτερα μέρη ἤρπασαν οἱ Καταλανοί, ἐπωφελοῦμενοι τῶν μεταξὺ τῶν ἐγχωρίων ἀρχοντίστων ἡμφυλίων σπαραγμῶν. Ὀρμώμενοι δ' ἐκ Ζητουνίου κατέλαβον τὸ Γαρδίσιον, τὰς Νέας Πάτρας, τὸ Σιδηρόκαστρον, τὰς πέραν τῆς Ὀθρυος κειμένας ὄχθρας πόλεις Λομοκὸν καὶ Φάρσαλον καὶ τὰς μέχρι τῆς Θεσσαλικῆς Μαγνησίας, πλὴν τῆς ἐπιθαλαττίου πόλεως τοῦ Πτελεοῦ, διότι ταῦτο ἐπιχαλεσθῆν τὴν προστασίαν τῆς Βενετίας ἐκυρώθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' κατὰ προτίμησιν τοῖς Βενετοῖς, ἵνα μὴ περιέλθῃ καὶ ταῦτο εἰς χεῖρας τῶν Καταλανῶν. Ὁ δὲ Ἀλφόνσος Φαδρῖγος ἠναγκάσθη νὰ συναινέσῃ εἰς τὴν παραχώρησιν ταύτην ὑποσχεθεὶς νὰ μὴ ἐνοχλήσῃ τοῦ

(1) Νερούτσου Χριστ. Ἀθήναι, ἐν Δελτίῳ Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρείας, Δ', 127, σημ. 2.—Βουρτσέλα, *Φθιώτις*, 311.—Σφάλλεται δὲ ὁ κ. Βουρτσέλας νομίζων ὅτι ἡ νῆσος Κικονήθος εἶναι τὸ νῦν Ἀργυρονήσι ἢ ἡ Σκίαθος. Ἡ Κικονήθος εἶναι ἡ σήμερον λεγομένη *Παλαιὰ Τρίκκερι*, γνωστὴ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, ἐν ἧ σὴζεται καὶ νῦν ἀξιόλογος μονὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου.

ΤΟ ΠΤΕΛΕΟΝ

λοιποῦ τὸ Πτελεόν (1). Διηγήσθη δὲ ῥαίκτης (raettore) Βενετὸς ἐξ Εὐβοίας, ἦτοι διοικητῆς τῆς πόλεως, ἦτις μόνη κατεῖχετο ἐν τῇ Στερεῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τῶν Βενετῶν, πλὴν τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης ἐν Πελοποννήσῳ. Κατεῖχον δὲ τὸ Πτελεόν ὡς ἐμπορικὸν καὶ στρατιωτικὸν σταθμὸν οἱ Βενετοὶ κατ' ὄλον τὸν χρόνον τῆς καταλανικῆς κυριαρχίας μέχρι τουρκοκρατίας (2). Τοῦτο δ' ἐξάγεται καὶ ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Καταλανικῆς Ἐταιρείας Νικολάου Λανεία, κυρίου τῆς Γιαγατانا, ὡς νέου γενικοῦ ἐπιτρόπου ὑπὸ τοῦ Ἀλφόνσου Φαδρίγου, τοῦ πρωτοστράτορος Ὀθωνος (Ode) de Nouvelles καὶ πολλῶν ἄλλων Καταλανῶν συμβούλων καὶ συνδίκων, ἐξ ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Βενετίας Φιλίππου Belegno, καπετάνου καὶ βαίλου τῆς Εὐβοίας μετὰ τῶν συμβούλων αὐτοῦ Πέτρου Δανδόλου καὶ Ἰωάννου Κονταρίνη καὶ τῶν τριτημωρίων τῆς Εὐβοίας Βαρθολομαίου Γαίξη καὶ Πέτρου Dalle Carceri ὑπογραφείσης συνθήκης ἐν Θήβαις τῷ 1331, Ἀπριλίου ὃ, δι' ἧς ἐπανελήφθη ἡ συνθήκη τοῦ 1321 μετὰ τῆς νέας ὑπογραφέσεως ἐπιβαλλομένης εἰς τὴν Καταλανικὴν Ἐταιρείαν καὶ θεωρῆ αὕτη ὡς βενετικῆς κτήσεις τὸ παραθαλάσσιον πόλισμα Πτελεόν καὶ τὴν περίξ χώραν Nicopolita τὸ Πτελεόν μετὰ τῶν περίξ κατεῖχετο τότε ὑπὸ τῶν Βενετῶν (3).

Τῷ δὲ 1349, ὅτε ἡ Θεσσαλία κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Κράλου τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσσάν, Σέρβος τις μεγιστάν, καλούμενος Γρηγόριος Προάλμπος ἢ Προλιούμ, καταλαβὼν τὴν Ἰωάννινα καὶ τὴν Θεσσαλίαν ἀνηγόρευσεν ἑαυτὸν καίσαρα καὶ ἐνέβαλεν εἰς τρόμον καὶ αὐτοὺς τοὺς κατέχοντας τὸ Πτελεόν Βενετοίς· διότι προσβαλὼν μετὰ πολυαγέθμων

(1) Marino Sanudo, ἐπιστολὴ III, γραφεῖσα τῷ 1321, ἐκδ. Bongars, σ. 293. — Γρηγοροβίου Λάμπρου, Ἰστ. πόλεως Ἀθηνῶν, Β', 111. — Βουρτσέλα, Φθιωτις, σ. 320. — Νερούτσου, Χριστ. Ἀθῆναι, ἐν Δελτίῳ Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρείας, Δ', σ. 147. — Miller Λάμπρου, Ἰστ. Φραγκοκρατ. ἐν Ἑλλάδι, Α', 351. — Horri, Geschichte Griechenlands, Β', 422.

(2) Miller-Λάμπρου, Ἰστ. τῆς Φραγκοκρατ. ἐν Ἑλλάδι, Α', 382.

(3) Γρηγοροβίου-Λάμπρου, Ἰστ. πόλ. Ἀθην. Β', 120-1. — Βουρτσέλα, Φθιωτις, 320. — Ἡ δὲ Nicopolita εἶναι ἴσως παρεφθαρμένον ἑλληνικὸν ὄνομα. οὕτω γραφέν ἐν τῇ λατινιστῇ συνεταγμένῃ συνθήκῃ. Ἴσως Νικόπολις ἐκαλεῖτο χωρίον τι ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Πτελεοῦ.

Ἀλβανῶν τὴν φρουράν, ἀπεκρούσθη ὑπ' αὐτῆς, καίπερ παθούσης τὸ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν (4).

Κατὰ δὲ τὸν καιρὸν τὰ ἔτη 1350-1355 πόλεμον μεταξὺ Βενετίας καὶ Γενούης τὸ Πτελεόν, τοῦ ὁποῖου ἡ σημασία εἶχεν ἐπ' ἐσχάτων μεγάλως ἀξιεθῆ, ὑπέστη τὴν εἰσβολὴν καὶ δῆωσιν τῶν Γενουηνσίων (5).

Τῷ δὲ 1365 ἀνατέθη ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχείου εἰς μοναχὸν τινα Λουζῆν αἰ κτητορικὴ δικαίωσις καὶ ἐφορία καὶ ἀποκομιὰ τῶν ἐν Πτελεῷ ἐδρισσομένων τριῶν πτριαρχικῶν μοναχίων (6).

Τῷ δὲ 1367 οἱ Ἀλβανοὶ κατέχοντες ἤδη τὴν Θεσσαλίαν ἐπέπεσον καὶ κατὰ τῆς βενετικῆς κτήσεως τοῦ Πτελεοῦ, ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπὸ τῆς γενναίας φρουρᾶς τῶν Βενετῶν, καὶ περ πολλὰ δεινὰ παθούσης ὑπ' αὐτῶν, εἰσέβαλον εἰς τὸ δουκάτον Νέων Πατρῶν καὶ κατέλαβον τὸ ὑπερθεῖν τοῦ Σπαραχειοῦ κείμενόν Σιδηρόκαστρον (7).

Ὁ δὲ βαίλος τοῦ Εὐβοίου (Εὐβοίας) Ἰωάννης Ἰουστινιάνης, Βενετὸς, ἀνήγαγε τῷ 1366 δαπάνη τοῦ δημοσίου τὸν ἐπὶ τῆς σερβικῆς κατακτήσεως καταστραφέντα οἶκον τῶν κατὰ καιροὺς διοικητῶν (rettori) καὶ παρέσχε τῷ νεοστὶ διορισθέντι διοικητῇ Πτελεοῦ (rettore) Νικολέττῳ Μανωλέσσῳ (1365—1367) ὅπλα καὶ πολεμοφόδια πρὸς ἀποκρούσιν τῶν καὶ τότε ἀκόμη ἐξακολουθοῦντων καὶ ποιῶσι συχνάκις ληστρικῆς ἐπιδρομῆς περιοίκων Ἀλβανῶν (8). Φαίνεται λοιπὸν πιθανὸν ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς σερβικῆς κυριαρχίας ἐν Θεσσαλίᾳ θὰ κατελήφθη ἐπὶ βραχὺ τὸ Πτελεόν ὑπὸ τῶν ὑπὸ τὸν Προλιούμ Σέρβων, καταστραφέντος ὑπ' αὐτῶν καὶ τοῦ διοικητηρίου, τὸ ὁποῖον ἔπειτα ὁ Ἰουστινιάνης ἀνήγαγε δαπάνη τοῦ βενετικοῦ δημοσίου· ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ αὕτη ἀπῆρξε πάντως βραχεῖα.

Τῷ δὲ 1395 ἡ μαρμιονία τῆς Βωδωνίτσης καὶ ὁ βενετικὸς σταθμὸς τοῦ Πτελεοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ἦσαν αἱ μόναι ὑπολειπόμεναι χριστιανικαί

(4) Καντακούζ. Α', σ. 495. Β', 15, 239, 309-322, 355. Γ', 147, 150, 155, 314. — Νικηφ. Γρηγορά, Β', σ. 596, 611, 656-658, 663. — Ἠπειρωτικά, ἐκδ. Βόννης, 210-211. — Predelli, Commemorall, Β', 181.

(5) Miller-Λάμπρου, Ἰστ. Φραγκ. ἐν Ἑλλάδι, Α', 429.

(6) Miklostch καὶ Müller, Acta Patriarchatus Α', 471.

(7) Νερούτσου, Χριστ. Ἀθην., Δελτ. Ἰστ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρ. Δ', 161.

(8) Νερούτσου, ὡς ἄνω, σ. 209 σημ.

μικροπολιτεῖαι τῆς βορειοανατολικῆς Ἑλλάδος. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ ἦσαν τουρκικὰ πρὸς μεσημβρίαν μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν συμπεριλαμβανομένων, πρὸς δυσμῆς δὲ μέχρι τῆς Ναυπάκτου. Ἐπίσης δὲ καὶ αἱ Βόρειοι Σποράδες εἶχον προσωρινῶς ὑποκύψει εἰς τοὺς Τούρκους.

Τῷ δὲ 1416, ὑπογραφεύσης τῆς εἰρήνης μεταξὺ Βενετίας καὶ τοῦ Σουλτάνου Μωάμεθ Α' μετὰ τὴν περιφανῆ ναυμαχίαν τῆς Βενετίας κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἀνεγράφη καὶ εἰς ὄρος περὶ παλινορθώσεως τῆς μαρκωνίας Βωδωνίτισης, ἣτις μετὰ διακοσμητῆ βίον εἶχε καταστραφῆ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τούτου τῷ 1414 (Ἰουνίου 20) καὶ εἶχον καταρριφθῆ τὰ τείχη αὐτῆς, ὃ δὲ φυγὰς τότε ἐν Βενετία μαρκίων αὐτῆς Νικόλαος Ζώρξης, Βενετός, ἀφοῦ προσκυνήσῃ τὸν Σουλτάνον καὶ πληρώσῃ αὐτῷ ἐτήσιον φόρον. Ἄλλ' οὗτος παρεχώρησε τὸν τίτλον αὐτοῦ εἰς τὸν θείον αὐτοῦ βαρῶνον τῆς Καρύστου, αὐτὸς δ' ἐγένετο διοικητῆς τοῦ Πτελεοῦ ἕνεκεν τῶν ὑπηρεσιῶν, ἃς προσήνεγκεν ὁ πατήρ αὐτοῦ πρὸς τὴν Βενετίαν, φρονεθεὶς μαχόμενος κατὰ τῶν Τούρκων (1).

Μετὰ δὲ τὴν πτώσιν τῆς Βωδωνίτισης κατελήφθη καὶ τὸ Ζητούνιον ὑπὸ τῶν Τούρκων, μέχρι τότε κατεχόμενον ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ (κεφαλῆς) Καντακουζηνοῦ Στραβομύτη, οὗτω δὲ ὀλόκληρος ἢ ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ μέχρι Βοιωτίας ἐκτεινομένη γῶρα ἐγένετο τουρκικὴ καὶ μόνον ἐν Πτελεῶ καὶ Εὐβοίᾳ ἐκυράτιζεν εἰσέτι ἡ σημαία τῆς βενετικῆς δημοκρατίας (2).

Ἐνῷ δὲ ἅπασα ἡ περὶ τὸ Πτελεὸν καὶ τὸ Γαρδίζιον γῶρα περιεσφίγγετο στενῶς ὅλον ἐν ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὸ Πτελεὸν καὶ ἡ Ναυπάκτος ἦσαν ἐπιζίνδουνοι πόλεις, ἅτε ἐκτεθειμένοι εἰς τοὺς Τούρκους. Εἶχε δὲ ληρθῆ ὑπὸ τῆς δημοκρατίας τῆς Βενετίας ἀπόφασις ἄλλοτε τὴν μὲν φρουρὰν τοῦ Πτελεοῦ ν' ἀποτελεῶσιν Ἴταλοί, θιαίκτωρ (rettores) δὲ αὐτοῦ διορίζετο Βενετός ἐξ Εὐβοίας, λαλῶν τὴν ἑλληνικὴν καὶ γινώσκων τὰ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν. Ἄλλ' ἤδη ὁ Νικόλαος Ζώρξης διετέλεσε τοιοῦτος ἐπὶ ἑπταετίαν, μετ' ὃ ἀπαδέχθη αἰθίς ἡ Βενετία τὸ ἀρχαῖον σύστημα τοῦ ἀπ' εὐθείας διορισμοῦ θιαίκτορος Πτελεοῦ (3).

Γνωρίζομεν δ' ἐξ ἐγγράφων ὅτι ἡ Βενετία κατεῖχε κατὰ τὴν παρα-

(1) Miller - Λάμπρου, Ἰστ. Φραγκ. ἐν Ἑλλάδι, Β', 60.

(2) Miller - Λάμπρου, ἀνέδοξι, σ. 61.

(3) Κων. Σάθα, Μνημεῖα Ἑλλην. Ἰστορ. Γ', 225, 430, 452, 455.

λίαν τοῦ Πτελεοῦ εἰς ἰκανὴν κατὰ μῆκος ἀπόστασιν καὶ πλάτος 5 μιλίων ἀπὸ τῆς παραλίας εἰς τὴν μεσόγαιαν ἐν ἔτει 1439 καὶ κάτοικοι γεωργοὶ ἐξ Εὐβοίας μετέβαινον αὐτόσε καὶ ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγρούς· ἀλλ' ἡ παρενοχλούμενοι διηνεκῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων εἶχον παραμελήσει τὴν καλλιέργειαν, οὕτως ὥστε δὲν ἐξήγοντο τοῦ λοιποῦ, ὡς ἄλλοτε, ἄφθονα φορτία σίτου κομιζόμενα εἰς τὰς εὐβοϊκὰς ἀκτὰς ἢ τὰς Ἀθήνας (4).

Κυριευθείσης δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν ἔτει 1453, τὸ Πτελεὸν μετὰ τῆς Εὐβοίας ἔμεινεν ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν Βενετῶν μέχρι τῆς 10 Ἰουλίου τοῦ 1470, ὅτε ὁ Σουλτάνος Μωάμεθ ὁ Β' κυριεύσας τὴν Χαλκίδα, ἀφοῦ πρῶτον ἐδώρησεν αὐτὴν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐπῆλθε καὶ κατὰ τῆς ἐν Φθιώτιδι κτήσεως τῶν Βενετῶν, τοῦ Πτελεοῦ. Διόκει δὲ τότε τὸ φρούριον τοῦ Πτελεοῦ ὁ γενναῖος Βενετὸς Μαρίνος Πασγαλίνζος, ὅστις μετὰ κρατερὰν ἄμαιναν ἔπεσε μαχόμενος ἐν αὐτῷ. Μετὰ τρεῖς λοιπὸν ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Χαλκίδος ἔπεσε καὶ τὸ Πτελεὸν.

Τότε λοιπὸν εἰσορμήσαντες ἀγράτῆτοι οἱ Τούρκοι εἰς τὴν πόλιν ἐκυρίευσαν αὐτὴν τε καὶ τὸ φρούριον καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτόμενον Γαρδίζιον, ὅπερ ἐτέλει τότε ὑπὸ τὴν βενετικὴν προστασίαν καὶ κατοχὴν. Μετὰ τουρκικῆς δὲ σκληρότητος κατέστρεψαν τὸν ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις ἐνοικοῦντα ἰταλικὸν πληθυσμὸν, τοὺς δ' Ἑλληνας μετήγαγον αἰχμαλώτους εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ δὲ στόλος τῶν Τούρκων κατάρροτος λαρῶν καὶ αἰχμαλώτων, γυναικῶν καὶ παίδων, ἐξέπλευσεν ἐπιστρέφων εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Τότε πάντες ὅσοι συνελαμβάνοντο, ἐὰν μὴ παρεδίδοντο εἰς αἰχμαλωσίαν, ἐσφάττοντο. Ἀκόμη δὲ καὶ νῦν σώζεται ἐν Πτελεῶ παράδοσις, καθ' ἣν ἀποικαὶ μετηνέχθησαν (γράφε αἰχμαλῶτοι) εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔδρυσαν τὴν συναικίαν, Φανάριον κληθεῖσαν, ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀεροπόλεως τοῦ Πτελεοῦ σφισομένου ἔτι πύργου, τὸν ὁποῖον Φανάριον καλοῦσιν. Ἴσως δὲ ἐπὶ βενετοκρατίας θὰ ὑπῆρχεν αὐτόθι ἀνηρημένος φανός τις γαρίν τῶν εἰσπλεόντων πλοίων.

Τὸ δὲ Σύντομον Χρονικὸν λέγει: «Ἐἶτα πορευθεὶς Μωάμεθ ὁ Β' ἔλαβε τὴν Αἴνον, εἶτα τὴν Ἀθήνα, τὴν Θάσον, τὴν Σαμοθράκη, τὸ

(4) Miller - Λάμπρου, Ἰστ. Φραγκοκρ. Β', 183 καὶ ἐξῆς.

"Αργος .... "Έφερρον γὰρ ἄπειτας ἐν τῇ πύλει ἄνδρας καὶ γυναῖκας .... ἄρας δὲ τὸ Φιλέρον καὶ τὸ Γαυδίσιον καὶ καταλείψας αὐτά, πάντα τὸν λαὸν ἔφερεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁμοίως καὶ τῆς Ἐδρόπων γυναῖκας τε καὶ πύδας καὶ ἀπέκτεινε πάντας τοὺς ἄνδρας" (1).

Μνημεῖα.

Παρὰ τὸ Πτελεόν, ὡς ἐπίσης καὶ ἄλλαχόθι καὶ ἰδίως παρὰ τὸν βόρειον Μεσαιωνικὸν Ἄλιμρον καὶ τὴν Δημητριάδα, σφύζονται ἡμιζυγατραμμένοι πύργοι πινῶς μεσαιωνικοί. Ἐν Πτελεῶ ὅμως, πολίχνη ἐπιθαλασπία, ἣς ἡ ἀγοράτις ἔκειτο ἐπὶ λόφου κοινωειδοῦς ἀποτόμως καταπίπτοντος πρὸς τὴν θάλασσαν, ἡ μὲν κορυφή τοῦ κόνου περιστεφεται ὑπὸ τείχους μεσαιωνικοῦ, μετροῦντος ὕψος περὶ τὰ δύο καὶ ἑλέκειναι μέτρον, πλὴν ἀνωθεν ἰσοπεδουμένου ἐκ τῶν προσχώσεων, τὸ δὲ κέντρον τοῦ περιβολοῦ ἐπιστέφεται ὑπὸ τετραγώνου μεγάλου πύργου, κτίσματος ἀναμφιβόλως βενετικοῦ, μετροῦντος πλάτος ἐπ' ἐξάστης πλευρᾷς μέτρον 8 μ. καὶ ὕψος μέγα δυσκαταμέτρητον ἕως 30 μ. Ὁ πύργος οὗτος ὁμοίως σχεδὸν καθ' ὅλα τῶ ἐπὶ τῆς Καδμείας τῶν Θηβῶν κειμένῳ, στερεῖται εἰσόδου (2). Ἴσως ἐπῆρξεν ἀνωθεν ὄρυφος, εἰς ὃν ἀνιήχοντο διὰ ξυλίνης κλίμακος, διότι δὲν σφύζονται ἴσχυ κλίμακος λιθίνης. Καλεῖται δὲ νῦν ὁ πύργος οὗτος *Φαράρι* ὑπὸ τῶν κατοίκων. Ἡ δὲ ἐπιτόλιος παράδοσις θέλει ὅτι ἐνταῦθεν ἀνεχώρησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τουρκοκρατίᾳ Ἕλληνας, ἀποσιωθέντες ἐν τῇ ὁμωνύμῳ ἐκεῖ συνοικίᾳ *Φαράρι*, ἐξ οὗ ἐκλήθησαν μετέπειτα οἱ λεγόμενοι *Φαραριῶται* τοῦ Βυζαντίου.

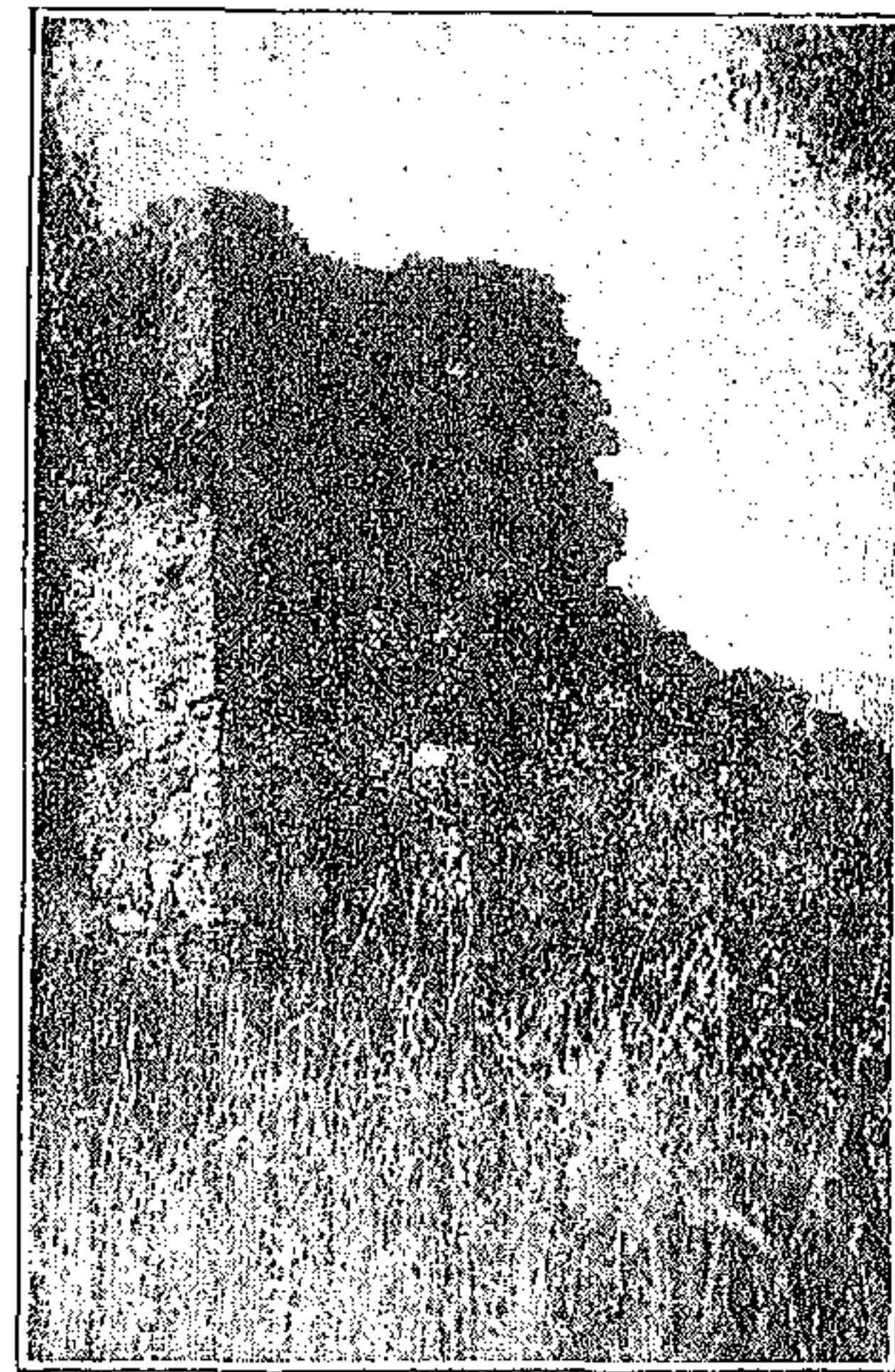
Παρὰ δὲ τὸν πύργον πρὸς τὴν Α. πλευρὴν αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων βηματίων κεῖται ἡ δεξιαμενὴ, ἣτοι ὑπόγειος βολιστὸς ἀμβροδέκτης, ἢ μᾶλλον ἀποθήκη ὕδατος διὰ τὴν φρουρὴν καὶ διὰ τὴν ἡμερη-

(1) Σύντομον Χρονικόν, πρὸβλ. Pasphe XIII, 1. folio 51. — Misti, del cons. dei X, vol. XVII, fol. 103. — Βουρτσέλα *Φθιώτις*, 351-352. — Miller - Λάμπρου, *Ἴστορ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι*, Β', 212.

(2) Βλέπε εἰκόνα παρ' Ant. Rubio y Lloch, *Es castels Catalans en la Girónia continental* ἐν *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1910, σελ. 7, εἰκ. I καὶ μετάφρασις Γ. Ν. Μαυροῦκη 1912, σ. 16, εἰκ. 1. — Ἐπὶ τῆς Β. πλευρᾷς τοῦ πύργου εἰσὶν ἀνορθοδομημένοι λίθοι λευκοὶ ἀρχιτεκτονικοί· ἐπὶ δὲ τῆς Α. πλευρῆς τεμάχιον λευκοῦ λίθου μετὰ γλυφῶν.

σίαν κοῦσιν, ἀλλ' ἰδίως ἐν καιρῷ πολιορκίας. Ἡ δεξιαμενὴ φέρει ὀπὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ εἶναι ἐπιχειρημένη ἔσωθεν δι' ἀσβέστου. Ἔχει δὲ μῆκος μὲν 5, μ. 60, πλάτος δὲ 4, μ. 80, καὶ ἀνοιγμα στομίου 0,80. Ὁ δὲ περιβολὸς τοῦ τείχους περιέχει διάφορα κορηπιδώματα οἰκιῶν βυζαντινῶν.

Κατὰ δὲ τὴν ΜΔ ἀκτὴν τοῦ κόφου κεῖται πύργος μικρότερος τοῦ

Πτελεόν. — Ἀλατόπυργος, Βενετικὸς Πύργος ἐν τῇ παραλίᾳ κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ κόφου πρὸς δυσμᾶς.

ἄλλου, λεγόμενος νῦν Ἀλατόπυργος, διότι ὁ λαὸς νομίζει ὅτι ἐν αὐτῷ ἀποθηκαῦετο ἄλλοτε τὸ διὰ τὸ γάστρον ἄλας. Ὁ πύργος οὗτος εἶνα βενετικὸς, ὁμοίως πρὸς τοὺς ἐν Καταλωνίᾳ τῆς Ἰσπανίας ὑπάρχοντας παρὰ τὰς ἀκτᾶς αὐτῆς πύργους, τοὺς καλουμένους τῆς ἐπισκοπείσεως, ἣτοι *torres de la Guarda*, σφισομένους ἔτι ἐπὶ τῶν ἀκτιῶν καὶ κορησι-

μεύοντα; ὅπως ἐξ αὐτῶν ἐπαγρυπνῶσιν ἐπὶ τῶν ἀποβιβάσεων τῶν πειρατῶν (1). Οἱ παράκτιοι δ' οὗτοι πύργοι ἐλέγοντο καταλανιστὶ καὶ torres de la marina ἢ del mar (2). Ὁ Rubió y Lluch ἀναῖρε τοιοῦτους καὶ ἀλλαροῦ, ἰδίως δὲ τὸν πύργον ἢ φρούριον τῆς Λιβαδόστρου; (Ribadostvia) παρὰ τὴν Θήβαν, οὗτος κεντρικὸς τῶν Καταλάνων ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ. Ὁλόκληρος δ' ἡ πεδιάς τῆς Κοπαίδος καὶ Χαιρωνείας εἶναι πλήρης τοιούτων φρουρίων ἢ πύργων. Τοὺς δ' ἐν Βοιωτίᾳ τοιοῦτους πύργους, ὡς τὸν τοῦ Μουλκίου ὁ Miller θεωρεῖ ἕν μέρει καταλανικῆς κατασκευῆς; ἕτερος δὲ ὀνομαζόμενος *Karboŋri* εἶναι φραγκικὸς (3). Καὶ ἐπειδὴ τὸ Πτελεὸν ἀπὸ τῆς κατασκευῆς τῶν φραγγικῶν κατασκευάσθη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ταῦτα κτίσματα εἶναι οἱ δύο σφαιρικοὶ πύργοι, ὧν ὁ ἐπικτιος διαβρώθη κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τῶν κυμάτων κατὰ τὴν μεσημβρινήν πλευράν.

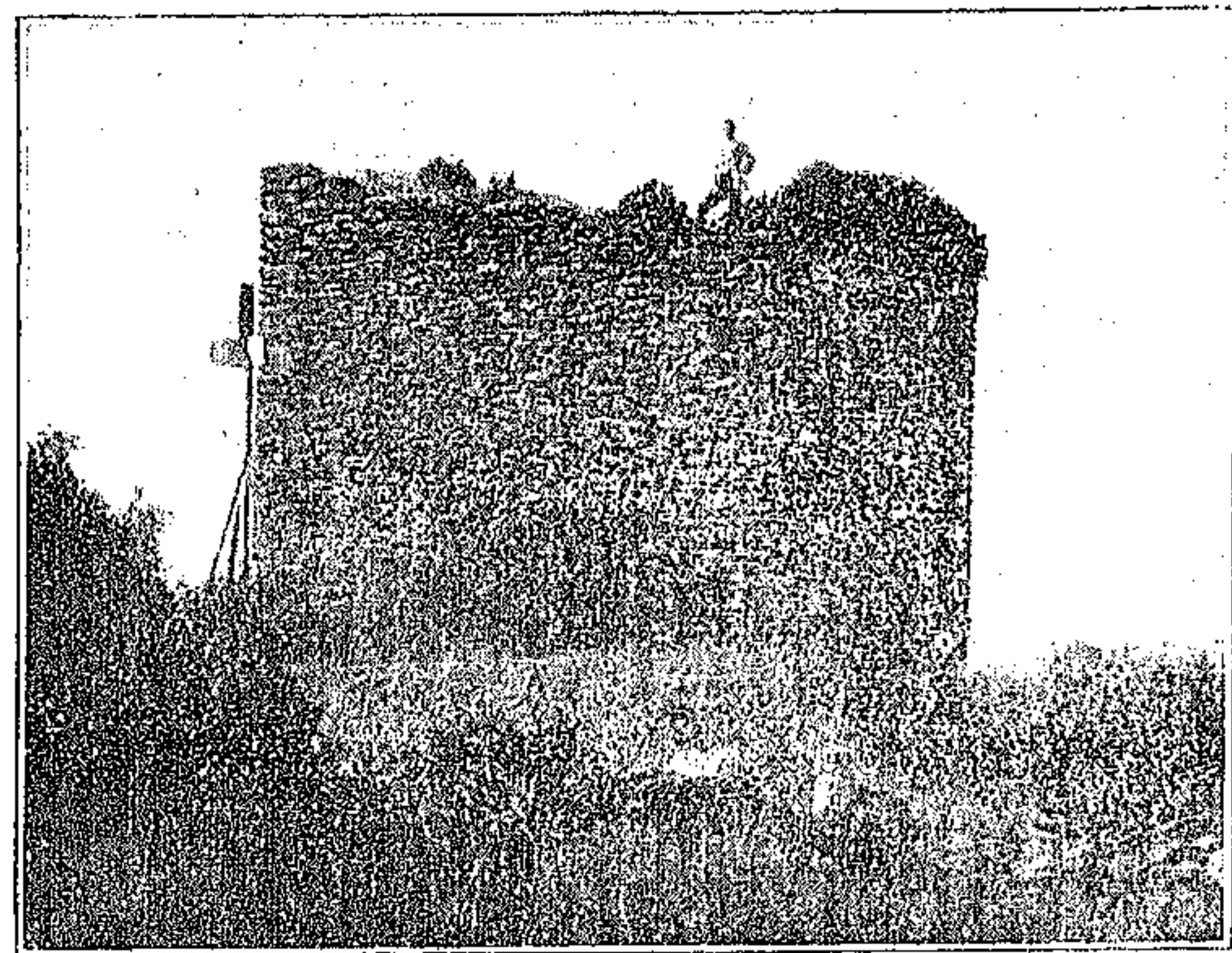
Ἐλάβομεν ἐπὶ τόπου καλὰς φωτογραφίας τῆς τε γενικῆς ἀπόψεως τοῦ κωνοειδοῦς λόφου μετὰ τοῦ ἐπ' αὐτοῦ μεγάλου πύργου, ἰδιαίτερος δὲ αὐτοῦ τοῦ πύργου καὶ τοῦ ἐπακτίου Ἀλατοπύργου.

Ἐτέρα μνημεῖα τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἔχομεν ἐν Πτελεῶ παρὰ τὴν παραλίαν πρὸς Α' εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου τῆς ὄρας ἐν ἰλαιῶνι ἐρείλια ναύσκου τῆς Παναγίας, ἰστάμενα εἰς ἰκανὸν ὕψος ἐτι καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἀνατολικήν πλευράν, ἐνθα ὁ μῦθξ τοῦ ναοῦ. Ἡ οἰκοδομία εἶναι βυζαντιακὴ διὰ λίθων περιβαλλομένων γύρωθεν ὑπὸ πλίνθων ὀπτῶν, ἀλλ' ἡ ἐρείλια εἶναι κεκαλυμμένα ὑπὸ θάμνων. Ἐδέησε νὰ καθαρίσωμεν ὀλίγον τὸ εἶδος, ὅπως λάβομεν φωτογραφίαν τῆς ἐσωτερικῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἐνθα ἐθέσαμεν καὶ κενόκρητον σταυροφόρον τοῦ ναοῦ ἐκ λευκοῦ λίθου.

Ἐπίσης ἄξιον λόγου μνημεῖον εἶναι τὸ πρὸς τὸ ΒΑ. μέρος τῆς νῦν κωνοειδοῦς Πτελεοῦ ἐπὶ τινος ῥάχως κείμενον μονόδριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἐν μέρει ἐπιπευασμένον, πλὴν διασφῆξον ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἰκανὰ σημεῖα. Πρὸ αὐτοῦ ἐκτείνεται τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου παρὰ τὴν εἰσοδὸν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, ἐναντι

δ' αὐτοῦ κεῖται τὸ Αἰάντιον ἀκρωτήριον τῆς Μαγνησίας μετὰ τῆς ἐπ' αὐτοῦ κωνοειδοῦς τῶν Τρικκέρων. Ἡ δὲ ἀπομὴ ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου τούτου ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ πορθμοῦ τῶν Τρικκέρων μετὰ τῆς ἐναντι ἀκτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου ἀφ' ἑνός, τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἀφ' ἑτέρου μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ Σποραδῶν νήσων καὶ τῆς Εὐβοϊκῆς ἀκτῆς, εἶναι θαυμασιωτάτη. Δημοσιεύομεν δ' ἐνταῦθα ἀπομνημονεῖον τοῦ μονοδρίου.

Ἐτέρον μνημεῖον ἄξιον λόγου διεσώθη ἡμῖν παρὰ τὸ Πτελεὸν ἢ

Ἐρείλια πύργου Βενετικοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως Πτελεοῦ.

μονὴ τῆς Παναγίας Ξανθῆς λεγομένης. Αὕτη ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τοῦ κόλπου τοῦ Πτελεοῦ εἰς δίωρον μὲν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ κωνοειδοῦς λόφου τοῦ Πτελεοῦ περὶ, μῖα δὲ ὄρα; διὰ λέμβου θαλασσίως. Ἐνταῦθα προέχει ἐν τῇ θαλάσσει γῆνη γλώσσα εἰς ἰκανὸν μήκος; ἐπ' αὐτῆς δὲ τῆς κερσονησιζούσης γλώσσης ἔκειτο κατὰ τὸν μεσαιῶνα μία μεγάλη μονή, ὡς ἐκ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἐξάγεται, διότι ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν κερσονησιζούσαν ταύτην κωρίδα καταλαμβάνουσι τὰ ἐρείπια αὐτῆς. Οὕτως ὁ μὲν κεντρικὸς ναὸς ἔκειτο κατὰ τὰ

(1) Antonio Rubió y Lluch, *El castel Catalans en la Grecia continental*, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 3—καὶ μετάφρ. σ. 5 καὶ σημ. 2.

(2) *Αὐτόθι*, σ. 11, σημ. 2 μτρο.

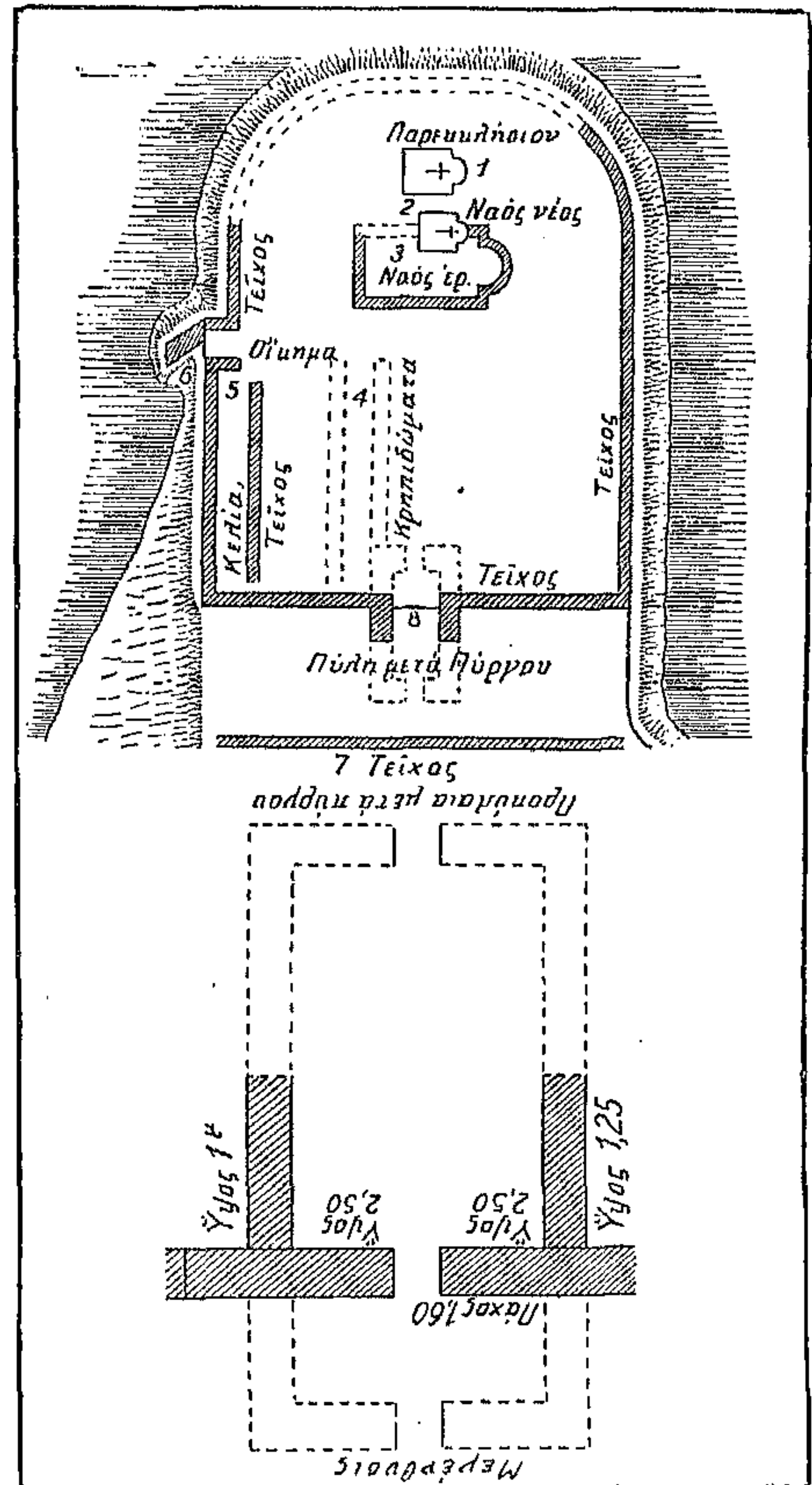
(3) Α. Rubió y Lluch, ὡς ἀνωτ. σ. 11 μτρο.

δύο τρίτα τοῦ μήκους ἐν τῷ κέντρῳ (ἀρ. 3), παρ' αὐτὸν δ' ἕτερον παρεκκλήσιον ἀγνώστου ἁγίου (ἀρ. 1), παρὰ δὲ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν ἔκειτο ἡ ἀποβάθρα καὶ οἰκήματα ἕνα τῆς μονῆς (ἀρ. 6)· ὁ δὲ περίβολος αὐτῆς κατεῖχεν ὀλόκληρον τὴν κορυφαία γῆς, οὗ ἔχνη τραπὺ φαίνονται. Καὶ ὁ μὲν ναὸς κατεστράφη μέχρις ἐδάφους. Μέρους δ' αὐτοῦ κατέλαβεν ἕτερος ναῖσκος ὁμώνυμος, ἀνεγερθεὶς ἐσχάτως, ἀνωθεν τῆς μεσημβρινῆς θύρας τοῦ ὁποίου ἐτέθη ὡς ἐγκύριος λίθος στήλη λευκοῦ μαρμάρου ἑξαγώνου, τοῦ δ' ἔως π.χ. αἰῶνος, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: ΦΙΛΙΚΑ ΕΥΒΙΟΤΕΙΑ ἐν δυοῖ στίχοις, ἣν διέλεψε μὲν ὁ Leake, κατέστρεψαν δ' ἐσχάτως αἱ ἀπειροβαλοὶ χεῖρες τῶν κτιστῶν, μόλις που διαφαινομένων τῶν γραμμάτων (ἀρ. 2). Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς δὲ πλευρᾷ τοῦ περιβόλου ἴστανται ἐτι ἐν ἐρείπιοις τὸ ταίχος, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει πύλη, ὑπερασπιζομένη ἀνωθεν διὰ πύργου, οὗ εἰς ἰσάνον ὕψος τὰ τεῖχη κρέμονται (ἀρ. 8). Ἐντεῦθεν δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ ταίχους (ἀρ. 7) ἐκτείνεται ἀγρὸς καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσιν ἐλαϊά τινες· ἐν αὐτῷ δὲ αἱ κτίονται τῶν πέριξ χωρίων καλλιεργοῦντες τὸν ἀγρὸν εὐρίσκουσιν ἀρχαῖα ἐλληνικὰ ἀναθήματα εἰς ἀρχαῖον ἐλληνικὸν ναόν, ἣτοι πῆλινα ἀγαλμάτια ἀνθρώπων καὶ ζώων, λύχνους, ἀγγεῖα κλπ. μάλιστα δ' ἐν χωρίδιον πῆλινον περὶ τὸ 0, 15 μῆκους ἐπολήθη ἐν Λαμία εἰς ἀρχαιοσυλλέκτην τινά. Μὴ ἐνταῦθα ἔκειτο ἀρχαῖόν τι ἱερὸν, τὸ Ποσειδῶνα, ἀφιερωμένον εἰς τὸν Ποσειδῶνα, ἐξ οὗ (ἱεροῦ) ὠνομάσθη καὶ τὸ παρακείμενον ἀγροτήριον Ποσειδῶνα, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ βασιλέως εὐσχοροῦντος εἰς τὴν θάλασσαν νῦν ὄρους Τριγοβαρῆσιον, στήματος πυραμειδοῦς;

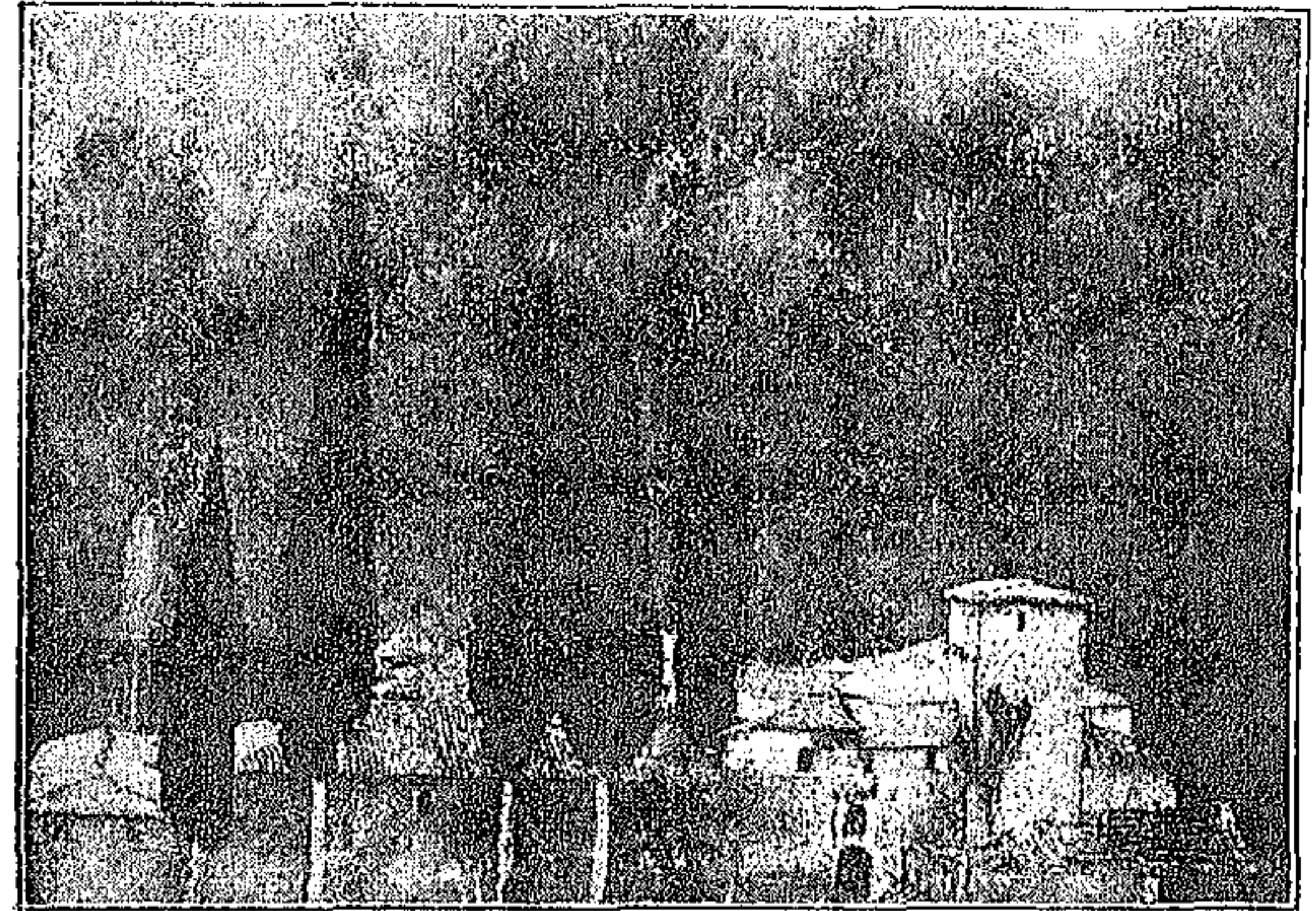
Παρὰ τὰ ἐρεῖπια ταῦτα ἐν τῇ πεδιάδι καίτοι παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, σκιαζόμενον ὑπὸ γηραλέων δρυῶν. Ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσιν ἀρχαῖοι λίθοι ἀρχιτεκτονικοὶ καὶ κτίσμα τινὰ βυζαντινὰ, ἀναμνηστικῶς προσερχόμενα ἐκ τῆς ἐν ἐρείπιοις ἤδη μονῆς τῆς Παναγίας. Ὀλόκληρος δὲ ἡ ἔκτασις αὕτη καλεῖται ἐκ τῆς ἐν ἐρείπιοις μονῆς Λαζα Παναγίας.

Φωτογραφίαν καλὴν τοῦ πύργου καὶ τοῦ πυλῶνος τῆς μονῆς λαμβάνοντες ἐπὶ τόπου δημοσιεύομεν ἐνταῦθα.

Ἀπανερχόμενοι δὲ εἰς Ἀλατόπυργον διὰ λέμβου, καὶ ὀδεύοντες πρὸς δυσμὰς τὴν παραθαλασσίαν ὁδόν, συναντῶμεν ἐρεῖπια, εἰς τὰ

ὅποια ἰδιωτικῇ ἀνασσαφῇ ἤγαγεν εἰς φῶς μέγαν λευκὸν ὀρθογώνιον λίθον, βαρβάρως ἀπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν ἀνασσαφάντων, καὶ ἕτερον ἐκ κυανοφαίου λίθου μεσοθύριον βυζαντιαζὸν γαόν. Πιθανῶς ἐνταῦθα ὑπῆρχε χριστιανικὸς ναός. Προσωτέρω δὲ ἐν τῇ θαλάσῃ διαζοίγονται ὑπὸ τὰ ὕδατα ἕλη ἀρχαία ἀποβάθρας καὶ ἔτι προσωτέρω φθάνομεν εἰς τὸ παρεκκλήσιον τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων, νεωστὶ ἀνεγερθὲν ἐπὶ ἀγ-

Ἁγ. Μονὴ Ξενίας (Ἐποικίς ἐκ τῆς βορείου πλευρᾶς οὔσης βυζαντιαζῆς οἰκοδομῆς).

γαίου τοιούτου, μεθ' ὃ φθάνομεν εἰς λόφον, ἔφ' οὗ κεῖται τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἐνθα ἀνευρίσκομεν βάσεις κιόνων καὶ κιονίσκων ἐκ λευκοῦ λίθου, βυζαντιαζῶν, ὡς καὶ τεμάχια βυζαντιαζῶν κεράμιων, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε παρεκκλήσιον βυζαντιαζόν.

Ἄλλα παρεκκλήσια, ἐπιστρωσμένα, περὶ τὴν ἀρχαίαν ἀγορόπολιν τοῦ Πτελσοῦ κεῖται τὸ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος πρὸς Β, ἐν μέσῳ ὑψηλῶν πρίνων, ἐν ᾧ ὑπάρχει, κατὰ τὴν ἐπιτόπιον παράδοσιν, ῥίζα πρίνου, ἧς ἡ ἐξαγωγή παρακωλύεται ὑπὸ τοῦ ἁγίου. Σφύζονται δὲ πέτρις ἠρειπομένα κελλία καὶ βρύσις τῶν βυζαντιαζῶν χρόνων, τὸ δὲ ἔδα-

φος καλύπτεται ὑπὸ συντριμμάτων κεράμων καὶ πλίνθων βυζαντιακῶν καὶ ἐντὸς τοῦ ναΐδριου σφύζεται ἐκ λίθου κωνοειδοῦς μετὰ προεξέχοντος γείσου ἄνω καὶ κάτω Ἁγίας Τραπέζης βάλει τῶν χριστιανικῶν χρόνων καὶ παρ' αὐτὸ παλαιὰ δεξομενὴ.

Ἐναντι δὲ τοῦ κωνοειδοῦς λόφου τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Πτελεοῦ κεῖται ἕτερος λόφος κωνοειδής, δεσπόζων τοῦ ὄρου, ἐφ' οὗ κεῖνται νῦν νέαι οἰκίαι καὶ ὁ λιμὴν τοῦ Πτελεοῦ, οὗ τὴν κορυφὴν ἐκιστέφει τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Προφήτου Ἡλία. Ἐπὶ δὲ τῶν βορειοανατολικῶν πλευρῶν τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ἐν τῷ ἔλαιῳ κεῖται τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, νεωστὶ ἐπισκευασθὲν ἐξ ἀρχαιοτέρου τοιοῦτου.

Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοῦ ὄρου τοῦ Πτελεοῦ κεῖται τὸ παρεκκλήσιον τῆς Παναγίας. Ἐν δὲ τῷ ἔλαιῳ τοῦ ὄρου κεῖνται τὰ ἔρειπια τοῖχων ἀσβεστοστρώτων τῶν βυζαντιακῶν χρόνων εἰς ἀπόστασιν 11-1 τῆς ὄρας ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἐναντι δὲ καὶ πρὸς ἀνατολὰς ὑψοῦται ἕτερος κωνοειδὴς λόφος, περιστρεφόμενος ὑπὸ τείλους.

Ἐναντι τοῦ ἔρειπιῶνος ἐπὶ τῆς γερσονίζουσας ἀκτῆς τῆς Παλαιο-Παναγίας Ξενιάς ἐπὶ τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ κόλπου προέχει τὸ ἀκροτήριον *Τραχηλι*, ἐφ' οὗ κεῖται ὁμόνυμον χωρίον ἀκατοίκητον, γνωθὲν πρὸ πεντηκονταετίας ὑπὸ τοῦ Βελέντζα, ἀλλ' ὕστερον ἐρημωθὲν. Ἐν αὐτῷ κεῖται ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἐν ᾗ κεῖνται πολλοὶ ἀρχιτεκτονικοὶ λίθοι ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, μετανεχθέντες ἐκ τῶν ἔναντι κειμένων ἔρειπιῶν τῆς Παλαιο-Παναγίας Ξενιάς. Πῶς ἔπειτα ἐντεῦθεν ἡ Παναγία Ξενιά, κατὰ τὸν θρόνον, κατέρυξεν εἰς τὴν μονὴν ἐν *Βατοῖς* καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν τῆς Κισσιωτίας τοῦ Ἁλμυροῦ θὰ εἴπομεν τὰ δέοντα ἀλλαγῶν (1).

Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι τὸ πρῶτον αὐτόθι ὑπῆρχε μονὴ ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας Ξενιάς, ἐξ ἧς τὸ σημερινὸν ὄνομα τῆς θέσεως· οἱ δὲ μωαχοὶ μετὰ τὴν ὑπὸ πειρατῶν καταστροφὴν τῆς μονῆς λαβόντες τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς Παναγίας μετέβησαν εἰς τὴν θέσιν *Βατὰ* ἢ *Κουκλιές*, μίαν ὥραν ἀπέχουσαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐν τῇ περιφερείᾳ Πτελεοῦ, ἐνθα ἐγκατεστάθησαν. Ἀδελφὸν ἂν ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ

(1) Ἰβλ. καὶ Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Περιγραφή τῆς Μονῆς Ξενιάς, ἐν Ἀελίῳ* Ἱστ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρεία, τόμ. Δ', σ. 658.

Εἰκ. 1. Ἐρείπια μονῆς Παλαιοξενιάς παρὰ τὸν Πτελεὸν (σ. 30).

Εἰκ. 2. Ἡ Φραγκόβρυσις ἐν Τσεγγελίῳ τοῦ Ν. Ἁλμυροῦ (σελ. 82).

θέσει ὑπῆρχεν ἄλλη μὲν ἢ αὐτοὶ οἱ φηγάδες μοναχοὶ ἰδρῦσαν τοιαύτην. Ἐν τούτοις ὁμοῦ σφύζονται ἐν τῷ τόπῳ ἐρείπια ἀρχαίας μονῆς καταστροαμμένης μέχρις ἐδάφους. Μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν καὶ τῆς ἐν Βατοῖς μὲν ταύτης δι' ἄγνωστον ἡμῖν αἰτίαν οἱ μοναχοὶ φεύγοντες καὶ πάλιν παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ κατέφυγον εἰς τὴν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀλιευροῦ κειμένην μονὴν τῆς Κισσιωτίσσης μεταξὺ τῶν χωρίων Κοκωτῶν καὶ Βρινίνης, ἔνθα ἐμόνασαν τοῦ λοιποῦ καταλιπόντες ἐκεῖ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας. Καὶ ἡ μὲν μονὴ τῆς Κισσιωτίσσης ἐτιμᾶτο καὶ τιμᾶται ἔτι ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ἡ δὲ εἰκὼν τῆς Ξενιάς παριστᾷ τὴν Θεοτόκον βρεφοκομοῦσαν. Ἀνεκαθεν δὲ οἱ μοναχοὶ περιῆγον δύο εἰκόνας πρὸς συλλογὴν ἐλεημοσυνῶν, τὴν τῆς Ξενιάς καὶ τὴν τῆς Κοιμήσεως. Καίτοι δὲ ἡ σφραγὶς τῆς μονῆς ἀνεκαθεν φέρει τὸ ὄνομα Κισσιωτίσσης καὶ ἐν σημειώμασιν ἐπὶ βιβλίων τοῦτο τὸ ὄνομα φέρει, ἐν τούτοις ὁμοῦ τὸ ὄνομα τῆς Παναγίας Ξενιάς ἐπεσζίασε τὸ πρῶτον, διὸ ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ἐπὶ φριμανίων σουλτανικῶν καὶ πατριαρχικῶν σιγγιλίων εἶναι γνωστὸν τὸ νέον ὄνομα τῆς Ξενιάς. Ἡ μονὴ αὕτη ἀνεκαθεν ἐκέχθητο ὡς παραλαύριον τὴν μεταξὺ Σούρπης καὶ Βρινίνης κειμένην μονὴν τοῦ Ἀγ. Νικολάου. Καταφυγόντες δ' εἰς αὐτὴν μετὰ τὸ 1867 οἱ μοναχοὶ ἔνεχεν ληστροικῶν ἐπιδρομῶν παρέλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας μεταδόντες τὸ ὄνομα Ξενιάς καὶ εἰς τὸ παραλαύριον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Κάτω Μονὴ Ξενιάς* ἢ *Κάτω Μοναστήρι* πρὸς ἀντίδιαστολὴν τῆς *Ἄνω Μονῆς Ξενιάς* ἢ *Ἐπάνω Μοναστήρι*.

Ἡ Ἄνω Μονὴ Ξενιάς μετὰ τὸ 1867 ἔμεινε ἀκατοίκητος, παραμένοντος ἐκεῖ μόνον ἐνίοτε ἐνὸς μοναχοῦ καὶ τινῶν ἀγροφυλάκων. Εἶναι δὲ ἀνοικοδομημένη τὸ δεύτερον μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πρώτης ὑπὸ τινος «Ροῦμ πάπα», ὡς ἐκ παραδόσεως φησὶται παρὰ τοῖς περιοίκοις, ἦτοι, φαίνεται, ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Πελαγίου, ἀποσταλέντος ὑπὸ τοῦ πάπα κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204 καὶ ἐξῆς), ὅπως ὑποτάξῃ τὸν ὀρθόδοξον κλῆρον τῷ παπικῷ θρόνῳ. Τὰ κατορθώματα τοῦ Πελαγίου, αἱ ὀμότητες κατὰ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ τῶν μονῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, τῶν μὴ δεξαμένων αὐτὸν εἰς κοινωνίαν, εἶναι γνωστὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Φαίνεται δὲ ὅτι τὴν αὐτὴν τύχην ἔλαβε καὶ ἡ Ἄνω Μονὴ Ξενιάς ἢ Κισσιωτίσ-

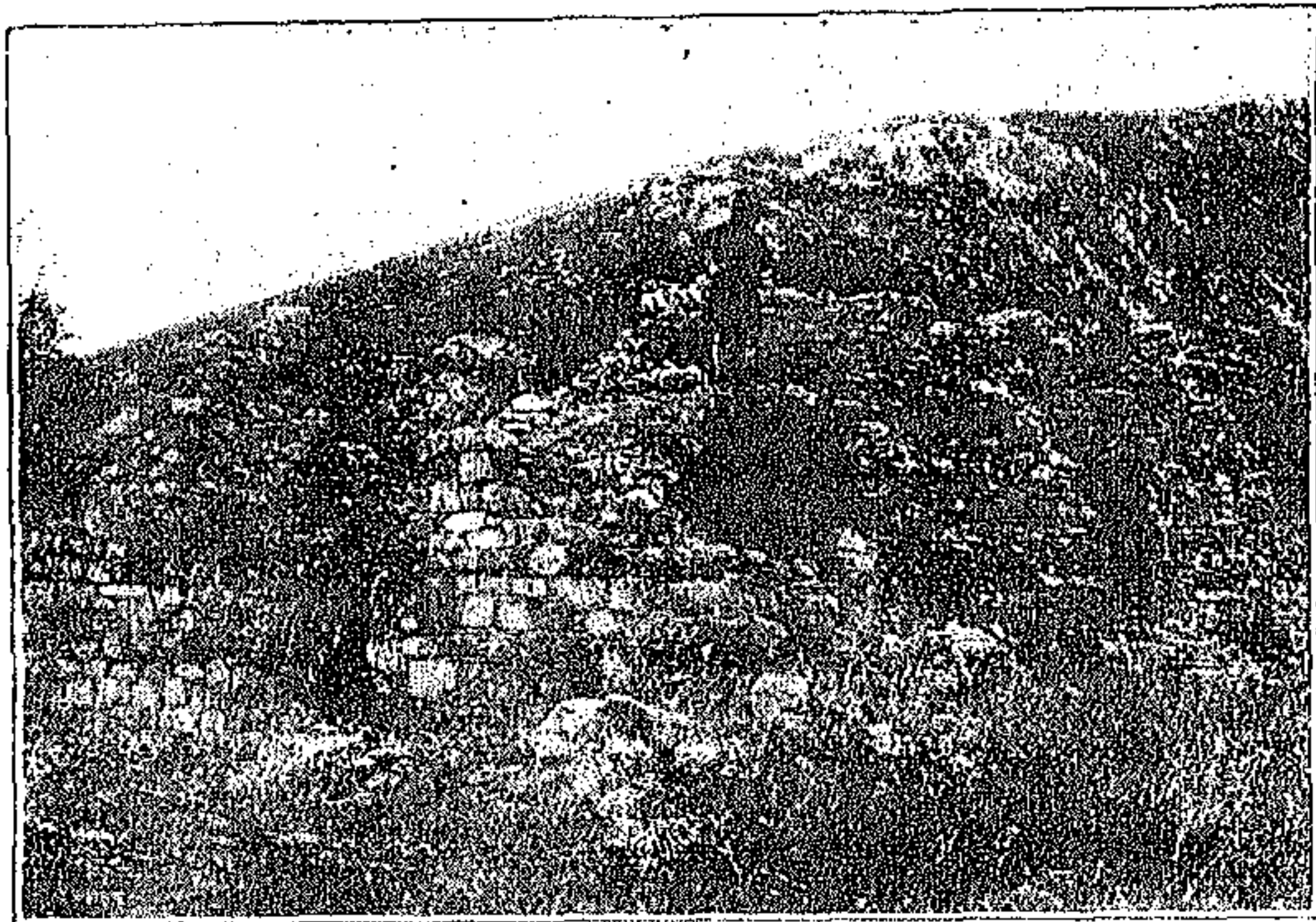
σης, ἴσως δὲ καὶ ἄλλαι παρ' αὐτὴν μοναί, οἷαν καὶ ἡ ἐν Ἐπιφ. μονὴ τῆς Λαύρας, ἣν ἐνέπρησε μὲν ὁ Πελάγιος, ἀνήγειρε δὲ ὁ Φράγκος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρίκος, ὃν ὕστερον οἱ Λαυριῶται εὐγνωμονοῦντες ἀνιστόρησαν ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ ἀνεγείροντα τὴν καταπεσοῦσαν μονήν. Καὶ δὲν εἶναι μὲν ἡμῖν γνωστὸν ἂν ἕτερός τις πατέρων ἀνήγειρε μετὰ ταῦτα τὴν καεῖσαν Ἄνω Μονὴν Ξενιάς ἢ Κισσιωτίσσης, φαίνεται ὅμως πιθανώτερον ὅτι αὕτη ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἔμεινε ἐν ἐρειπίοις, μέχρις οὗ τῷ 1541, ὡς φαίνεται ἐγκεχαραγμένη ἐπὶ ὀγκολίθου παρὰ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ ἢ χρονολογία αὕτη, ἐν πλήρει τουρκικῇ κυριαρχίᾳ τῇ πρωτοβουλίᾳ ἴσως καὶ τῶν μητροπολιτῶν Λαρίσης ἁγίου Βησσαρίωνος ἢ Νεοφύτου συνελθόντες ἐκ νέου μοναχοὶ ἀνήγειραν βεβιασμένως καὶ ἀπειροκάλλως διὰ πλητοῦ τὸν τε ναὸν καὶ τὰ κελλῖα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀρχικοῦ ἐμβαδοῦ πλὴν τῆς βορείου πλευρᾶς, ἣν συνέστειλαν χάριν οἰκονομίας μέχρι τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἀφέντες καὶ τὰς πρὶν ἐν τῷ προναλίῳ κυπαρίσσους ἐκτὸς αὐτοῦ. Ὁ ναὸς εἶναι ὀρθογώνιος ἄνευ τρούλλου, κεραμοστεγῆς καὶ ἔσωθεν ἀνιστορημένος δι' ὠραίων τοιχογραφιῶν τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὁσημέραι καταρρεουσῶν. Εἶχε δὲ σωθῆναι μέχρι τοῦ 1896—1899 ἐν τῷ μύακι ἢ Πλατυτέρα τῶν Οὐρανῶν μετὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀγγέλων πέριξ, κάτωθι τῆς θείας λειτουργίας καὶ κατωτέρω τῶν Ἱεραρχῶν, ὧν εἷς ἦτο καὶ ὁ ἅγιος Βησσαρίων, μητροπολίτης Λαρίσης, γέρων λευκογένειος, περὶ οὗ ἐγράφημεν ἄλλαχοῦ δημοσιεύσαντες πανομοιότυπος καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, διαφέρουσαν ἄλλων πολλαχοῦ τῆς Θεσσαλίας σωζομένων. Ὁ ἡγουμανικὸς θρόνος καὶ ὁ θρόνος τῆς Παναγίας εἶναι ὀλόγλυφοι ἐκ ξύλου μετὰ λεπτῆς τέχνης καὶ ἐπίχρῳσοι. Ὁ ναὸς δὲ κατὰ τὴν ἐφ' ὕψοις ἄνωθεν τῆς δυτικῆς θύρας ἐπιγραφὴν ἀνιστορήθη ἐπὶ ἡγουμένων Κωνσταντίου καὶ Μαξίμου ἐν ἔτει 1665. Δύο κίονες μονόλιθοι λευκοῦ μαρμάρου ὑποβαστάζουσι τὸν ὄροφον τοῦ ναοῦ. Ἡ δὲ Ἁγία Τράπεζα στηρίζεται ἐπὶ κιονοκράνου μετὰ σπονδύλου κίονος καὶ γλυφῶν ἐξ ἀρχαιοτέρου ναοῦ. Προσέτι δὲ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ μεγάλων πλακῶν ὀρθογωνίων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἀνηκουσῶν ἴσως εἰς ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ναόν, καὶ μικρῶν ἐγχρόων πλακῶν, ἀνηκουσῶν πρότερον εἰς τὴν ὀρθομαρμάρωσιν τοῦ ἀρχικοῦ βυζαντιακοῦ ναοῦ. Ἐξώθεν δὲ ὁ ναὸς ἔχει ἐντετευχισμένα πολλὰ μαρ-

μάρμαρα τεμάχια ἀρχιτεκτονικὰ μετὰ κοσμημάτων βυζαντιακῶν καὶ ἐρριμμένους σπονδύλους κίωνων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου ἐξ ἀρχαιοτέρου ἑλληνικοῦ ναοῦ. Κιονόκρανον δὲ τι ἐρριμμένον ἐν τινι δωματίῳ καὶ αἱ παραστάδες τῆς θύρας τοῦ ναοῦ μετὰ τοῦ ἐγκαρσίου λίθου, φέροντος γλυπτὰ κοσμήματα ἀρχαιοτέρας τέχνης, δεόν νὰ μελετηθῶσιν. Ἴσως τὸ κιονόκρανον εἶναι Θεοδοσιακόν. Μικρὰ δὲ τις δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἐν τῷ τόπῳ θὰ ἔλκε διάφορα ζητήματα τῆς προτέρας καταστάσεως τῆς μονῆς. Τεμάχια δὲ πλακῶν ἐντετοιχισμένα ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ καὶ θωράκιά τινα μετὰ κοσμηματικῶν συμπλεγμάτων βυζαντιακῶν καὶ παραστάσεως τοῦ διπλοῦ σταυροῦ μετ' ἀγκυροειδοῦς βάσεως θὰ ἀνηκῶσιν ἀναμφιβόλως εἰς τὸ μεταξὺ ΙΑ'—ΙΓ' αἰῶνος χρονικὸν διάστημα. Ἡ μονὴ ἐκέκτητο καὶ βιβλιοθήκην ἐκ χειρογράφων, διασκορπισθεῖσαν δυστύχως ὑπὸ τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἀπαιδευτῶν μοναχῶν. Δύο δὲ εὐαγγέλια ἐπὶ μεμβράνης καὶ διάφορα ἄλλα ἐπὶ χάρτου χειρόγραφα τοῦ ΙΑ' μέχρι τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἀπόκεινται ἤδη ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ.

Τὸ παραλαύριον δὲ τῆς Ἄνω μονῆς Ξενιάς, ἦτοι ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀφισταμένη δύο ὥρας αὐτῆς ἐπὶ τῶν ΒΑ κλιτύων πρὸς τῷ πέρατι τῆς Ὀθρουοῦ ἀνηγέρθη τὸ δεύτερον κατὰ τοὺς ΙΖ' καὶ ΙΙΙ' αἰῶνας, ὡς ἐξάγεται ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν. Ἐκτὸς τοῦ ναοῦ εἶναι ἐντετοιχισμένοι πολλοὶ λίθοι ἀρχιτεκτονικοὶ βυζαντιακοὶ μετὰ διαφόρων κοσμημάτων· ἐπὶ δὲ τῆς κόγχης τοῦ ναοῦ πλὴν ἄλλων εἶναι ἐντετοιχισμένα θωράκιά τινα καὶ πλάκες μετ' ἀναγλύπτων διπλῶν σταυρῶν, τελευτώντων εἰς ἀγκυροειδῆ κοσμήματα, ἔργα ἀναμφιβόλως τοῦ ΙΑ'—ΙΓ' αἰῶνος, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ὁ ναὸς καὶ ἡ μονὴ αὕτη ὑφίστατο κατὰ τὸν μεσαῖονα. Σπόνδυλοι δὲ κίωνων καὶ τινες ἀρχιτεκτονικοὶ λίθοι φαίνονται ἀνήκοντες εἰς ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ναόν. Ἐὰν δὲ ἐνταῦθα ἐκεῖτο τοιοῦτος ἀντικατασταθεὶς βραδύτερον διὰ βυζαντιακῆς μονῆς, δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν. Ἡ θέσις ὅμως τῆς μονῆς, τὰ ἄλλα, τὰ αὐτόρρητα ὕδατα δαψιλεστάτων πηγῶν καὶ τὰ πρὸ αὐτῆς ἐπὶ τοῦ λόφου Καστρακίου, πρὸς Β αὐτῆς κειμένου, ἄσημα λείψανα ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως πείθουσιν ἡμᾶς νὰ ὑποπτεύσωμεν ἐνταῦθα ἢ πού ἄλλαχοῦ πλησίον τὴν ὑπαρξίν ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἱεροῦ. Ἐσχάτως δὲ ἀνοιχθεῖσης ἀπὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς μονῆς πύλης, ἀνευρέθησαν διάφοροι λίθοι ἀρχιτεκτονικοὶ εἰς βάθος ἑνὸς μέτρου, ἐξαχθέντες ἐκεῖθεν,

ἕτεροι δὲ καλύπτονται ὑπὸ παλαιῶν τοίχων. Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν δὲ τούτων λίθων, οὓς ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, δηλοῦται ὅτι ἡ μονὴ εἶναι βυζαντινὸν γτίσμα, ἀδήλου ὄντος τοῦ χρόνου τῆς πρώτης ἀνεγέρσεως αὐτῆς. Ὁ δὲ ναὸς κείμενος ἐν τῇ κέντρῳ εἶναι ὁλοκτῆς μετὰ τρούλλου, ἀνευ ὁμῶς τοιχογραφιῶν· αἱ δ' ἐν αὐτῷ εἰκόνας δὲν εἶναι ἀρχαιότεραι τοῦ ΙΙ' αἰῶνος.

Πρὸς Β τῆς κάτω Μονῆς Ξεριᾶς εἰς ἀπόστασιν 1ῷ λεπτῶν τῆς ὄριος ὑφθαῖται ὁ λόφος Καστροῦ καλυπτόμενος ὑπὸ πρῶτων καὶ θάμων καὶ

Ἐρεῖπια Βυζαντιακῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Τριάδος, ἀνηκούσης εἰς Βυζ. Μονὴν παρὰ τὴν Σούρην.

περιστερόμενος ὑπ' ἀσθενῶν τειχῶν ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀγραπόλεως ἀδήλου πόλεως, ἐκτεινομένης περὶ τὰς κλιτῆς τοῦ λόφου καὶ πρὸς δυσμὰς ἐπὶ στενῆς λωρίδος γῆς, ἐνθα κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους ἔκειτο κόμη τις, Παλαιοχώρι νῦν καλουμένου τοῦ χώρου, ἧς δὲ σφύζονται σωρεῖαι ἐρειπίων τῶν οἰκιῶν καὶ φυλάσσεται ἐν τῇ μονῇ μία εἰκὼν παλαιὰ Παναγίας τῆς Παλαιοχωριτίσσης.

Ἐπανερχόμενοι δὲ εἰς τὰ πέριξ τοῦ Πτελεοῦ, ὁπόθεν παρεξετράφημεν, παρατηροῦμεν ὅτι μεταξὺ τοῦ Πτελεοῦ καὶ τῆς Σούρης παρὰ

τὴν θέσιν Νιές, ἐνθα ὁ Παγασιτικὸς κόλπος σχηματίζει ὑπὲρμερον καὶ ἀσφαλῆ ὄριον, ὑπὸ τὸ πυραμιδοειδὲς ὄρος Χλωμὸν κεῖται ὕψωμα, ἐφ' οὗ ἴσταγται ἀκέραιοι οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος, βυζαντιακῶν χρόνων, ἀνευ ὁμῶς στέγης. Ὁ ναὸς εἶναι ὠκοδομημένος κατὰ τὸ βυζαντιακὸν σύστημα, δηλ. ἕκαστον ὀρθογώνιον λίθον περιβύλλουσι πλίνθοι ὀπταί. Ἡ κόγχη ὁμῶς πρὸς Α τοῦ ναοῦ ἔπαθε φθοράν τινα ἐκ τῆς διαβρώσεως τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, ἐπομένως δὲν γνωρίζο-

Ἐρεῖπια Βυζαντιακῆς ἐκκλησίας Ἁγ. Τριάδος παρὰ τὴν Σούρην.
—Κιονόκρανα βυζαντιακά.

μεν, ἐὰν αὕτη ἐξοσμεῖτο διὰ κεραμοπλαστικῶν κοσμημάτων. Ὁ ναὸς, ὀρθογώνιος ὢν, φαίνεται ὅτι εἶχε θόλον μετὰ τρούλλου ὑποβασταζομένου ὑπὸ τεσσάρων μονολίθων κίονων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ὧν οἱ δύο εἶναι ἐρριμμένοι ἐντὸς τοῦ ναοῦ· ἴσως δὲ καὶ οἱ λοιποὶ δύο εἶναι κεκαλυμμένοι ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ καταπεσόντος τρούλλου (1). Τὰ δὲ διαζώματα τῶν ἀψίδων τοῦ ναοῦ φέρουσιν ἐν ἀναγλύφῳ κοσμήματα

(1) Τῶν κίονων ὁ ἕτερος εἶναι λίθου ὀρείτου, ἀμφότεροι δ' ἔχουσι μῆκος 2, μ 55.

κληματίδος μετὰ σταφυλῶν καὶ λεσβίου κύματος. Ἐν δὲ τῷ πρὸς μεσημβρίαν κειμένῳ νάρθηκι κεῖται ἐν ἐρειπίοις παρεκκλήσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ ὡς ὑπόβαθρον μὲν Ἁγίας Τραπεζῆς κεῖται σπόνδυλος κίονος λευκοῦ, ὡς ἁγία Τράπεζα δὲ ἐχρησίμευε κιονόκρανον ἀρχαίου χριστιανικοῦ ναοῦ μετὰ φύλλων ἀκάνθης τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος λεπτῆς τεχνοτροπίας, οὗ εἰκόνα δημοσιεύομεν ἐνταῦθα. Ἐτερον δὲ κιονόκρανον ἐρριμμένον ἐντὸς τοῦ ναοῦ μεθ' ὠραίων γλυφῶν φυλλωμάτων φαίνεται μεταγενέστερον τοῦ πρώτου, Θεοδοσιακόν.

Πέριξ δὲ τοῦ ναοῦ κεῖνται ἠρειπωμένα κρηπιδώματα τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ ὑπῆρχον τὰ δωμάτια τῶν μοναχῶν, ὡς ἐκ τοῦ διαγράμματος τοῦ ἐμβραδοῦ δηλοῦται. Ἄρα ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἄλλη μονή, τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὡς ἡ παράδοσις λέγει. Ἡ δὲ μονή αὕτη, μία τῶν περὶ τὸν Πτελεδὸν ὑπαρχουσῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Φραγκοκρατίας (1204 καὶ ἐξῆς), θὰ εἶναι ἐξ ἐκείνων, περὶ ὧν ἀνωτέρω γίνεται λόγος ἐν τῷ ἱστορικῷ μέρει.

Ἐὰν δὲ ἡ μονή ἢ ὁ ναός, ὡς ἐκ τοῦ ἀρχαιότερου κιονοκράνου ἐξάγεται, ὑπῆρχεν ἀρχαιότερον τοῦ δεκάτου αἰῶνος (μ.Χ.), δὲν δύναμεθα νὰ γνωρίζωμεν. Δυνατὸν τὸ κιονόκρανον νὰ μετηνέχθη ἀλλαχόθεν διὰ θαλάσσης, κατανικηθείσης τῆς δυσκολίας ἐκ τοῦ ἀνωφερφοῦς τοῦ ἐδάφους. Οἱ δὲ μονόλιθοι κίονες, ἀδυνατοῦ οὔσης τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν ἀλλαχόθεν, φαίνονται ἀνήκοντες εἰς ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἱερόν. Ἡ δὲ θέσις ἐνταῦθα δικαιολογεῖ τὴν ὑπαρξίν τοιούτου, ἀνασκαφὴ δὲ ἀλλ' ἄλυσή τὸ ζήτημα. Φωτογραφία τοῦ ναοῦ καὶ τῶν δύο κιονοκράνων παρατίθεμεν ἐνταῦθα (1).

Ε'.—ΟΙ ΔΥΟ ΛΑΜΥΡΟΙ

Τὸ ὄνομα Ἄλμυρος εἶναι γνωστὸν ἀπὸ τοῦ Θ' αἰῶνος μ. Χ., ὅτε, βασιλεύοντος τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, ὁ Ἄλμυρος, ὡς πόλις τῆς Θεσσαλίας, εἶχεν ἰδίαν ἐπισκοπὴν, ὑποκειμένην τῷ μητροπολίτῃ Λαρίσης, κατέχουσιν τὴν γ' τάξιν, διαδεξαμένην δὲ τὴν ἐπισκοπὴν τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν (2). Ἐκ τῆς ἱστορικῆς δὲ ταύ-

(1) Ἐξωθι τῆς Σούρκης πρὸς Β κεῖται παρεκκλήσιον τι σταυροειδές, οὗ δείγματα ἔχομεν παρὰ τοῦ Γ. Λαμπάκη ἐν *Δελτίοις Χριστ. Ἀρχ. Ἐταιρείας*. Εἶναι δὲ λίαν παλαιὸν ἐπισκευασθέν.

(2) Βάλλη καὶ Ποτλῆ, *Σύνταγμα θεῶν καὶ ἱερῶν κανόνων τόμ. Β'*.—Ἱεροζλ.

της πληροφορία; μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἄλμυρος ἤκμαζεν ἀπὸ τοῦ Θ' μ. Χ. αἰῶνος. Ἐν δὲ τῷ μουσεῖῳ Ἄλμυροῦ ἀπόκεινται δύο χαλκαῖ σφραγίδες, ἀναγόμεναι εἰς τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας, εὑρεθεῖσαι δὲ ἐν τῷ νοτίῳ μεσαιωνικῷ Ἄλμυρῷ (Τσεγγέλι)(1). Ἴσως δὲ αἱ σφραγίδες αὗται ν' ἀνήκωσιν εἰς ἐπισκόπους Ἄλμυροῦ. Κατὰ δὲ τὴν μεταξὺ Πισατῶν καὶ τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους συνθήκην ἐμπορικὴν τοῦ 1119 ἔτους, ἐπὶ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Γ', ἐπετρέπετο τοῖς Πισάταις νὰ ἐμπορεύωνται ἐν Ἄλμυρῷ, ἐνθα ὑπῆρχεν ἰδία συνοικία καὶ ναὸς αὐτῶν(2). Δύο δὲ ἄλλοεθνεῖς γεωγράφοι, ὁ Ἄραβ Ἐδρισῦς, ὅστις περιηγήθη τὴν Ἀνατολὴν κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος, καὶ ὁ σύγχρονος σχεδὸν αὐτῷ Ἰουδαῖος ῥαββῖνος Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης τῆς Ἰσπανίας (1173), περιηγηθεὶς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἑξακρίβωσιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πληθυσμοῦ, ἀναφέρουσιν ὁ μὲν πρῶτος ὅτι εὔρε τον Ἄλμυρον σπουδαῖον ἐμπορεῖον(3), ὁ δὲ δεῦτερος λέγει: «*Ἐντεῦθεν (ἐκ Γαρδικίου) διήμερος πορεία εἶναι εἰς Ἀρμιλὸν (= Ἄλμυρον), πόλιν μεγάλην, παράλιον, μέγα ἐμπορεῖον τῶν Βενετῶν, τῶν Πισατῶν, τῶν Γενοσησίων καὶ ἄλλων ἔθνῶν*». Προστίθησι δὲ οὗτος ὅτι κατοικοῦν ἐν αὐτῷ 400 Ἰουδαῖοι, ὧν ἐπισημότεροι ἦσαν ὁ Σύλοκ, ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ Σολομών(4).

Τῷ δὲ 1153 τὰ τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας περιελάμβανεν ὁ Σουλτάνος. Βurckhard σελ. 6, § 642, 4. Πρὸβλ. Ν.Ι. Γιαννοπούλου, *Οἱ δύο Μεσαιωνικ. Ἄλμυροι*, Ἀθ. 1904, σ. 3.

(1) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Βυζαντιναὶ Σφραγίδες κλπ.* ἐν Byzant. Zeitschrift, τ. μ. XVII, σελ. 502—503, Α' καὶ Β'.

(2) Karl Hopf, σ. 174. — πρὸβλ. Ν. Γεωργιάδου, *Θεσσαλία*, 1880, σ. 117, 337.—Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Μεσαιων. Ἄλμυροι*, 1904, 3.

(3) Karl Hopf, σ. 163.—«...und Halmyros wichtiges Exportum». Edrisy, *Geografia Nubensis*, Paris 1619, μετάφρ. Γαλλικῆ ὑπὸ Jaubert 1836—1840.

(4) Καὶ πρὶν τοῦ Βενιαμὴν κατοικοῦν Ἰουδαῖοι ἐν ἀμφοτέροις τοῖς Ἄλμυροῖς. Πρὸβλ. ἐπιγρ. ἐν Byzant. Zeitschrift, XXI σελ. 155 καὶ 160, Karl Hopf, σ. 164—165. «In Thessalien liegen ferner Gardiki, eine zerstörte Stadt, in der nur wenige Griechen und Juden leben; dann das grosse Halmyros am Meere mit seinem Gebiet der haupt sächlichste Handelsplatz für Venetianer, Pisaner, Genuesen und andere Abendländer, mit 400 Juden, Chilok Joseph der Älteste und Salomo der Obervorsteher». Πρὸβλ. Βουρτσέλα, *Φθιωτίς*, σελ. 286.

βανον τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσενα, Φάρσαλον, Θαυμαζόν, Γρεβενῶνον, Ἀλμυρόν καὶ Δημητριάδα.

Ἡ πόλις τοῦ Ἀλμυροῦ διηρεῖτο τότε εἰς δύο μεγάλα τμήματα, τὸ βόρειον καὶ νότιον· διὸ καὶ ἐν τοῖς ἐπισήμοις χρυσοβούλλοις τῶν τότε χρόνων ἀναφέρονται δύο Ἀλμυροί. Οὕτως ἐκ τινος χρυσοβούλλου, ἐκδοθέντος ὑπὸ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τοῦ Γ' τὸν Νοέμβριον τοῦ 1199, δι' οὗ ἐπετρέπετο τοῖς Βενετοῖς νὰ ἐμπορεύωνται εἰς ἅπαντα τὰ μέρη τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, μανθάνομεν τὰς ἐξῆς Θεσσαλικὰς πόλεις καὶ χώρας: *Μεγάλη Βλαχία* (Θεσσαλία), *Βελεγεία* (παλαιὰ Παγασιτικοῦ κόλπου), *Δημητριάς*, ἀμφότεροι οἱ Ἀλμυροί, *Γρεβενῶνον*, *Φάρσαλα*, *Λομοκός*, *Βίσσενα*, *Ἐξερός*, *Δοβροχοβίστα*, *Τρίγκαλα*, *Λάρισα* καὶ *Πλαταμιῶν* (1).

Ἐν δὲ τοῖς ἐρειπίοις ἀμφοτέρων τῶν Ἀλμυρῶν εὐρέθησαν μολυβδόβουλλαι τινα, ὧν ἓν ἀνήκει τῷ ἐπισκόπῳ Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ Νικολάῳ τῷ Βλαττῇ, χρηματίσαντι ἐπισκόπῳ τῷ 1230—1240, ἀναφερομένῳ δὲ ἐν ὑπομνήματι τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου περὶ τῆς μονῆς Μαζουριτίσσης (2). Ἔτερον δὲ εἰς τὸν δόγην τῆς Βενετίας Μιχαήλ, συμπληρωθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Νικολ. Πέτροβιτς Lichacev, διεμνηστοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Πετροπόλεως (3). Ἔτερον μολυβδόβουλλον ἀναφέρεται εἰς τινα, .. MA .., οὗ τὸ ὄνομα εἶναι παρεφθαρμένον ἐκ τοῦ χρόνου, ὅπερ δ' ἡμεῖς συμπληροῦμεν *Μαρουήλ Πατριεῖα στρατηγῶν*, ὅστις θὰ ἦδραυνεν ἐν Ἀλμυρῷ (4). Ἔτερον δὲ ἀναφέρει ὄνομα *Μιχαήλ* τινος, ἀδήλου ιδιότητος: «/ Σφραγῆς Μιχ[α]ήλ τοῦ γ[ένους] Παναγιώτου».

Ἀλούσης τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων τῷ 1204, πᾶσαι τῆς Μακεδονίας, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Φθιώτιδος αἱ πόλεις

(1) Karl Hopt σελ. 174.—N. Γεωργιάδου, *Θεσσαλία*, σ. 116, ἐκδ. α'.—Miklosich καὶ Müller, *Acta et Diplomata Graeca, medi aevi*, τομ. IV.—Miller-Λάμπρου, *Ἱστορ. Φραγκοκρατ.* τ. Α', σ. 14.

(2) *Acta κλπ.* τ. IV παράβ. N. I. Γιαννοπούλου, *Μολυβδόβουλλα κλπ.* ἐν *Byzant. Zeitschrift*, τριμ. XVII, σ. 133-135, Β'. Πίν. ἀρ. Β'.

(3) N. Γιαννοπούλου, *Byz. Zeitsch.* XVII, σ. 136 πίν. ἀρ. Γ' καὶ *Byz. Zeitschr.* αὐτόθι, σ. 674, διόρθωσις Lichacev.

(4) N. I. Γιαννοπούλου, ὡς ἄνω, σ. 137-139, πίν. ἀρ. Δ'.

ὑπετάγησαν οἰκειοθελῶς τῷ βασιλεῖ Βονιφράτιῳ καὶ παρεχωρήθησαν ὡς φέουδα κληρονομικὰ εἰς Λομβαρδούς, Ἀλαμανούς καὶ Φλαμανδούς ἡγεμόνας. Ὡς βάσις δὲ τῆς διανομῆς τῶν χωρῶν τούτων ἐλήφθη ἡ τελευταία ἱμπορικὴ συνθήκη μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Γ' τοῦ Ἀγγέλου. Οὕτως ἡ μὲν Λάρισα καὶ ὁ Ἀλμυρὸς παρεχωρήθησαν εἰς Λομβαρδὸν τινα δοῦκα Γουλιέλμον, αἱ δὲ Φθιώτιδες εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Albertino καὶ Rollandino da Canossa· διότι ἐν τῇ κατὰ τῷ 1204 συμφωνηθείσῃ διανομῇ ταύτῃ (*Partitio Imperii Romaniae, pars secunda peregrinorum*) μετὰ τὰς πόλεις «Vescena, Fersala, Domocos», ἀναφέρονται «Revenica, duo Almyri cum Demetriadi» (1).

Κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Φράγκων ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Θεσσαλίαν ἐπεχείρησε μὲν ὁ Σγουρός, ὃν οἱ Φράγκοι ἐκάλουον «Lasgur», ν' ἀντιτάξῃ ἀμυνὰν καταλαμβάνων τὴν Λάρισαν καὶ τὰ Τέμπη, ἀλλ' ὁ Βονιφάτιος διήλθε διὰ τῶν Τεμπῶν εἰσελάσας εἰς Θεσσαλίαν, ὁ δὲ Σγουρὸς ἐγκαταλιπὼν τὴν Λάρισαν ὑπεχώρησεν εἰς Θερμοπύλας. Καταληφθείσης δὲ τῆς Λαρίσης, παρεχώρησεν ὁ βασιλεὺς Βονιφάτιος αὐτὴν τε τὴν Λάρισαν καὶ τὴν ἀξίαν λόγου ἔμπορικὴν παλαιὰν πόλιν Ἀλμυρόν, ἐν ᾧ ἤκμαζον αἱ ἔμπορικαὶ παροιζία τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Βενετῶν, εἰς Λομβαρδὸν τινα εὐπατριδὴν Γουλιέλμον, τὸν ἐπικληθέντα ἐκ Λαρίσης (*de Larsa*).

Ἐνεκα δὲ τῶν ἀναφρεισῶν ἐρίδων περὶ ἐκλαϊκεύσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων μεταξὺ τῶν Φράγκων δυναστῶν καὶ τοῦ Λατινικοῦ κλήρου ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρῖκος κατήλθεν εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς εἰρήνευσιν τῶν καταστασιαζόντων Λομβαρδῶν ἡγεμόνων καὶ πρὸς διαρρύθμισιν τῶν πραγμάτων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας τῇ 6 Ἰανουαρίου τοῦ 1209. Ἀρχομένου δὲ τοῦ ἔαρος, κατέλαβε διὰ τῶν ὅπλων πᾶσας τὰς ὀχυρὰς πόλεις τοῦ βασιλείου καὶ αὐτὴν τὴν Λάρισαν τῆς Θεσσαλίας, ἐνθα οἱ Λομβαρδοὶ ἠττήθησαν ἐν μάχῃ μεγάλη ἐκ τοῦ συστάδην καὶ ἔφυγον διὰ νυκτὸς εἰς Πλαταμιῶνα. Ἀπὸ δὲ Λαρίσης κατηυθύνθη ὁ αὐτοκράτωρ εἰς Ἀλμυρόν, ὅπου οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας καὶ Φθιώτιδος προσήρχοντο εἰς προσκύνησιν, προ-

(1) Πρὸβλ. προχείρως, Τάσσου Νερσούτσου, *Χριστιανικαὶ Ἀθήναι*, ἐν *Δελτίῳ Ἱστορ. Ἑταιρ. Ἑλλάδος*, τόμ. Δ', σ. 88, σημ. 2.

πορευομένου και πολυχρονίζοντος του ὀρθοδόξου ἀνατολικοῦ κλήρου μετὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων (1).

Ἐνῶ δὲ ὁ αὐτοκράτωρ διέμενεν ἐν Ἀλμυρῷ, πειραταὶ ἐξ Εὐβοίας μετὰ γαλλερῶν (τοῦ Raouant de Negrepoint) προσεπάθησαν ν' ἀπαγάγῃσι μίαν μεγάλην ναῦν. Ἀκούσας ὁ αὐτοκράτωρ τὸν θόρυβον ἐγείρεται ὀρμητικῶς καὶ διέταξε τοὺς ἰππότες αὐτοῦ νὰ ὀπλισθῶσι καὶ ἐπιβῶσι λέμβων, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πειρατάς· ὄντως τῇ ἐγκαίρῳ ἐπεμβάσει τοῦ αὐτοκράτορος ἐσώθη ἡ ναῦς. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐμάθη τὸ ναυάγιον τοῦ στόλου αὐτοῦ, πλέοντος ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς Ἀλμυρόν, παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Πηλίου.

Ὁ αὐτοκράτωρ, διαμείνας ἐν Ἀλμυρῷ ἐπὶ τινα χρόνον ἀνεχώρησεν ἐκείθεν μηνὶ Ἀπριλίῳ τοῦ 1209· ὑπερκαταβάς δὲ τὴν Ὀθρυν κατεσχίνωσε μετὰ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Ραυενίκης, κάτωθι τοῦ Ζητουνίου, παρὰ τὸν Σπερχειόν. Αὐτόθι συνεζητήθησαν ἅπαντα τὰ φορῶντα εἰς τὴν Φραγκικὴν κατάκτησιν ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ ζητήματα, καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως ὑπὸ τῶν αὐτόθι συνελθόντων Φράγκων μεγιστάνων καὶ ἰπποτῶν ἐπανέκαμψεν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια (2).

(1) Buchon, *Nouvelles recherches historiques sur la principauté Française*, Paris, 1843, vol. I, part. I, page XXVIII. Ἠρβλ. Ville-Harduin, *La conquête de Constantinople*, traduction par M. Natalis de Wailly, Paris 1872, c. XXXII § 666. — Ν. Γεωργιάδου, *Θεσσαλ.* 1880, σ. 125. — Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Φθιωτικά*, 18. — Τ. Νερούτσου, *Χριστιανικαὶ Ἀθήναι, ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τ. Δ'*, σ. 88.

Ὁ Φράγκος χρονογράφος Henry de Valenciennes λέγει: «Li empereeres s' en vait à l' Almyro... et grüu il vont en contre... et il apportent les ancones, et si li font polucrone». Τὴν δὲ διήγησιν τοῦ Ville-Harduin περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ αὐτοκράτορος εἰς Ἀλμυρόν ἐδημοσιεύσαμεν ἐν μεταφράσει εἰς τοὺς Δύο Μεσαιων. Ἀλμυροῦς σελ. 6, σημ. Ville-Harduin, *La conquête de Constantinople* ἐκδ. Buchon, Paris, 1872, XXXII, § 663 καὶ ἑ.

(2) Οἱ ἱστορικοὶ Σάβας, Παπαρηγόπουλος, Γεωργιάδης καὶ ἡμεῖς ἐν *Φθιωτικοῖς* (σ. 18, σημ. 2) ἀκολουθήσαντες τὸν Buchon (*Recherches historiques* p. XXVII) ἐθεώρουν τὴν Ραυενίκαν κειμένην ἐν Θεσσαλίᾳ, παρὰ τὴν Λάρισσαν καὶ τὰ Τέμπη, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐσώθη τὸ παρεφθαρμένον ὄνομα *Ρεβένια*. Ἄλλ' ὁ Βενιαμὴν Γουδέλας λέγει ὅτι εὑρεν ἐν αὐτῇ, πολλήν γη οὖση καὶ οἰκουμένη ὑφ' Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων, 100 Ἰουδαίους ἐμπόρους. Ἐπομένως ζητητέα μετα-

Ἐπὶ δεκαοκτὼ ἔτη διατηρηθείσης τῆς Φραγκικῆς κυριαρχίας ἐν Θεσσαλίᾳ, περιῆλθον εἴτα εἰς τὸ δεσποτάτον τῶν Νέων Πατρῶν ἀμφοτέροι οἱ Ἀλμυροί, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ Θεσσαλία. Ἐν ἔτει δὲ 1246 Μιχαὴλ ὁ Β' δεσπότης τῆς Ἡπειροθεσσαλίας προσεπεκύρου διὰ χρυσοβούλλου γραφῆς τὴν ἐν τῇ γῶρᾳ τοῦ Ἀλμυροῦ διακειμένην μονὴν τοῦ κῆρ Ἰλαρίωνος, τιμωμένην ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου, ἀφαιρεθεῖσαν ὕστερον «ὕπὸ τῆς ἐπικρατούσης τῆς γῶρας τῶν Ἀλμυρῶν λατινικῆς ἐξουσίας, καὶ ἦν οὕτω μέχρι τοῦ νῦν». Ἐκ τοῦ ἐγγράφου δὲ τούτου μανθάνομεν ὅτι οἱ δύο Ἀλμυροὶ ἐκρατήθησαν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπὶ τεσσαράκοντα δύο ἔτη (1204—1246)· διότι παρακατιῶν εὐθύς ἐπιφέρει ὁ δεσπότης Μιχαὴλ Β': «Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἡ ὑψηλὴ ἐνίσχυσεν ἡμῶς ἐξῶσαι μὲν τῆς ὑφ' ἡμῶς ἐξουσίας τὸ ῥωμαιοβόρον φῦλον τῶν Λατίνων, ἐφελκῦσαι δὲ πρὸς ἑαυτοὺς τὴν ὑπόνομον αὐτοῖς καὶ ὑπόφορον γῶραν τοῦ Ἀλμυροῦ». Ἐκ δὲ τῶν ἐν Ἀλμυρῷ ἐδρευουσῶν ἀρχῶν τότε μανθάνομεν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐγγράφου: «τοῖς κατὰ καιροὺς δηλονότι, πρῶτοι τοῦ Ἀλμυροῦ, τοῖς ἀπογραφεῖσι, τοῖς ἐκπροσωποῦσι, τοῖς κατεπάνω, τοῖς ἀρχουσι, τοῖς ἀπαιτηταῖς καὶ παντὶ ἑτέρῳ δημοσιολειτουργοῦντι προσώπῳ». Ἐν δὲ τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ τοῦ Ἀλμυροῦ ἀπόκειται μολυβδόβουλλον βυζαντιακὸν στρατηγοῦ τινος, ἐδρεύοντος ἐν τῷ νοτίῳ μεσαιωνικῷ Ἀλμυρῷ.

Κατὰ δὲ τὸ ὑπόμνημα τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου τοῦ Αὐτορραϊνοῦ (1254—1260) περὶ τῆς μονῆς Μαζρουνιτίσσης, ἐκδοθὲν κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1256, μανθάνομεν ὅτι ἡ ῥηθεῖσα μονὴ τοῦ κῆρ Ἰλαρίωνος, ὡς μετόχιον τῆς μονῆς Μαζρουνιτίσσης, ἔκειτο ἐν τῇ ἐνορίᾳ τῆς Ἀγιοτάτης Ἐπισκοπῆς Βελεστίνου. Ἐπομένως ἡ ἐπαρχία Ἀλμυροῦ

ἔξυ Θεριοπουλῶν καὶ Λαμίας· διότι αὕτη ἀναφέρεται ἀρχομένου τοῦ II' αἰῶνος ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ Πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' ὡς ὑποκειμένη τῇ ἐπισκοπῇ Ζητουνίου· διότι ἐκεῖ ἀναφέρεται: «castrum de Siton super Ravenica», ἢτοι «τὸ Κάστρον Ζητούνιον ὑπερθεῖν τῆς Ραβενίκης». Ὁμοίως ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ Πάπα Ὀυωρίου τοῦ Γ' ὡς ὑποκειμένη τῇ ἐπισκοπῇ Ζητουνίου. Ι. Νερούτσου, *Χριστιανικαὶ Ἀθήναι, ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. Ἑταιρ. Δ'*, σ. 88, σημ. 2. — Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Μεσαιων. Ἀλμυροὶ ἐν Ἐπετηρ. Παρνασσῶς* τόμ. II', καὶ ἐν ἰδ. τεύχει, σ. 7, σημ. 1. — Βουρτσέλα, *Φθιωτικ.* σ. 266, σημ. β').

τότε εποικαίνεται ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου Βελεστίνου⁽¹⁾. Τοῦτο δ' ἐπιβεβαιώθη καὶ ἐκ τινος πλακῶς, ἀποκειμένης νῦν ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλμυροῦ, ἐν ἣ ἀναφέρεται ὅτι τῷ 1275 ὁ ἐπίσκοπος Βελεστίνου Μιχαὴλ καθιέρωσε ναὸν ἐκ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ ἐνὶ τῶν δύο Ἀλμυρῶν⁽²⁾. Ἐκ δὲ τῆς ἐπισκοπῆς Βελεστίνου συγγέων ὁ πάπας Ἰννοκέντιος ὁ Γ' τὸν Ἀλμυρὸν λέγει· «*Armiro, quae Vaestino dicitur*»⁽³⁾.

Τῷ δὲ 1260 ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος προσεπιζυροῖ τὴν μονὴν τοῦ κτῆ Ἰλαρίωνος ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ἀλμυροῦ κειμένην εἰς μετόχιον τῆς μονῆς Μαζουνιτίσης.

Ἐν ἔτει δὲ 1265 ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Η', ὁ Παλαιολόγος, ἐν τινι συνθήκῃ μετὰ τοῦ δουκὸς τῶν Βενετῶν Ραϊνέρου Ζένου χορηγεῖ τοῖς Βενετοῖς «*τόπον εἰς κάθισμα εἰς τὸν Ἀλμυρὸν καὶ ποιήσωσιν ἐν αὐτῷ ἀναπαύσεις*», ἀπέκλεισε δὲ τὸν λαμμένα τοῦτον πρὸς τοὺς ἐν Ἑδρύβωια Βενετοὺς καὶ ἄλλους Φράγκους, πρὸς οὓς ὁ αὐτοκράτωρ εὐρίσκειτο ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει: «*... ἡ βασιλεία μου ἵνα ἔχη κατακρατημένην τὴν σκάλαν τοῦ Ἀλμυροῦ, ὅπως μὴ ἐπαίρωσιν ἀπὸ τῆς τοιαύτης σκάλας βρώσιμα καὶ πόσιμα οἷ ἐν τῷ Ἑδρύβωι Βενετικοὶ καὶ ἀποκομίζωσι ταῦτα εἰς ζωάργειαν τῶν ἐν Ἑδρύβωι ἐχθρῶν τῆς βασιλείας μου Λατίνων, μέχρις ἂν δώῃ Θεὸς καὶ γένηται ἐγκρατῆς ἡ βασιλεία μου τοῦ Ἑδρύβωι καὶ τότε ἵνα ἀπολύσῃ ἡ βασιλεία μου καὶ τὴν τοιαύτην σκάλαν (τοῦ Ἀλμυροῦ) πρὸς τὸ μέρος τῆς Βενετίας*»⁽⁴⁾.

Ἐν δὲ τῇ ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ Ἀλμυροῦ ἀπόκειται μολυβδόβουλλον δουκὸς Βενετίας Μιχαὴλ⁽⁵⁾.

Τῷ δὲ 1268 ὁ δεσπότης Ἰωάννης Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος ἔπεμφε δύο ἐπιστολὰς πρὸς τὸν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀλμυροῦ κεφαλατιζέοντα (=ἀρχηγόν) Βασίλειον Μετροπόπουλον, γαμβρὸν τοῦ βασιλέως Μι-

(1) *Acta et Diplomata Graeca*, Συλλογὴ Melosich καὶ Müller, τόμ. IV pars I.

(2) *Δελτικὸν* τῆς ἐν Ἀλμυρῷ Φιλαρχ. Ἐταιρ. «Ὀθρουσ», τεύχος Β', σ. 21, ἀρ. 10. *Νεολόγος Ἑβδομ. Ἐπιθεώρ.* Κων(πόλεως, τόμ. Γ', σ. 927.

(3) Ἰννοκέντ. Γ', *Epistulae*, 15, 69.—Γρηγοροβλου-Δάμπρου, *Ἰστ. πόλ. Ἀθηνῶν*, Β', 27, σημ. 2.

(4) *Acta et Diplomata Graeca*, τόμ. Γ', σ. 78.

(5) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Μολυβδόβουλλα ἐν Βηζαντ.* *Zeitschrift*, τόμ. XVII, 186, καὶ διόρθ. *Litbaesen*, σ. 674 αὐτόθι.

χαὴλ Η' τοῦ Παλαιολόγου καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου, περὶ ἀποδόσεως τοῖς μοναχοῖς τοῦ κατὰ τὸ χωρίον Κρουποῦς παρὰ τὴν Βοιβηίδα λίμνην κειμένου μονυδρίου τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ἐπειδὴ κατεκλύσθησαν αἱ ἀρόσιμοι αὐτοῦ γαῖαι ὑπὸ τοῦ βάλλον, καὶ τοῦ μονυδρίου τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, κειμένου παρὰ τὸ χωρίον Μεγάλην. Ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ διατάσει, ἵνα παρὰ τῆς ἐν Ἀλμυρῷ διακειμένης μονῆς τοῦ κτῆ Ἰλαρίωνος ὁ ἡθελίς κεφαλατιζέων μὴ ἐπιτρέψῃ νὰ εἰσπραχθῶσι τὰ 23 ὑπέρυπυρα, ἅτινα ὡς δημόσιον φόρον ἐπλήρωνεν ἡ μονὴ αὕτη, προσερχόμενα ἐξ ἀγορᾶς ἀμπέλων ἐν Ἀλμυρῷ, τοῦ Μορίβορι, τὰ εἰς τὴν Μαγούλαν μετὰ τῆς ἐκεῖσε ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἅτινα ὑπέρυπυρα εἶχον ἀφειθῆ τῇ μονῇ καὶ ὑπὸ τῶν πρῶην δεσποτῶν Μανουὴλ καὶ Μιχαὴλ⁽¹⁾. Φαίνεται δ' ἐκ τούτου ὅτι εἶχεν εὐρυτέραν ἀκτῖνα δικαιοδοσίας τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ, περιλαμβάνουσαν τὰς ἐπαρχίας Φερῶν, Φαρσάλων, Ἰππος καὶ Δημητριάδος.

Τῷ δὲ 1267 ἐξεδόθη ἕτερον ἀργυρόβουλλον τοῦ δεσπότη τῆς Ἠπείρου Νιζηφόρου προσεπιζυροῦν τὴν μονὴν τοῦ κτῆ Ἰλαρίωνος ἐν Ἀλμυρῷ τῇ μονῇ Μαζουνιτίσης ὡς παραλαύριον αὐτῆς⁽²⁾.

Τῷ δὲ 1272 ἐξεδόθη ὑπόμνημα μηνὶ Ἰουλίῳ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ, δι' οὗ προσεπιζυροῦνται τῇ μονῇ Μαζουνιτίσης τὰ διάφορα αὐτῆς κτήματα, ἀναφέρεται δ' ἐν αὐτῷ ἡ φράσις «*ὀλοκοπιναρέα ἄλμυριοπινη*», συνήθως κατὰ τοὺς τότε χρόνους, δι' ἧς ἐδηλοῦτο ἡ ἀξία τῶν χρυσῶν νομισμάτων, κανονιζομένων ἐκ τῆς ἀγορᾶς τοῦ Ἀλμυροῦ· ὀλοκόπινα δ' ἠλέγοντο τότε τὰ χρυσᾶ νομίσματα, οἷονεὶ ὀλοκόπινα. Ἐπίσης δ' ἐν τῷ αὐτῷ ἐγγράφῳ καὶ ἐν τοῖς προαηρίοις τῆς Ζωῆς Στεφάνου Συροπούλου (1272 Σεπτέμβριος), τῶν ἀδελφῶν Κωνσταντίνου καὶ Ἰωάννου Κατσιδῶνη, κατοίκων Βελεστίνου (Μάϊος 1272), τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχοντίτη, τῶν Δρουανοβασιτιῶν (1272), τοῦ Μαρίνου καὶ τοῦ Νικολάου Βάρδα (Δεκέμβριος, 1272) κλπ. ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἐπαρχία

(1) *Acta et Diplomata*, τόμ. IV, I, 387-388. *Μαγούλα*, λέξις σλαβονική=Μογιλα=λοφίσκος. Εἶναι δὲ γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο τεχνητὰ γηλοφικὰ ἐπάργματα ἐν Θεσσαλίᾳ, περιχλωροῦντα προϊστορικοὺς συνοικισμοὺς. Χωρίον δὲ Μαγούλα ἔκειτο ἐν τῇ νῦν Ἀϊδινιώτικῃ Μαγούλᾳ τοῦ Ἀλμυροῦ, ἐνθα λείψανα βυζαντινὰ καὶ ἐρείπια ἐκκλησίας φαίνονται.

(2) *Acta* κλπ. IV.

χία Ἀλμυροῦ ἐκκλησιαστικῶς ἦν ἠνωμένη τῇ ἐπισκοπῇ Δημητριάδος· διὸ καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἐγγράφοις ἀναφέρεται ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος καὶ Ἀλμυροῦ *Μιχαὴλ* καὶ πρωτοσύγκελλος καὶ ὅτι τινὰ τῶν ἐγγράφων τούτων ἐγράφησαν διὰ χειρὸς τοῦ αὐτοῦ ἀρχιερέως ἐν Δημητριάδι, «διὰ τὸ μὴ εἶναι δημόσιον ταβουλλάριον ἐν τῇ χώρῃ τῆς Δημητριάδος», τὰ δὲ τελευταῖα «διὰ χειρὸς ταβουλλάριου τῆς πόλεως Ἀλμυροῦ, τοῦ πανευλαβεστάτου κῆρ Κωνσταντίνου Ραγκαβέ»⁽¹⁾. Ἐν δὲ τῇ νομισματικῇ συλλογῇ Ἀλμυροῦ ἀπόκειται μολυβδόβουλλον τοῦ ἐπισκόπου Δημητριάδος Νικολάου Βλαττῆ, μνημονευομένου ἐν ὑπομνήματι τοῦ πατριάρχου Ἀρσενίου περὶ τῆς μονῆς Μακρυντίσσης καὶ ἀκμάσαντος κατὰ τὰ ἔτη 1230—1240⁽²⁾. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα ἡ ἐπιτοχία Ἀλμυροῦ ἐκκλησιαστικῶς ἦν ἠνωμένη τῇ ἐπισκοπῇ Δημητριάδος.

Ἐν ἔτει δὲ 1278 ὁ τῶν Νέων Πατρῶν δεσπότης Ἰωάννης ὁ Ἀνανεώσας τὴν μετὰ τῶν Φράγκων συμμαχίαν ἀντεπεξῆλθε κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν, οἵτινες ὑπὸ Ἰωάννην τὸν Συναδητὸν καὶ Μιχαὴλ τὸν Καβαλλάριον καταλαμβάνοντες τὴν Δημητριάδα καὶ τὸν Ἀλμυρὸν ἠπαύλου τὴν Μεγαλοβλαχίαν. Οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν περὶ Φάρσαλον καί, γενομένης μάχης, ἠττήθησαν κατὰ κράτος οἱ Βυζαντινοί, ὁ Συναδητὸς ἠχμαλωτίσθη, ὁ δὲ Καβαλλάριος πληγωθεὶς καιρίως ἀπέθανεν ἐν Θεσσαλονίκῃ⁽³⁾.

Τῷ δὲ 1289 ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος προσεπικυρῶν ἐν τινὶ χρυσοβούλλῃ (1289 Μάρτιος) τὰ κτήματα *Μαυρίας* τῆς Ἐλεούσης, μονῆς κειμένης ἐν τῇ περιουσίᾳ Φαναρίου καὶ ἐπονομαζομένης τῆς Λυκουσάδος ἐν Θεσσαλίᾳ, μετὰ τὰ ἐν τῷ θέματι Βουναίνης ἀναφερόμενα κτήματα προστίθησιν· «ἔτι τε εἰς τὸν τόπον τοῦ Ἀλμυροῦ χωρίον ἢ Μαγοῦλα καὶ οἱ Σμισαράτοι λεγόμενοι σὺν τῇ ἐκείσῃ γῆ τῶν Λεβαχάτων καὶ τῶν Ἰαρονάτων»⁽⁴⁾.

(1) Acta κλπ. IV. 1, p. 357—361.

(2) Ν. Γ. Γιαννοπούλου, *Μολυβδόβουλλα, κλπ. ἐν Byzant. Zeitschrift*, τόμ. XVII, σ. 133—135, πίν. ἀρ. Γ'.

(3) Ἐξεδόθη ὑπὸ Σπυρ. Η. Λάμπρου ἐν *Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογ. Ἑταιρ.* τόμ. Β' καὶ *Acta κλπ.*

(4) Τὸ δὲ χωρίον *Μαγοῦλα* εἶναι ἢ γυν *Ἀδωνιώτικη Μαγοῦλα* πρὸς Μ. τοῦ Καρυμναίου.

Τῷ δὲ 1307 ἐληλατήθη ὁ Ἀλμυρὸς μετὰ τῆς Σκοπέλου ὑπὸ Φερδινάνδου τοῦ ἀνεπιού τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, ἀποσταλέντος παρὰ τοῦ θείου αὐτοῦ, ἵνα προσοικειωθῇ τοὺς Καταλανοὺς ἐν Θράκῃ, ὅπου διέτριβε τότε ἡ Καταλανικὴ Ἑταιρεία, ἥτις εὕρισκομένη ἐν μεγάλῃ διχονοίᾳ καὶ στάσει μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς εἶχε ζητήσει τὴν προστασίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου τοῦ Β' (1). Προσελθὼν δὲ εἰς αὐτοὺς ὁ Φερδινάνδος μετὰ τεσσάρων γαλερῶν καὶ δύο ἄλλων πλοίων ἐν Καλλιπόλει ὑπέδειξεν αὐτοῖς τὰς ἐπιστολὰς τοῦ βασιλέως καὶ ἐζήτησε νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς αὐτόν· μὴ ἐνδόντων δ' αὐτῶν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Φερδινάνδου ἕνεκεν τῆς μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν διχονοίας, οἵτινες ἤρξαντο νὰ φρονεύωσιν ἀλλήλους, καὶ φοβηθεὶς περὶ τῆς ἰδίας ζωῆς αὐτοῦ ἀνεχώρησεν ὁ Φερδινάνδος εἰς Θάσον, ἐνθα εἶρε τὸν Μουντάνερ, ἓνα τῶν ἀρχηγῶν αὐτοῦ, μετ' οὗ ἀπέπλευσε μετὰ τεσσάρων γαλερῶν καὶ δύο ἄλλων πλοίων καὶ λεηλατήσας καθ' ὁδὸν τὸν Ἀλμυρὸν καὶ τὴν Σκόπελον καὶ πυρπολήσας πᾶν ὅ,τι ἠδυνήθη νὰ εὕρῃ ἐξ ἐκδικήσεως ἐπὶ τῇ ὕβρει, ἣν εἶχεν ὑποστῆ, ἀπεβιβάσθη εἰς Χαλκίδα. Ἐκεῖ δὲ τῇ ὑποκινήσει τοῦ Γάλλου ναυάρχου de Ceroy συνελήφθη ὑπὸ τῶν Βενετῶν καὶ παρεδόθη μετὰ τοῦ Μουντάνερ αἰχμάλωτος εἰς τὸν βάϊλον τῆς Εὐβοίας καὶ τοὺς ἄλλους τριτημορίου, ἀρπαχθέντων καὶ τῶν θησαυρῶν τοῦ Μουντάνερ ὑπὸ τῶν Βενετῶν. Ὁ δὲ Γουίδων Β', δούξ τῶν Ἀθηνῶν, βαρέως προσβεβλημένος ἕνεκα τῆς δηλώσεως τοῦ Ἀλμυροῦ, ὑποκειμένου εἰς τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν (2), καὶ πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ceroy παρέλαβε τὸν αἰχμάλωτον βασιλόπαιδα, ὃν ἐνέκλεισεν εἰς τὴν Καδμεῖαν ἐν Θήβαις, εἰς τὸ φρούριον δηλ. τοῦ Σαῖντ - Ὀμέρ (3).

Τῷ δὲ 1308 ἡ Καταλανικὴ Ἑταιρεία ὑπὸ τὸν στρατάρχην αὐτῆς Ceroy, ὃς ἀντιπρόσωπον Καρόλου τοῦ Βαλεσιακοῦ, προελθοῦσα

(1) Ὁ Γρηγορόβιος (*Ἱστορία πόλ. Ἀθηνῶν* Α', 559) εἶπει ὅτι ὁ Φερδινάνδος ἦτο ἐξάδελφος τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Φρειδερίκου Β'.

(2) Ὁ Ἀλμυρὸς τότε ὑπήγετο εἰς τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν, διότι, ἀποθανόντος τοῦ δεσπότη Νέων Πατρῶν καὶ σεβαστοκράτορος Κωνσταντίνου, τὸν ἀνήλικον υἱὸν αὐτοῦ ἐπετρόπευσεν ὁ δούξ Ἀθηνῶν Γουίδων ὁ Β' δούξ Ἀθηνῶν.

(3) Thomas, *Diplomatarium Veneto-Byzantinum*, Α', 48—53. Πρβλ. Miller-Λάμπρου *Ἱστορ. Φραγκοκρ. Α'*, 307.

πρὸς νότον ἐκ Κασσανδρείας, ὅπου ἦτο κατεσκηνωμένη, καὶ διωκομένη ὑπὸ τοῦ Βυζαντινοῦ στρατηγοῦ Χανδρηνοῦ διήλασε τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐτράπη τὴν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ἄγουσαν (1). Ἀπετελεῖτο δὲ τότε ἡ ἔταιρεία αὕτη ἐκ πεζῶν καὶ ἰππέων ἀνερχομένων εἰς ὀκτακισχιλίους καὶ πλέον ἄνδρας ἐκ παντοίων συγκεκμημένων ἔθνων. Οὕτως ἀμφεκομένη εἰς Θεσσαλίαν διεχέμασε μετὰ τὸν Ὀλύμπου καὶ Ὀσσης παρὰ τὸν Πηνειὸν μέχρι τοῦ ἔτους 1309, ὅτε μετὰ τὸν ἀπ' αὐτῆς χωριστὸν τῶν Τούρκων συμμάχων εἰσήλασεν εἰς τὴν μεσημβρινὴν Θεσσαλίαν. Ὁ δὲ κατέχων τότε αὐτὴν Ἰωάννης Ἀγγελος, σεβαστοκράτωρ Μεγαλοβλαχίας (Θεσσαλίας), διατελῶν ἄλλοτε ὡς ἀνήλικος ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν Γουέδωνος, ἀνίσχυρος ἤδη ν' ἀντεπεξέλθη κατὰ τοῦ ληστρικοῦ τοῦτου στίφους τῶν Καταλανῶν, ἐσυνθηκολόγησε μετ' αὐτῶν κατὰ τὴν συμβουλήν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ ἰσχυρῶν, ἀναγκασθέντος ἤδη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Χανδρηνοῦ.

Ἐνεκεν λοιπὸν τῆς ἀτυπῆς ἀποθηρευθείσης ἤδη Καταλανικῆς Ἐταιρείας πρὸς τοὺς ἐγγυοίους κατοίκους, ἦτις καὶ παρὰ τὴν συνθήκην μετὰ τοῦ δεσπότη τῆς Θεσσαλίας Ἰωάννου ἐξηκολούθηθη δηρῶς καὶ κατιστρέφουσα αὐτήν, βιουρθεὶς ὁ Σεποῦ ἀνεχώρησε τῇ 9 Σεπτεμβρίου 1309 *λάθρα* ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ ἐπιβιβασθεὶς ἐπὶ τῶν ἐν τινι λιμένι τῆς Θεσσαλίας, πιθανῶς τοῦ Ἀλμουροῦ, ἰπποζουπῶν γαλερῶν αὐτοῦ ἀνεχώρησεν εἰς Γαλίαν. Ἡ δὲ Ἐταιρεία πλήρης ὀργῆς διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σεποῦ, μείνασα ἤδη ἄνευ ἀρχηγοῦ, ἐφάνευσεν 14 ἐκ τῶν συμμετασχόντων εἰς τὴν δουλοφονίαν τοῦ Βεργγαρίου Ροζαφόρτε καὶ ἐξέλεξεν ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς δύο ἰσπότης ὡς ἡγέτας, ἓνα Ἀλδάλιδον (= ὀδηγόν) (2) καὶ ἓνα Ἀλμουγάβαρον. Ἐκα-

(1) Νικηφόρου Γρηγοροῦ, VI, 6, σ. 216.—Θεοδούλου ἐν τῷ *Προσβετικῷ* ἐγκώμιον τοῦ Χανδρηνοῦ, ἐκδ. Boissonnade, *Annales Grecques*, B', 188 καὶ ἑ. Πρὸ τοῦ Χανδρηνοῦ εἶχε διορισθῆ ἀρχηγὸς τῶν κατὰ Καταλανῶν στρατευμάτων ὁ Ἀγγελος Παλαιολόγος. Τὸν δὲ Χανδρηνοῦ τὸ Χρονικὸν Γαλαξειδίου ὀνομάζει Ἀνδρέαν ἢ Ἀνδρῆικον, ἀντικαταστήσαντα Ἀγγελον τὸν Παλαιολόγον (Κ. Σάθα, *Χρονικὸν Γαλαξειδίου* Ἀθῆναι, 1865, σ. 205 καὶ 225). Ἡ δίωξις τῶν Καταλανῶν ὑπὸ τοῦ Χανδρηνοῦ ἐφθασε μέχρι Θεσσαλίας, ὅπου γενομένης μάχης, ἤττηθησαν οὗτοι. «Ὁδὸν αὐτοῖς ἀμύνειν ἠδύνατο Θεσσαλοὶ καὶ πρὸς τοσοῦτον παραβάλλεσθαι κληθὸς (Boissonnade, *Annales Grecques*, tom. II, Paris, 1880, σ. 188—211).

(2) *Aldeidun*, λέξις ἀραβικῆ σημαίνουσα τὸν ὀδηγόν. Οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ

λεῖτο δὲ ἡ ἐξ Ἰσπανῶν, Καταλανῶν, Σικελῶν, Ἀραγωνίων, Βουλγάρων καὶ Τούρκων συγκεκμημένη καὶ περιπλανωμένη ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν τότε μισθοφορικῆ αὕτη Ἐταιρεία «*Ἐθνητῆς στρατιᾶ τῶν Φράγκων ἐν Ρωμανίᾳ*», ἔχουσα ὡς ἔμβλημα ἐν τῇ σημαίᾳ αὐτῆς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἐρίππου (1).

Ὁ δὲ Νικηφόρος Γρηγοροῦς, χρονογράφος, μαρτυρεῖ ὅτι ἐπὶ ἐν ὀλόκληρον ἔτος ἔμεινεν ἡ Καταλανικὴ Ἐταιρεία ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐδρίσκουσα λείαν πλουσίαν ἐν αὐτῇ εἰς διατροφὴν καὶ λάφυρα. Οἱ δὲ Μεγαλοβλαχῖται (Θεσσαλοὶ) μεγιστᾶνες ἐλπίζοντες ν' ἀντιταχθῶσι κατὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Βαλθέρου (Γουαλθήρου, Gautier) τοῦ ἐκ Βριέννης, προθύμως ἐδέχθησαν τὰ ληστρικὰ ταῦτα στίφη (2). Τέλος κατώρθωσεν ὁ δεσπότης καὶ σεβαστοκράτωρ Νέων Πατρῶν Ἰωάννης Ἀγγελος νὰ καταπέισῃ διὰ δώρων καὶ πολλῶν ὑποσχέσεων αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας αὐτοῦ δούς εἰς αὐτοὺς ὀδηγούς, ἵνα ἀγάγωσιν αὐτοὺς εἰς Βοιωτίαν καὶ Ἀχαΐαν. Ἡ Ἐταιρεία διήλασε τὸ ἔαρ τοῦ 1310 διὰ τῆς Βλαχίας (Θεσσαλίας), ἣν ὁ Muntaner καλεῖ: «*ἰσχυροτάτην τῶν χωρῶν τοῦ κόσμου, οἰκουμένην ὑπὸ λαοῦ ἀχαλινώτου*» (3), πρὸς τὴν Λοκρίδα καὶ τὴν Φωκίδα.

Ἀγνοοῦμεν δέ, ἂν ὄντως ἐκ Θεσσαλίας οἱ Καταλανοὶ εἰσέβαλον διὰ τῶν Θερμοπυλῶν εἰς τὴν Λοκρίδα καὶ τὴν Φωκίδα, καθ' ἃ ἱστοροῦσιν οἱ Γρηγοροῦβιος καὶ Μίλλερ (4). Ὁ δὲ Νερούτσος λέγει λίαν ὀρθῶς ὅτι: «*παρὰ τοῦ συγκεκμημένου χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου καὶ τῶν ἐσφαλμένως ἱστορηθέντων ὑπὸ Νικηφόρου Γρηγοροῦ παραπεισθεὶς ὁ Κάρο-*

ἀρχηγοὶ τῶν Ἀλμουγαβάρων. Amari, *Vespro Siciliano*, τόμ. Α' σ. 235.—Γρηγοροῦβιου-Λάμπρου, *Ἱστορ. πόλ. Ἀθηνῶν*, τ. Β', σ. 16, σημ. 1.

(1) Τὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου καλεῖ αὐτοὺς *Ταραγῶνας καὶ Ταραγωνάτας* (Κ. Σάθα, σελ. 205 καὶ 225). Οὕτω καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης (Α' σ. 9 καὶ 10, ἐκδ. Παρισίων), ἦτοι Ἀραγωνίους.

(2) Νερούτσου, *Χριστ. Ἀθῆναι ἐν Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας*, Δ'. 127.

(3) Τὴν ἀγριότητα τῶν οἰκούντων τὴν Θεσσαλίαν, λεγομένην τότε *Μεγαλοβλαχίαν*, Βλάχων ἀναφέρει καὶ ὁ Ἰουδαῖος ῥαββῖνος Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης, μεσοῦντος τοῦ ΙΒ' αἰῶνος.

(4) Γρηγοροῦβιου-Λάμπρου, *Ἱστορ. πόλ. Ἀθηνῶν*, Β', 18.—Miller-Λάμπρου, *Ἱστορ. Φραγκοκρατίας*, Α', 317.

λος Ηορτί ἔγραψεν δι οἱ Καταλῆνοι προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν ἦλθον εἰς Βοιωτίαν», ὅπερ θεωρεῖ ἀπίθανον. Ὁ δὲ Miller ἀναφέρει ὅτι οἱ Καταλῆνοι διελθόντες τὸ στενὸν τῆς Φούργας ἦλθον εἰς Λαμίαν.

Ἀηλίκου δ' ὄντος τοῦ σεβαστοκράτορος Νέων Πατρῶν Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου, εἶχε τὴν κηδεμονίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου Νέων Πατρῶν ἐποπτείαν ὁ προκάτοχος Βαλθέρος τοῦ ἐκ Βριέννης δούξ Ἀθηνῶν Γουίδων Β', ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν· ἤδη δέ, ἀνδρωθέντος αὐτοῦ καὶ ὄντος ἀτέκνου καὶ ἀσθενικοῦ, εἶχε συνομολογηθῆ συμμάχια τριπλῆ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου, τοῦ δεσπότη Νέων Πατρῶν Ἰωάννου Β' Ἀγγέλου καὶ τῆς δεσποίνης τῆς Ἀρτης ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν' ἀποκρούσωσιν ἐνόπλιος πᾶσαν τυχὸν ἀπόπειραν κατοχῆς ὑπὸ τοῦ δουκῆτος τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τοῦ δεσποτάτου Νέων Πατρῶν μετὰ τὸν θάνατον Ἰωάννου τοῦ Β' Ἀγγέλου. Ὁ δὲ νέος δούξ τῶν Ἀθηνῶν Βάλθερος ὁ ἐκ Βριέννης ἐπεχείρησε νὰ προσοικειωθῆ τὴν συμμάχια τῶν μισθοφόρων Καταλάνων ἐπὶ ἀδρόμῳ μισθῷ πρὸς κατάκτησιν τῆς Θεσσαλίας. Ἡ συμφωνία ἐγένετο κατὰ μὲν Νικηφόρον τὸν Γρηγορᾶν ἐν Θήβαις (τῆς Βοιωτίας), κατὰ δὲ τὸν Miller ἐν Ζητουνίῳ (Λαμία)⁽¹⁾. Ἐπίσης δὲ καὶ ὁ Γρηγορόβιος ἀναφέρει ὅτι: «πολλοὶ ὑπάρχουσιν οἱ συνηγοροῦντες ὅτι ὁ δούξ δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἀγαλίνους ἐκείνους μαχίμους νὰ εἰσορμήσωσιν εἰς μέσην τὴν χώραν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν πρωτεύουσιν τοῦ δουκῆτος, τὰς Θήβας, ἀλλ' ἐθεώρησε πρόπον νὰ συνενωθῆ μετ' αὐτῶν κατὰ τὰ βόρεια σύνορον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ πλησίον τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου»⁽²⁾.

Κατὰ ταῦτα δὲ δυνάμειθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ Καταλῆνοι δὲν διήλθον τὴν Ὄθρυν πρὸ τῆς συμφωνίας. Ἐπομένως ἀβίβητα εἶναι τὰ ἱστορούμενα ὑπὸ τοῦ Muntaner, ὅτι οἱ Καταλῆνοι ἀφίκοντο εἰς τὸ

(1) Ἐκ τοῦ συγκεχυμένου Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου φαίνεται ὅτι ὑπαινίσσονται τὰ γεγονότα ταῦτα ἐν σχέσει μετὰ τῆς ὑπὸ Βαλθέρου συμφωνίας καὶ τῶν Καταλάνων ἐν Ζητουνίῳ καὶ εἰτα τῆς στρατείας αὐτοῦ κατ' αὐτῶν τῷ 1311, ὅτε εἶχον συγκεντρωθῆ ἐν τῇ πεδυνίδι Ζητουνίου οἱ φράγκα ὑπὸ τῶν Βάλθερον, ἐν οἷς καὶ ἐγγύοιοι Ἕλληνας, ὀνομαζόμενοι ὑπὸ τοῦ Χρονικοῦ Ἐπαχτίαις, Γαλαξειδιῶται, Λοιδωρικειῶται, καὶ ἄλλοι χριστιανοί.

(2) Γρηγοροβίου-Λάμπρου Ἰστ. πάλ. Ἀθηνῶν Β', 20.

δουκῆτον Ἀθηνῶν, ἐνθα ὁ Βάλθερος ἐδεξιώθη αὐτούς· ἐπίσης δ' ἐσφαλμένα εἶναι τὰ ὑπὸ Νικηφόρου Γρηγορᾶ ἱστορούμενα, ὅτι προσκληθέντες οἱ Καταλῆνοι εἰσῆλθον εἰς Θεσσαλίαν, εἰς Βοιωτίαν καὶ ἐστρατοπέδευσαν παρ' τὰς Θήβας. Καὶ ἐπειδὴ ἐξ ἐνὸς ἐγγράφου, δι' οὗ ὁ δούξ Βάλθερος ἐδωρήσατο εἰς τὸν Βενετὸν Ἰωάννην Κουίρῖνον (Zuan Guirin) γαίας περὶ τὸν Πτελεόν, ἀνηκούσας εἰς τὴν μονὴν Κικυνήθου, ἐχούσας δὲ ἀξίαν χιλίων ὑπερπύρων, καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ὡς ὑποθήκην τῆς δωρεᾶς ταύτης τὴν μονὴν Cochinta (Κικύνηθον), χρονολογουμένου δὲ ἀπὸ 6 Ἰουνίου 1310, sotto la Gyrona (=Gyzona, κατὰ Miller, ἦτοι Ζητούνιον)⁽¹⁾, ἐξάγεται ὅτι ὁ δούξ Ἀθηνῶν Βάλθερος εὐρίσκετο κάτωθι τοῦ Ζητουνίου ἐστρατοπεδευμένος ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1310, ἔπεται ὅτι συμβολὴ μεταξὺ τῶν Καταλάνων καὶ τοῦ δουκὸς ἐγένετο κατὰ τὴν ὀρθότεραν γνώμην τοῦ Νερούτσου ἐν Φθιώτισι Θήβαις, σωζομέναις ἔτι, ὑπὸ τοῦ μεσάζοντος ἱππότη ἐκ Ρουσελιῶνος (Rousillon) Ρογήρου Δελῶρ (Deslaur), διατελοῦντος ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ. Ἐπομένως τὰς Θήβας τοῦ Γρηγορᾶ ἐννοητέας Θήβας τῆς Θεσσαλίας, αἵτινες ἐσφάζοντο ἔτι τότε, ὡς εἶπομεν, ἐνθα εἶχον συγκεντρωθῆ οἱ Καταλῆνοι.

Κατὰ δὲ τὴν συμφωνίαν ταύτην ἠξίωσαν οἱ Καταλῆνοι νὰ λάβωσι μισθὸν παρ' τοῦ δουκὸς ἀδρόν, ὃν καὶ παρεδέχθη οὕτως νὰ καταβάλῃ αὐτοῖς, ἦτοι ἕκαστος μὲν πάνοπλος ἱππεὺς συνεφωνήθη νὰ λαμβάνῃ 4 χρυσᾶς οὐγκίας, ἕκαστος δὲ πεζὸς μίαν οὐγκίαν χρυσῆν⁽²⁾. Προκατέβαλε δ' αὐτοῖς ὁ δούξ μισθὸν δύο μηνῶν.

Τῇ βοηθείᾳ λοιπὸν τῶν Καταλάνων καὶ τῶν συμπαρακολουθούτων αὐτοὺς Τούρκων, Βουλγάρων καὶ Σικελῶν ἠδυνήθη ὁ δούξ νὰ γίνῃ κύριος τῶν ἀκτῶν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου καὶ ὑπὲρ τῶν τριάκοντα ὀχυρῶν πόλεων καὶ φρουρίων τῆς Θεσσαλίας.

(1) Γρηγοροβίου-Λάμπρου, Ἰστ. πάλ. Ἀθηνῶν Β', 20, σημ. 2. — Νερούτσου, Χριστ. Ἀθηνῶν. Δελτ. Ἰστ. Ἐταιρείας, Δ', 127, σημ. 2. — Miller, Ἰστορ. Φραγκοκρ., Α', 318, σημ. 1.

(2) Κατὰ τὸν Γάσσον Νερούτσον Χριστιανικαὶ Ἀθῆναι ἐν Δελτίῳ Ἰστ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρ. Δ', 128 σημ. 1) χρυσῆ οὐγκία εἶναι ἡ λεγομένη καταλανιστὶ Unce d'or, ἰσοδυναμοῦσα μὲ 12 1/2 φράγκα σημερινά. Κατὰ ταῦτα δὲ ὁ μισθὸς τῶν προσληφθέντων 1500 ἱππέων καὶ πεντακισχιλίων πεζῶν δὲν ὑπερέβαινε τὰς 9,000 χρυσᾶς οὐγκίας, ἦτοι 112,500 χρυσᾶ φράγκα σημερινά.

Τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέως λέγει ρητῶς περὶ τῆς συμφωνίας ταύτης καὶ τοῦ πολέμου τοῦ δουκὸς κατὰ τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων καὶ φρουρίων·

«*Νὰ μάχωνται τὴν Ρωμανζὰν καὶ τὴν Βλαχζὰν ἐπάρουσιν*

Καὶ ὕσον ἐκερδήσασιν τοῦ Δομοκοῦ τὸ Κάστρον

Ἐσέβησαν εἰς σκάνδαλα καὶ εἰς μάχην γὰρ μεγάλην».

Ὁ πόλεμος λοιπὸν διεξήχθη ἐπὶ ἕξ μῆνας πεισματώδης καὶ καταστρεπτικὸς ἐπεκταθεὶς τοῦλάχιστον μέχρι μέσης Θεσσαλίας καὶ ἐπήνεγκεν ἰσχυρὰν φθοράν, ὅπως ἐμαρτύρει ὁ σύγχρονος τότε Βενετὸς Μαριῖνος Σανούτος, λέγων ὅτι ἡ Θεσσαλικὴ Βλαχία, οὐσα εὐφορος καὶ πλουσία εἰς σιτηρὰ καὶ ἄλλα προϊόντα τῆς γῆς θὰ ἠδύνατο καὶ πάλιν γὰρ ἐξαγάγῃ τοιαῦτα, ὅπως ἄλλοτε ἐκ τῶν λιμένων Ἀλμυροῦ, Δημητριάδος καὶ τοῦ ὄρμου τῆς Lade⁽¹⁾, ἐὰν ἐπανήρχετο εἰς τὴν προτέραν κατάστασιν, πρὶν δηλώσῃ τὴν χώραν ὁ Βάλθερος Βοιέντιος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Καταλάνων·

Μεταχειρισθεὶς λοιπὸν ὁ παλίμβουλος δούξ τὴν Ἑταιρείαν ὄργανον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν του καὶ καταστὰς κύριος τριάζοντα καὶ πλέον φρουρίων καὶ πόλεων ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Φθιώτιδι, ἐπεδίωξεν ἤδη γ' ἀπαλλαγῇ αὐτῆς. Ἀφοῦ δὲ προηγουμένως ἐξέλεξε διακοσίους τῶν ἀρίστων ἰππέων καὶ 300 πεζοὺς ἐκ τῶν Καταλάνων, εἰς οὓς ἔδωκε μισθὸν καὶ γαίας πρὸς ἐνοίκησιν, τοὺς λοιποὺς ἀπέπεμψε, καίπερ ὀφείλων αὐτοῖς οὐ μόνον ἠθικὰς ὑποχρεώσεις πολλὰς, ἀλλὰ καὶ τεσσάρων μηνῶν μισθοῦς. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐπῆλθε ρήξις μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ δουκός.

Δὲν μοὶ φαίνεται ὀρθὴ ἢ γνώμη τοῦ Miller ὅτι οἱ Καταλάνοι συμβληθέντες ἐν Λαμίᾳ μετὰ τοῦ δουκός διὰ τοῦ Ρογήρου Δελῶρ (Deslaur) ἐπέστρεψαν διὰ τῆς αὐτῆς ὁδοῦ, δι' ἧς εἶχον καταβῆ καὶ κατέλαβον τὸν Δομοκόν· διότι τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέως ἀναφέρει ρητῶς ὅτι, ἀφοῦ ἐκέρδησαν τοῦ Δομοκοῦ τὸ Κάστρον⁽²⁾

(1) Ὁ ὄρμος οὗτος ἀγνοεῖται νῦν. Οὕτως ὁ μὲν Σπ. Π. Λάμπρος ἐρωτᾷ ἴδ' Ἱστ. πόλ. Ἀθῆν. ὑπὸ Γρηγοροβίου, Β', σ. 20, σημ. 4) μὴ εἶναι τὸ Λαδικὸν τοῦ δήμου Ὑπάτης; ὁ δὲ Νερούτσος (Χριστ. Ἀθῆν., Δελτ. Ἱστ. ἔτ. Δ', 123) λέγει ὅτι εἶναι ὁ ὄρμος τοῦ Λαύκου ἐν τῇ Θεσσαλικῇ Μαγνησίᾳ, ἀμαρτύρως ὅμως. Τὸ δ' ἀληθές ἀγνοεῖται ἢ Lade ποῦ ἔκειτο.

(2) Δὲν μοὶ φαίνεται πιθανὴ ἢ γνώμη τοῦ Miller ὅτι ἀφορμὴ τῆς ρήξεως

«*Καὶ ὕσον ἐκερδήσασιν τοῦ Δομοκοῦ τὸ Κάστρον,*
Εἰσέβησαν εἰς σκάνδαλα καὶ εἰς μάχην γὰρ μεγάλην»

καὶ προῦκειτο ὁ δούξ μετὰ τῶν Καταλάνων νὰ ὀδεύσωσι πρὸς τὸ Ζητούνιον (Λαμίαν) καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῶν Θερμοπυλῶν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν προτεύουσαν αὐτοῦ τὰς Θήβας τῆς Βοιωτίας, ἐπῆλθεν ἐν Δομοκῷ ἴσως μεταξὺ τούτου καὶ τῆς Λαμίας ἡ ρήξις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Καταλάνων, μὴ κρίναντος ἀναγκαίαν πλέον τὴν παρουσίαν τῶν Καταλάνων ἐν τῇ ἐντεῦθεν τῆς Λαμίας χώρᾳ αὐτοῦ. Φυσικῶς λοιπὸν πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ κατὰ τῆς Μεγαλοβλαχίας (Θεσσαλίας) στρατείᾳ αὐτοῦ ὁ δούξ ἐτράπη διὰ Στυλίδος τὴν πρὸς τὸ Γαρδίκιον ἄγουσαν γενόμενος κύριος αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Πτελεοῦ, τῶν δύο Ἀλμυρῶν, ἐχόντων δύο σπουδαῖα κάστρα, καὶ τῆς Δημητριάδος· στραφεὶς δ' εἶτα πρὸς δυσμὶς κατέλαβε τὸν Βελεστῖνον, τὰ Φάρσαλα, ἄλλα τινὰ καστέλλια καὶ πολίσματα τῶν τε ἀκτῶν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου καὶ τῆς ἔσω Θεσσαλίας καὶ εἶτα ἔφθασεν εἰς Δομοκόν, ὃν ἀφοῦ κατέλαβεν, ἔκρινεν εὐθιγον τὸν χρόνον γ' ἀπαλλαγῇ τῆς περαιτέρω ὀπηρεσίας τῶν Καταλάνων ἀπαιτήσας συγχρόνως νὰ παραδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριευθέντα κάστρα καὶ λάφυρα. Ἡ δὲ Καταλανικὴ Ἑταιρεία βλέπουσα ἑαυτὴν ἀδικουμένην ὑπὸ τοῦ δουκός, ὅστις ἀγερώχως ἀπέπεμπεν αὐτὴν ἐκ τῆς διὰ τοῦ ἰδίου αὐτῆς αἵματος κατακτηθείσης Θεσσαλίας, συνάμα δὲ ὅτι καθυστέρει αὐτῇ 4 μηνῶν μισθοῦς, ἠναγκάσθη γ' ἀντιτάξῃ εἰς τὴν σκαιότητα ταύτην τοῦ δουκός τὴν δύναμιν τῶν ὀπλων αὐτῆς μέχρις ἐσχάτων ἀδυνατοῦσα ἄλλως τε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πλάνητα καὶ περιπετειώδη αὐτῆς βίον τρεπομένη καὶ πάλιν πρὸς βορρᾶν διὰ μέσου χωρῶν ἐχθρικῶν ἀνευ πόρων καὶ ἀνευ ἐλπίδος τινὸς ἐγκαταστάσεως.

Τὸ χρονικὸν τοῦ Μωρέως ὡς αἰτίας τῆς ρήξεως ταύτης μεταξὺ τοῦ δουκός καὶ τῶν Καταλανῶν φέρει δύο :

α') Τὴν Φραγκικὴν ἀλαζονείαν, ἣν εἶχον ἰδίως οἱ ἰππῶται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· καὶ

β') Τὴν κακὴν συμβουλίαν, ἣν ἔδωκαν εἰς τὸν δούκα ἄλλοι :

μεταξὺ τοῦ δουκός καὶ τῶν Καταλάνων ὑπῆρξεν ἡ κατοχὴ τοῦ Δομοκοῦ ὑπὸ τῶν δευτέρων. (Miller—Λάμπρου, Ἱστορ. Φραγκοκρατίας, Α', 318 καὶ ἐξῆς).

«Κ' ἐκεῖνος ἀπὸ ἀλαζωνιάς ὡς τὸ ἔχουσιν οἱ Φράγκοι
 Ἄπὸ κακῆς τε συμβουλῆς ὁποῦ τοῦ Ἰδῶκαν ἄλλοι
 Ἐβάλθη κ' ἐπολέμησε, τὸν πόλεμον ἐχάσεν (1)».

Ὁ δούξ λοιπὸν, καθ' ἃ καὶ ὁ Νεροῦτσος ἀποφραίνεται, ὑπεκινήθη εἰς τὴν ἐκδιώξιν τῶν Καταλάνων καὶ ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ διακειμένου πρὸς αὐτοὺς βασιλέως Ροβέρτου τοῦ Ἀνδηγαυοῦ (2).

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν ἡ ἔταιρεία ἐν τῇ νοτίῳ Θεσσαλίᾳ καταλαβοῦσα πολλὰ κάστρα ἀπήτει παρ' αὐτοῦ ταῦτα ὡς τιμάρια, ὅπως μείνη ἐν τῇ γῶρᾳ αὐτοῦ ὡς ὑποτελής. Τούτων δὲ τὴν παράδοσιν ἀπήτει ὁ δούξ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐπῆλθεν ἡ μοιραία ρήξις. Οἱ μὲν Καταλάνοι ἐκράτησαν τὰ φρούρια ἐν τῇ νοτίῳ Θεσσαλίᾳ μέχρι Λαμίας, ὁ δὲ δούξ ἤρξατο τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα τοῦ 1310 νὰ πειρασθεύζηται διὰ τὸν κατὰ τῶν Καταλάνων πόλεμον (3). Ἐζήτησε λοιπὸν βοήθειαν ἐξ ὅλων τῶν ὑπὸ τοῦ Φράγκου διατελουσῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τῶν Καταλάνων. Εἰς τὴν πρόσκλησιν δ' αὐτοῦ ἔσπευσαν ἅπαντες οἱ μεγάλοι τιμαριούχοι τῆς Ἑλλάδος (4). Πρὸς δὲ τούτοις τυχὸν ὁ δούξ τῆς συναιρέσεως Φιλίππου τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Γάραντος, τοῦ δεσπότη τῆς Ἀχαΐας, ἠδυνήθη καὶ τοὺς μεγιστᾶνας τοῦ πριγκηπάτου Ἀχαΐας, δηλαδὴ τῆς Πελοποννήσου, νὰ συναθροίσῃ εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τῆς ἔταιρείας (5). Οὕτω προσῆλθον ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ ὁ δούξ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὁ μαρκίων τῆς Βοδωνίτιζης Ἀλβέρτος Παλλαβι-

(1) Χρον. Μωρέως στίχ. 5949 καὶ ἑ.

(2) Τῆ 1232. ἦτοι πρὸ 29 ἐτῶν, λέγει ὁ Νεροῦτσος (ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 129) τῇ βοήθειᾳ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου τῶν Καταλάνων εἶχεν ἀποσπασθῆ ἡ Σακελία ἀπὸ τοῦ Ἀνδηγαυοῦ βασιλέως τῆς Νεαπόλεως Καρόλου Β' ἐνωθεῖσα τῇ βασιλείᾳ τῆς Ἀργυρώνος· διὰ τοῦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Καρόλου βασιλεὺς Ροβέρτος, φοβούμενος τὰ ὅμοια παρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι Καταλάνων, ὑπεκίνει κατ' αὐτῶν τὸν δούκα Βάλθερον.

(3) Γρηγορά, VII, α', 252.

(4) Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ συγκεχυμένου Χρονικοῦ τοῦ Γαλαξειδίου: «Ἔσπευσαν οἱ ἄρχοντες οἱ ἄλλοι καὶ νῆοι καὶ νὰ ἔρθοι οἱ βιαστικοὶ καταπάνου σιτοῖς κορυφῶν» . . . «καὶ ἐρχόμενοι σὺν κάμπῳ τοῦ Ζητινίου» (Κ. Σάββα, Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου, σ. 205).

(5) Ταῦτα ἀναφέρει καὶ τὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου. «Ἔστειλε γρηγορᾶς κπὶ μουλειτὰ οὐδὲ οὐλοὶς ταῖς χώραις Ρούμελης καὶ Μωρέως».

τσίνη, ὁ ἀνθέντης τῶν Σαλώνων Θωμᾶς Γ', ὁ βαρῶνος τριτημόριος τῆς Εὐβοίας Βονεράτιος Οὐζρωναῖος (de Verona) καὶ δύο ἄλλοι ἐν Εὐβοίᾳ δυνάσται, ὁ Γεώργιος Γκίζης, δυνάστης Τήνου καὶ Μηκόνου καὶ κύριος μιᾶς τῶν βαρωνιῶν τῆς Εὐβοίας, ὁ δυνάστης Λευκάδος, ὁ κόμης τῆς Κεφαλληνίας καὶ ἄλλοι. Συνελέγησαν δὲ 700 Γάλλοι ἱππότες καὶ οἱ συστρατεύσαντες μετὰ τοῦ δουκὸς Φράγκοι καὶ Ἕλληνες ἀνήρχοντο εἰς 6,400 ἱππεῖς καὶ εἰς πεζοὺς πλέον τῶν 8,000 (1), ἦτοι τὸ ἄνθος τῆς ἐν Ρωμανίᾳ ἱπποσύνης.

Ἡ δὲ καταλανικὴ ἔταιρεία ἠρίθμει τότε 8,000 ἄνδρας ἱππεῖς τε καὶ πεζοὺς, ἐν οἷς καὶ Θεσσαλοὶ αἰχμάλωτοι, στρατολογηθέντες ὑπὸ τῶν Καταλάνων διὰ τὴν περὶ τὸ τοξεύειν δεινότητα, καὶ Τούρκοι ἱππεῖς. Ἄπασα δ' ἡ στρατιὰ αὕτη οὔσα παλαιμάχος καὶ ἡσκημένη ἐν τοῖς ἀγῶσι δὲν ἦτο εὐκαταφρόνητος.

Ἡ μὲν λοιπὸν στρατιὰ τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηναίων Βαλθέρου ἦτο ἐπυροποπεδευμένη ἅπασα ἐν τῇ κἀτωθί τοῦ Ζητινίου πεδιάδι παρὰ τὰ μεθόρια τῆς Φθιώτιδος καὶ Θεσσαλίας, ὅπθεν ἔμελλεν ὁ δούξ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Καταλάνους, ἵνα προφυλάξῃ τὰ στενὰ ἀπὸ τῆς εἰς τὴν γῶραν αὐτοῦ εἰσβολῆς αὐτῶν. Οἱ δὲ Καταλάνοι συνεκεντρώθησαν κἀτωθεν τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν περὶ τὸν Ἀλμυρόν, ὅπου ὠχυρώθησαν. Οὐδ' ἦτο δυνατόν ὁ δούξ, ὅστις καὶ πρὸ ἐνὸς ἔτους ἦδη, ὅτε ἐπεχείρει διὰ τῆς συμμαχίας τῶν Καταλάνων τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Θεσσαλίας, ἦτο ἐπυροποπεδευμένος ἐν Ζητινίῳ, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω, ν' ἀφήσῃ ἀνυπεράσπιστον τὴν εἴσοδον ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν μεσημβρινὴν Φθιώτιδα διὰ Γαρδικίου - Στυλίδος εἰς Θερμοπύλας καὶ ἐκείνην, ἣτις ἄγει ἐκ Δομοκοῦ εἰς Λαμίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Θερμοπύλας (2). Τὸ δὲ Ζητινίον, ἦτοι ἡ νῦν Λαμία, ἀνέκαθεν ἦτο ἡ κλεῖς τῆς ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα πάσης εἰσβολῆς ἐχθρικής, ὁ δὲ κατέχων τὸ Ζητινίον (Λαμίαν) εἶναι κύριος ἀμφοτέρων τῶν ἐκ Θεσσαλίας εἰς Θερμοπύλας καὶ παρὰ τὸ Καλλίδρομον ὄρος ἀγρουσῶν διόδων (3). Διὰ

(1) Τοὺς ἀριθμοὺς τούτους ἀναφέρει ὁ Γρηγοράς (VII. τόμ. Α', σ. 252). Ὁ Μιντανερ ὁμοῦς ἀναφέρει 700 Γάλλους ἱππεῖς καὶ 21,000 πεζοὺς. (Πρβλ. Γρηγοροβίου - Λάμπρου, Ἰστ. πόλ. Ἀθην. Β', σ. 23, σημ. 2).

(2) Ἡροδ. Ζ', 196.

(3) Παράβ. Anton. Luch κερφίλ. Λαμία.

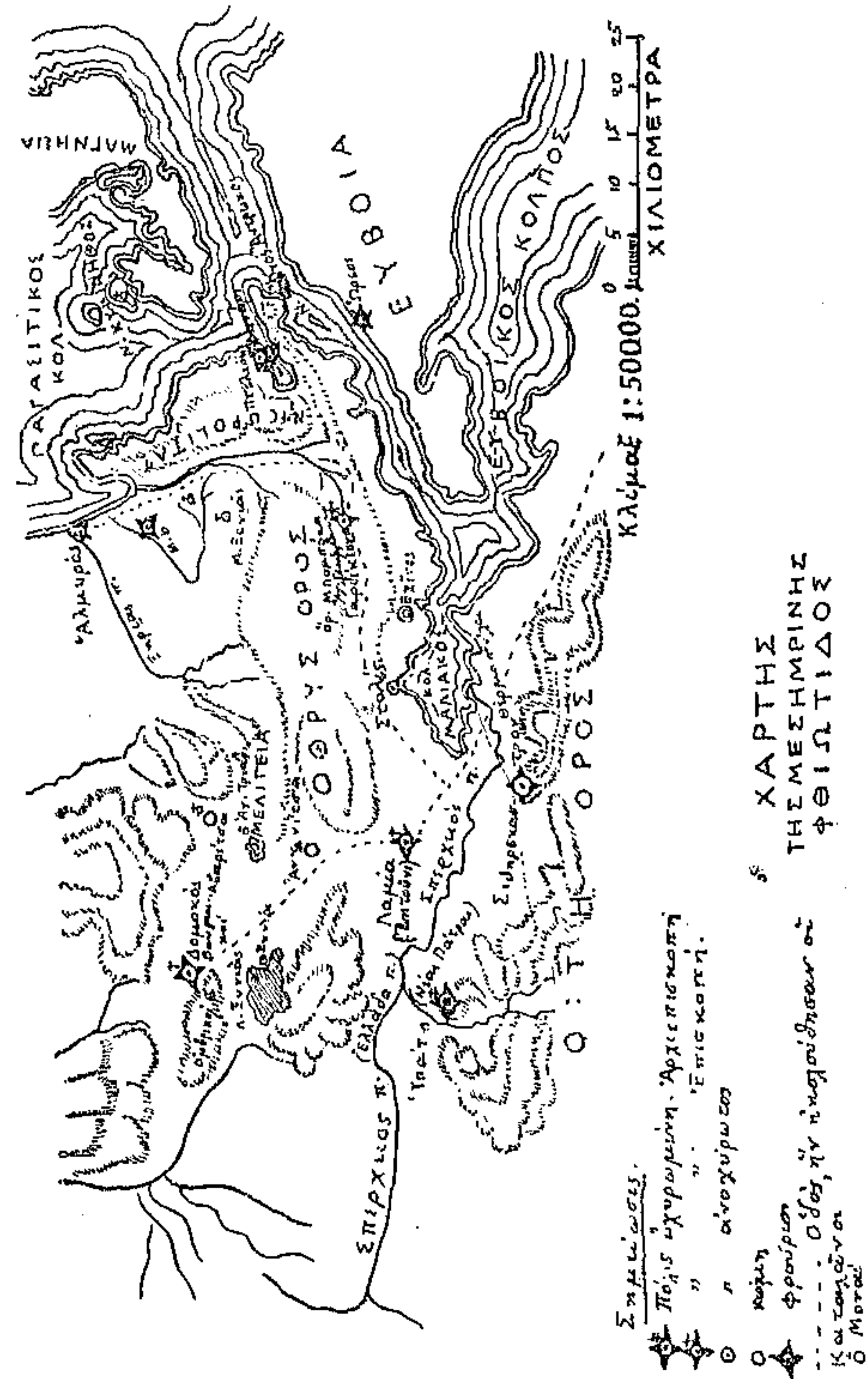
καὶ τὰ τεῖχη τῆς Λαμίας κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ τὰ τοῦ Ζητουνίου, ἅτινα τέλεια ἐν τῷ συνόλω αὐτῶν σφίζονται, κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους, ἦσαν σπουδαιότατα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Μαλίδος καὶ τῆς λοιπῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος (1).

Ἐὰν ὁ δούξ τῶν Ἀθηναίων, ὡς ἄλλος Λεωνίδας, ἐφύλασσε μόνον τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν, οἱ Καταλάνοι ἠδύναντο, ὡς ἄλλοτε οἱ Πέρσαι, νὰ ὑπερφαλαγγίσωσιν αὐτόν, κατερχόμενοι εἰς Βοιωτίαν διὰ τοῦ Καλλιδρόμου. Κατέχων ὁμως τὸ Ζητούνιον καὶ τὴν πρὸ αὐτοῦ πεδιάδα, ἦτο κύριος ἀμφοτέρων τῶν ἐκ Θεσσαλίας εἰς μεσημβρινὴν Φθιώτιδα ἀγούσων διόδων καὶ ἠδύνατο νὰ παρακωλύσῃ πᾶσαν εἰσβολὴν τῶν Καταλάνων ἐκ Θεσσαλίας εἰς Βοιωτίαν. Ἡ γνώμη αὕτη ἐνισχύεται ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς σωζομένης διαθήκης τοῦ δουκός, συνταχθείσης πρὸ πέντε ἡμερῶν πρὸ τῆς μάχης ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ κάτωθι τοῦ Ζητουνίου, ἢτοι τῇ 10ῃ Μαρτίου 1311, περὶ ἧς κατωτέρω ὁ λόγος. Ἀποροῦμεν δὲ διὰ τὴν ὑπὸ στρατηγικὴν ἐποψὴν ἀσυνεσίαν τοῦ δουκός, ἣν ἐπιρροτίζουσιν ἀδίκως αὐτῷ οἱ σύγχρονοι ἱστορικοί, ν' ἀφήσῃ καθήμενος ἐστρατοπεδευμένος κάτωθι τοῦ Ζητουνίου τοὺς Καταλάνους ἀμερίμνως εἰσβάλλοντας εἰς τὴν χώραν αὐτοῦ, τὴν Βοιωτίαν, εἰς αὐτὴν δῆλα δὴ τὴν καρδίαν τοῦ κράτους αὐτοῦ τὰς Θήβας, καὶ νὰ θεᾷται αὐτοὺς ἀπαθῶς, εἴτα δ' ἐξορμῶν κατ' αὐτῶν ἐκ Ζητουνίου εἰς Βοιωτίαν καὶ προσβάλλον αὐτοὺς εἰς τὰ ἔλη τοῦ Κηφισοῦ!

Ἐπίσης δ' ἀποροῦμεν διὰ τὴν ἱστορικὴν ἔμμονὴν καὶ τὴν βαθεῖαν πίστιν τοσούτων συγχρόνων ἱστορικῶν εἰς τὰ ὑπὸ Νικηφόρου Γρηγοῦρα ἱστορούμενα περὶ τῆς μάχης ταύτης, γράψαντος μετὰ 50 ἔτη ἐν τῷ κελλίῳ αὐτοῦ καὶ δὴ ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν, τῆς γεωγραφίας τεθαμμένης οὐσης ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Στράβωνος, τὰς γεωγραφικὰς ἡμῶν γνώσεις ἀντλοῦμεν περὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος μεσοῦντος τοῦ 13' αἰῶνος ἐκ τῶν ὁδοπορικῶν δύο ἀλλοειθῶν καὶ ἀλλοθρήσκων περιηγητῶν, τοῦ Ἰουδαίου Βενιαμὴν τοῦ ἐκ Τουδέλλης τῆς Ἰσπανίας καὶ τοῦ Ἀραβῶν Ἐδρισῦ.

(1) Πρᾶβλ. Antonio Rubió και Lluich, *Pls castells Catalans de la Grecia continental*, ἐν Institut d' Estudis Catalans 1910, σ. 36). Τὴν στρατηγικὴν ἀνομιολογεῖ καὶ ὁ Α. Rubió και Lluich. (Πρᾶβλ. καὶ μετάφρ. τοῦ ἄνω συγγράμματος ὑπὸ Γ. Ν. Μαυράκη, Ἀθήναι 1912 σ. 52).

Ἐγράψαμεν δὲ τ' ἀνωτέρω, διότι βλέπομεν ὅτι οἱ νεώτεροι μεσαιωνοδίφαι μετὰ πεισμονῆς ἀκολουθοῦσι τὰ ὑπὸ Νικηφόρου Γρηγοῦρα πλημμελῶς ἱστορούμενα περὶ τῆς φονικωτάτης ταύτης μάχης, χωρὶς

Σημεῖωσις.
 Πόλις ἡχορμημένη. Ἀρχιεπισκοπή.
 " " Ἐπισκοπή.
 " " Ἄνοχῦρος
 Κοῤῥη
 Φρούριον
 --- Ὁδὸς ἣν ἠκομισθήσαν οἱ Καταλιανὸν οἱ Μοταῖ

νλ ἐξετάσωσιν αὐτὴν ὑπὸ τοπογραφικὴν καὶ στρατηγικὴν ἔποψιν, ἐνῶ ἄλλως αὐτοὶ οὗτοι ἀνασκευάζουσι τόσῳ τὸ τοῦ Γρηγοροῦ, ὅσῳ καὶ τὰ τῶν ἄλλων συγχρόνων χρονογράφων ἡμετέρων τε καὶ ξένων ἀνακριβῶς ἱστορούμενα περὶ ἄλλων μαχῶν ἢ ναυμαχιῶν (1).

Κατὰ ταῦτα δὲ οἱ Καταλᾶνοι κατέχοντες μέχρι τέλους τὰς ἐν τῇ βορείῳ Φθιώτιδι ὄχυρὰς πόλεις οὐδεμίαν εἶχον ἀφορμὴν νλ ἐγκαταλείψουσι τὰς πέρας τῆς Ὀθρυος ὄχυρῆς θέσεις αὐτῶν καὶ εἰσβάλοισιν εἰς τὴν Βοιωτίαν κινδυνεύοντες νλ ὑποστῶσι τὴν ἐπίθεσιν τοῦ καίτωθι τοῦ Ζητουνίου ἑστρατοπεδευμένου δουκός, ἡγουμένου ἰσχυροτάτης στρατιᾶς, ἣτις ποτὲ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι συνεζοτήθη ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ μαχιμοτάτων Φοίνικων ἱπποτῶν καὶ ἀξιολόγου μαχίμου πεζικοῦ. Οὐδ' ἦτο ἄλλως δυνατὸν ὁ δούξ, παραφυλάττων τὸν τόπον τῆς διαστυρώσεως τῶν ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἀγροσῶν στενοποριῶν, νλ μὴ ἀντιληφθῆ, ἢ ν' ἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν διάβασιν ἐλευθέραν (2).

Ἴσως δὲ εἰς τὴν σύγκρουσιν ταύτην ἦλθη ὁ Γρηγοροῦς ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τῶν περὶ τὴν Φθιώτιδα καὶ Βοιωτίαν τόπων. Ἀρχαιότατα ἤδη ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν ἐξ Ἡπείρου εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, ἐξηκοστῷ ἔτει μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον, μέρος μὲν τῶν κατακτηθέντων ἰθαγενῶν πελασγικῶν πληθυσμῶν τῆς γῆρας ταύτης μετενίσταυσε εἰς Βοιωτίαν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἱερέων αὐτῶν συναποκομίσαν καὶ τὴν πατρίαν λατρείαν καὶ μετονομάσαν πόλεις, πεδιάδας καὶ ποταμοὺς ὁμωνύμως τοῖς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἰδρῦσαν συγχρόνως καὶ ὁμώνυμα ἱερά, μέρος δ' αὐτῶν διὰ τῆς ἐν Ἀργῇ συναφθείσης συνθήκης μεταξύ ἡττηθέντων καὶ κατακτητῶν περιέμελλεν ἐν τῇ γῆρας ὡς πανέσται καὶ καλλιεργητὰ τῶν νέων κυρίων αὐτῶν. Οὕτω λοιπὸν ἔχομεν ἐν Βοιωτίᾳ πεδίοις Ἀθαμάντιον, ὡς ἐν Φθιώτιδι, ποταμοὺς, Κουάριον καὶ Ἀμφρουσον, ὡς ἐν Φθιώτιδι, καὶ πόλεις Θήβας καὶ Κορώνειαν ὁμώνυμον δὲ ἱερὸν τῆς Ἰωνίας Ἀθηνᾶς ἐν τε Φθιώτιδι

(1) Οὕτως ὁ Νικηφόρος Γρηγοροῦς (τόμ. Β', σ. 878) ὡς τόπον ναυμαχίας μετὰ τῶν Βενετῶν καὶ Γενουσησίων ὁρίζει τὸν Ὀρεὸν ἀντὶ τοῦ Ὀρωποῦ. (Πρβλ. Miller - Λάμπρου, *Ἱστορία Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι*, Α', σ. 310, σημ. 1).

(2) Πρβλ. Νερούτσου, *Χριστ. Ἀθῆναι*, ἐν *Δελτῷ Ἰστ. καὶ Ἑθν. Ἑταιρ. τ. Δ'*, σελ. 130, σημ. 1.—Βουρτσέλα.

καὶ Βοιωτίᾳ (1). Οὐδόλως δ' ἀπίθανον ὅτι ἐκ τῶν 4 ποταμίων τῶν διαρρεόντων τὸ εὐκρονον Κρόκιον πεδίοις, ὧν δύο μόνον τὰ ὀνόματα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, τὸ τρίτον νλ ἔφερε τὸ ὄνομα Κηφισός, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν γνωστὸν (2). Ὅτι λοιπὸν δὲν συμβάλλεται ἡμῖν ἡ ἱστορία, δύναται ν' ἀναπληρώσῃ ἢ ἀναλογίᾳ, ἢ γεωγραφία, ἢ στρατηγικῇ καὶ ἢ λογικῇ.

Ὁ δούξ λοιπὸν Βάλλθερος ἑστρατοπεδευμένος ὢν ἐν Ζητουνίῳ, ὡς ἀνωτέρῳ εἶπομεν, τῇ 10 Μαρτίου 1311 συνέταξε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, σφραγισμένην ἔτι καὶ νῦν ἐν Τρικασίνοις τῆς Γαλλίας ἐπὶ προγαμηνῆς μετὰ κρημαστῶν κηρίων σφραγίδων, οἷονεὶ προαισθανόμενος τὸν θάνατον αὐτοῦ. Διὰ τῆς διαθήκης δὲ ταύτης ἐξεπλήρωσεν ἀπάσας τὰς υποχρεώσεις αὐτοῦ πρὸς τε τὴν γῆραν τοῦ προκατόχου αὐτοῦ δουκὸς Γουίδωνος Ματθίλδην, τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἰωαννέταν καὶ πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν, ὅπου εἶχον ἀκολουθήσει αὐτὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐκκληροδότησε δὲ εἰς διαφόρους ἐκκλησίας ἐν Παρθενῶνι, Θήβαις, Χαλκίδι, Κορίνθῳ, Ἀργεῖ, Λεβαδείᾳ, Δαυλείᾳ καὶ Βοδωνίτῃ διάφορα ποσὰ χρηματικά, εἰς δὲ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἰωάνναν τὴν Καστελλιονικὴν ἀνέβηκε νλ κτίσῃ ἐν Ἀλητίῳ (Lecce) τῆς Ἰταλίας ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Λεονάρδου εἰς ψυχικὴν ὠφέλειαν αὐτοῦ καὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ. Διόρισε δ' αὐτὴν ἐπίτροπον τῶν ἀνηλίκων τέκνων του Ἰσαβέλλης καὶ Βαλθέρου ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐν Ἑλλάδι, Ἀπουλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ κτήσεσιν αὐτοῦ ἐν τέλει δὲ διέταξεν ἵνα ὁ νεκρὸς αὐτοῦ κατατεθῆ ἐν τῇ ἐξῶθι τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὴν ἀγροσαν ἱερὴν ὁδὸν εἰς Ἐλευσίνα κειμένη μονῇ τοῦ Δαφνίου, ὅπου ὑπῆρχον οἱ τάφοι τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ (3). Ἐν

(1) Ν. Γ. Γιαννοπούλου, *Ἐπιγρ. ἑσαρχ. Ἀλμυροῦ ἐν Bull. de Corresp. Hellén.*, XV σ. 561.—Τοῦ αὐτοῦ, *Ἡ Φθιωτικὴ πόλις Ἰωνος ἐν Bull. de Corresp. Hellén.*, XVI, 473 καὶ ἑ.

(2) Ἴσως τοῦτο θά περιέχετο ἐν τῇ μεταξύ τῶν Ἀλέων καὶ Θηβαίων Φθιωτῶν ἀποφάσει τῶν ἐκ Δαρίσης διατιθητῶν περὶ ἀμφισβητουμένων ὄριων, ἂν μὴ ὁ ἐσχάτως εὑρεθεὶς λίθος περιέχων τὰς πράξεις ταύτας δὲν ἦτο τεθραυρισμένος ἀκριβῶς ἐν ᾧ τόπῳ κατονομάζονται τὰ ὄρια (*Inscriptioes Graecae*, τόμ. IX 2, σελ. X. Πρβλ. Perletzet, *Bull. de Corresp. Hellén.*, XXV, 1901, σ. 347).

(3) Γρηγοροβίου - Λάμπρου, *Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν*, Β' 23 - 29 — Miller - Λάμπρου, *Ἰστ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι*, Α', 332.—Νερούτσου, *Χριστ. Ἀθῆν.*, *Δελτ. Ἰστ. Ἑταιρ.*, Δ', 131.

ἔγγραφο συντάχθη ἐν Ζητουνίῳ (Giton) καὶ ὑπεγράφη ὑπὸ μαρτύρων, οἱ ὅποιοι ἦσαν τότε ἐν Ζητουνίῳ, ἦτοι οἱ δυνάσται τῆς Ἰδύβοιας Ἰωάννης de Maisy καὶ Βονιφάτιος dalle Carceri καὶ ὁ Βάϊλος τῆς Ἀχαΐας Gilles de la Plainche (1).

Ὁ δούξ λοιπὸν Βάλθερος ἦτο ἐστρατοκεδευμένος κάτωθι τοῦ Ζητουνίου τῇ 10 Μαρτίου τοῦ ἔτους 1311, καθ' ἣ εἶδομεν ἀνωτέρω. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἐξεκίνησε κατὰ τῶν Καταλάνων, οἵτινες ἐναγωνίως ἀνέμενον τὴν ἐπίθεσιν αὐτοῦ παρὰ τὸν Ἀλμυρόν, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι διστάζοντες καὶ συμποσούμενοι εἰς 3,000 περίπου ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Χαλίλ εἶχον ὄχυρωθῆ ἑκεῖ που πλησίον ἐπί τινος λόφου ὑποπεύοντες, κατὰ τὸν Muntaner, ὅτι ὁ μεταξὺ τοῦ δουκὸς καὶ τῆς ἐταιρείας τῶν Καταλάνων ἀγὼν ἀπέκρυπτε δόλον τινὰ καὶ ὅτι θὰ ἐπετίθεντο κατ' αὐτῶν, ἵνα τοὺς καταστρέψωσιν ἑκεῖ δ' ὄντες περιέμενον νὰ ἴδωσι τὴν ἐξβασιν τοῦ ἀγῶνος, ὥστε νὰ ἐπιπέσωσι σφάζοντες καὶ σκυλεύοντες.

Ἡ ὁδός, ἣν ἠκολούθησεν ἡ στρατιὰ τοῦ δουκὸς, δὲν εἶναι βεβαίως γνωστή, ἀφοῦ μάλιστα ἀμφισβητεῖται αὐτὸ τὸ πεδίων τοῦ πολέμου. Οὐχ ἦττον ὅμως ἠκολούθησε τὴν συντομωτέραν ὁδὸν διὰ Στυλίδος, Γαρδικίου εἰς Σούρπην, ἐνθα ἐκτείνεται πρὸς αὐτῆς τὸ εὐφορον Ἀθημάντιον πεδίων καὶ ἐκεῖθεν προελάσας διὰ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἄλου, παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Ἀμφρύσου (Κεφαλώσεως νῦν) ἐφθασεν εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ἐνὸς τῶν τεσσάρων ποταμίων, ἅτινα διατρέουσι τὸ τεργνὸν καὶ εὐφορον Κρόκιον πεδίων, ἦτοι τὴν νῦν πεδιάδα τοῦ Ἀλμυροῦ (2). Ἐκ τῶν τεσσάρων δὲ τούτων ποταμίων δύο μὲν εἰ-

ναί γνωστὰ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὸ μὲν ἐν φέρον τὸ ὄνομα Ἀμφρύσος πηγάζει ἐκ τῶν προπόδων τῆς Ὀθρουσ, ἐφ' ἧς τὰ τεῖχη τῆς Ἄλου καὶ τοῦ Νοτίου Μεσαιωνικοῦ Ἀλμυροῦ, καὶ γύνεται μετὰ ἡμισείας ὥρας βραχὺν ροῦν εἰς τὴν θάλασσαν σχηματίζον κατὰ τὴν παραλίαν σχεδὸν μέχρις αὐτῶν τῶν πηγῶν αὐτοῦ ἔλη καὶ τέλματα ἀδιάβατα ὑπολανθάνοντα ὑπὸ πρᾶσινην πόαν καὶ βαθέα τέλματα καὶ γάνδακας, πλήρεις λιμναζόντων ὑδάτων (1). Τὰ ὕδατα δὲ τοῦ ποταμίου τούτου εἶναι ὑφάλμυρα καὶ ἐξ αὐτῶν παράγουσί τινες τὴν πόλιν Ἀλμυρὸς τοῦ μέσου αἰῶνος δαψύνοντες αὐτήν (2). Ἐὰν δὲ ὁ ποταμὸς οὗτος κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους ἐλέγετο Ἀλμυρὸς ἔνεκεν τῆς ιδιότητος ταύτης τῶν ὑδάτων αὐτοῦ δὲν γνωρίζομεν. Ἡ πόλις ὅμως τοῦ κάτω Ἀλμυροῦ, ἢ ροτίου, ἐξετείνεται κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου φθάνουσα μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Χωλορρεύματος καὶ μέχρι τῆς νῦν Ἀλμυριωτικῆς Μαρούλας, κάτωθι τῶν ἀμπελώνων τοῦ Ἀλμυροῦ, διαρροεμένη ὑπὸ τῶν τριῶν ποταμίων (3). Ἡ δὲ ἀκρόπολις αὐτῆς ἔκειτο ἐπὶ τοῦ λόφου, ἐνθα εἶναι τὰ εἑρείπια τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἄλου καὶ ὅπου σφίζονται σπουδαῖα εἑρείπια βυζαντιακοῦ φρουρίου. Ἐτερον δὲ φρούριον ἔκειτο ἐν τῇ παραλίᾳ, ὅπερ νῦν διασχίζει ἡ ἀπὸ Ἀλμυροῦ εἰς παραλίαν ἀμαξιτὸς ὁδός· τρίτον δὲ φρούριον ἔκειτο ἐν τῷ νῦν χωρίῳ Τσεγγελίῳ (4).

Τὸ δ' ἕτερον ἐκ τῶν συγγραφέων γνωστὸν ὄνομα ποταμοῦ εἶναι ὁ Κοκάριος, λεγόμενος καὶ Κουράλιος, παρὰ τὸν ὅποιον ἔκειτο τὸ πάλαι τὸ ἱερόν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς. Ποῖον δ' ἐκ τῶν τριῶν ἄλλων ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦτο; Ἀγνοοῦμεν, ἅτε μὴ ὀρισθείσης εἰσέτι ἀκριβῶς τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Ἰτωνίου. Ἡμεῖς δ' ἀλλαχοῦ γράψαντες ὠρίσαμεν, ἄνευ ὅμως μαρτυριῶν ἐκ μνημείων, ὅτι ὁ Κοκάριος εἶναι ὁ νῦν Ξηριάς, ὅστις κατεσχόμενος ἐκ τῆς Ὀθρουσ παρὰ τὸ νῦν χωρίον

(1) Ν. Γ. Γιαννοπούλου *Φθιωτικά* σ. 5 καὶ 54.

(2) *Αὐτόθι* σ. 53. Καὶ τὴν πόλιν Ἄλος μετὰ διασειῆς παράγουσιν οἱ νεώτεροι ἐκ τῶν ὑφαλμύρων ὑδάτων τοῦ Ἀμφρύσου, ἦτις μετωνομάσθη κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἀλμυρὸς.

(3) Τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ δύο μεσαιωνικοὶ Ἀλμυροὶ καὶ ὁ νῦν*, Ἐπιτηρ. Παρνασσῶ, II', 1901, καὶ ἐν ἀποσπάσματι σ. 25-27.

(4) Τοῦ αὐτοῦ, *αὐτόθι* σελ. 25.

(1) Ἐξεδόθη τὸ ἔγγραφο τοῦτο ὑπὸ d' Anbois de Jubainville, *Voyage pittoresque dans le département de l' Aube Troyes et Paris*, 1855, 332-40. — Ἐκεῖ δὲ τὸ ἔγγραφο τοῦτο ἐπισημασμένας δύο κηρίνας σφραγίδας, ὧν ἡ ἑτέρα φέρει τὴν ἐπιγραφήν: «Stigillum Bonifacii de Verona». Ἀρχεται δὲ διὰ τῶν λέξεων: «I. an de grace mil trois cens et once, lou maere H à dis jourz de mars, nous Gautiers, flux d' Ateinnes, cuens de Brienne et de Liche . . .» καὶ περατοῦται ὡδε: «donné et fait au Giton l' an et lou jours dessus dit».

(2) Ν. Γ. Γιαννοπούλου, *Φθιωτικά*, 1821, σ. 5-7, ἐνθα ὡς Κυκάριος ἀναφέρεται τὸ Χωλόρρευμα ἐσφαλμένως. Τοῦτο δὲ ἐπληρωθῆ μετὰ ἓν ἔτος τῷ 1892 ἐν *Bull. de Geogr. Hellénique* τόμος XVI, 473 καὶ ἔ.

Γενιτζεή και παραρρέων τὰ ἐπὶ τῶν βορείων ὑπορειῶν τῆς Ὀθρουοῦ κείμενα μικρὰ καὶ ἄσημα χωρία, ἅτινα καταλείπει δεξιά, καὶ τὴν νῦν πόλιν τοῦ Ἄλμυροῦ, κειμένην ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης αὐτοῦ, ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν (1).

Τὰ δύο δ' ἕτερα ποτάμια κεῖνται τὸ μὲν ἐν μεταξύ τοῦ Ἄμυρῦσου καὶ τοῦ Ξηριᾶ, καλούμενον νῦν *Ματάξι*, τὸ δ' ἕτερον ἐκεῖθεν τοῦ Ξηριᾶ, καλούμενον νῦν *Χολόρρευμα*. Πιθανῶς δὲ διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους τὸ ἕτερον τῶν ποταμίων τούτων ἔφερε τὸ ὄνομα *Κηρισὸς*, ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τοῦ ὁποίου μετὰ τοῦ βοιωτικοῦ Κηρισοῦ ἔπαθε τὴν σύγχυσιν ὁ Νικηφόρος Γρηγορᾶς περὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης (2).

Ἐκ τῶν ποταμίων δὲ τούτων μόνον τὰ τρία δύνανται γὰρ χρησιμεύσωσιν εἰς διοχετεύσιν διὰ διωρύγων ἢ τάφρων τῶν ὑδάτων αὐτοῦ (3). Ἐξ ἄλλου δὲ ὅτε Ξηριᾶς ποταμὸς καὶ τὸ Ματάξι, ὡς καὶ ὁ Ἄμυρῦσος, ἔχουσιν ἀριθοῦνα ὕδατα καθ' ἕνα τὸν Μάρτιον καὶ τὸν Ἀπρίλιον πλάκις, ἅτε κατερχόμενοι ἐκ τοῦ μέσου τῶν φαράγγων καὶ μεσοβούρων τῆς Ὀθρουοῦ καὶ μάλιστα ὅταν τὸ ὕψος εἶναι κεκαλυμμένον ὑπ' ἀριθόνων χιόνων. Ἐν ἐποχῇ δέ, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ φονικωτάτη ἰσχυρὴ μάχη, ἦτοι τῇ 15ῃ Μαρτίου 1311, ὁ Ξηριᾶς καὶ ὁ Ματάξις ἀριθονοῦσιν ὑδάτων.

Καὶ σήμερον δ' ἔτι τὸ ποτάμιον Ξηριᾶς ἐν μεγίστῃ καταρροῇ ὑδάτων κατακλύζει τοὺς περὶ ἀγροὺς καὶ ἰδίως τοὺς κάτω τοῦ νῦν Ἄλμυροῦ παρὰ τὸ χωρίον Γσεγγέλι. Πρὸς φύλαξιν δὲ τῆς ἀπὸ τῶν ὑδάτων κατακλύσεως κατασκευάζουσι προχώματα. Ἀπὸ τῆς γαφύρας δὲ τοῦ νῦν Ἄλμυροῦ μέχρι τῆς παραλίας αἱ ὄχθαι τοῦ Ξηριᾶ καθίστανται χθισμαλώτεραι ἐξισοόμεναι πρὸς τὸ περὶ ἕδαφος. Ἦδύναντο λοιπὸν κάλλιστα οἱ Καταλᾶνοι γὰρ διοχετεύσωσι διὰ τάφρων τὰ ὕδατα τοῦ Ξηριᾶ καὶ νὰ σχηματίσωσι παρὰ τὸν Νότιον Ἄμυρόν (τὸν μεσαιωνικὸν) τεχνητὸν καὶ ὑπολανθάνον ἕλος.

Καὶ οἱ μὲν Καταλᾶνοι ἀνέμενον συντεταγμένοι τὴν ἐπερχομένην

(1) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Ἡ Φθιωτικὴ πόλις Ἰτωνος* ἐν *Bulletin de Corrresp. Hellén.* XVI, 1892, 473 καὶ ἑ.

(2) Περὶ τῆς ὁμωνυμίας διαφόρων ποταμῶν ἐν Ἑλλάδι παράβ. Πηγαιὸν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠλιδι, Ἐγκέα ἐν Φθιώτιδι καὶ Μακεδονίᾳ, Ἀγελῶν ἐν Δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ Φθιώτιδι, Κουάριον ἐν Φθιώτιδι καὶ Βοιωτίᾳ κλπ.

(3) Νερούτσου Χριστ. *Ἀθήναι, Ἀελίων Ἰστ. καὶ Ἐθνολ.* Ἔταιρ. Δ'. 130.

στρατιὰν τοῦ δουκός. Οἱ δὲ πεντακόσιοι ἐκεῖνοι Καταλᾶνοι, οὓς ἐκλέξας μετὰ τὸ τέλος τοῦ Θεσσαλικοῦ πολέμου ὁ δοῦξ εἶχε κρατήσει παρ' ἑαυτῶ, ὅτε ἀπήλαυνε τοὺς ἄλλους, ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν εἶπον ὅτι προετίμων νὰ συναποθάνωσι μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν μᾶλλον ἢ νὰ χύσωσιν ἀδελφικὸν αἷμα. Ὁ δὲ Βάλθερος ἀγερώχως ἐπέτρεψεν αὐτοῖς ν' ἀπέλθωσιν εἰς τοὺς πολεμίους, οἵτινες καὶ ἀπῆλθον εἰς τοὺς Καταλᾶνους, προστεθείσης ἤδη ἰκανῆς δυνάμεως εἰς αὐτούς, ἑστρατοπεδευμένους ὄντας ἐν Ἄλμυρῷ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ξηριᾶ.

Τὸ χρονικὸν τοῦ Μορέως λέγει: «Ἐκεῖσε εἰς τὸν Ἄμυρόν, ὅπου τοὺς εἶχε φέρει Ὁ δοῦξ γὰρ τῶν Ἀθηνῶν, ὁ μισερ Γζὶς ἰσχυρὸς» (στίχ. 5933—4). Προϊπεύων δὲ ὁ δοῦξ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ μετὰ διακοσίων λογάδων ἰππέων, φερόντων χουσοὺς περηνιστήρας, καὶ ἀνυπομονῶν νὰ συγκρουσθῇ μετ' αὐτῶν, μόλις εἶδε τὴν ἐξ Ἀλμουγαβάρων (ἦτοι ψιλῶν στρατιωτῶν) προσφυλακίην αὐτῶν, ἐρώρησεν ἀκράτητος κατὰ τῶν Καταλᾶνων. Τὸν Βάλθερον ἠκολούθησαν οἱ περὶ αὐτὸν ἰππῶται, οἵτινες ἐρώρησαν ὅπως διασπάσωσι τὴν πυκνὴν φάλαγγα τῶν Ἀλμουγαβάρων· ἀλλ' οὗτοι προβαλλόμενοι τὰς λόγχας δι' ἀγρίων φωνῶν ἀπέκρουσαν τὴν ἔφοδον φονεύσαντες μάλιστα διὰ βέλους, μακρόθεν ἐκτοξευθέντος, καὶ τὸν δοῦξα. Οἱ δὲ κατὰ ρακτοὶ ἵπποι τῶν ἀκολουθούντων τὸν δοῦξα ἰπποτῶν ἐνέπεσον πάραυτα εἰς τὴν πηλώδη γῆν· μάτην δὲ ἠγωνίζοντο οἱ ἰππῶται νὰ ἐξαγάγωσιν αὐτοὺς ἐκ τοῦ τέλματος ἰστάμενοι οὕτω ἵπποι καὶ ἀναβάται ὡς ἀγάλματα κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Νικηφόρου Γρηγορᾶ: «οἱ δὲ (ἵπποι) τοὺς πόδας συγκαταχόσαντες ἐφ' ἑνὸς ἴσταντο, καθάπερ ἀνδριάντας τοὺς ἐπιβάντας ἀνέχοντες». Ἄλλων δὲ ἰπποτῶν οἱ ἵπποι ἀφηγιάζοντες ἐκ τῶν ἀγρίων φωνῶν καὶ τοῦ ἀλαλαγμοῦ τῶν Ἀλμουγαβάρων καὶ ὀλισθαίνοντες ἐπὶ γλοιώδους τέλματος ἐπιπτον, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ οἱ ἰππῶται συγκυλιόμενοι ἐν τῷ τέλει μετὰ τῶν ἵππων, ὅτε φθάνοντες κατέσφαττον αὐτοὺς οἱ Καταλᾶνοι διὰ τοῦ ξίφους ἢ διεπέρων αὐτοὺς διὰ τῶν λογχῶν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Γρηγορᾶ: «Οἱ μὲν ἅμα ταῖς ἰππεῦσιν ἐκυλίοντο κατὰ τοῦ πηλοῦ, οἱ δὲ τοὺς ἰππέας ἀποβαλόντες πλημμελῶς ἐφέρνοντο κατὰ τοῦ πεδίου τοὺς πόδας συγκαταχόσαντες ἐφ' ἑνὸς ἴσταντο» καθάπερ ἀνδριάντας τοὺς ἐπιβάντας ἔχοντες» (1).

(1) Νικηφόρου Γρηγορᾶ τόμ. Α', σελ. 253.

Οἱ Γουόρκοι καὶ οἱ τουρκόπουλοι, ἦτοι Γουόρκοι ἐκχριστιανισθέντες, οἵτινες δὲν εἶχον εἰσέτι λάβει μέρος ἐν τῇ μάχῃ, θεώμενοι μακρόθεν, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, ἐκ τινος λόφου τὴν μάχην καὶ ἀναμείνοντες τὴν ἐκβασιν αὐτῆς, βλέποντες δὲ τὴν σφαγὴν τῶν Φράγκων ὑπὸ τῶν Καταλάνων ἐπέπεσον καὶ οὗτοι κατὰ τῶν ἀτάκτως φευγόντων Φράγκων καὶ ἡ σφαγὴ ἐγένετο μεγάλη καὶ φοβερὰ.

Ἀποκόψαντες δὲ οἱ Καταλάνοι τὴν κεφαλὴν τοῦ δουκὸς καὶ διαπεράσαντες αὐτὴν ἐν αἰχμῇ δόρατος καταρροεμένη ἐν αἵματι ἐκόμισον ἀναπάλλοντες ἐν θριάμβῳ εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτῶν (1).

Τοσοῦτο δὲ μέγας ὑπῆρξεν ὁ φόνος, ὥστε, εἰάν πιστεύσωμεν τὸν Καταλάνον χρονογράφον Μουντάνερ, κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἐφρονεῦθησαν 20,000 πεζῶν καὶ πλέον καὶ ἅπαντες οἱ 700 Φράγκοι ἱππῶται πλὴν δύο, οἵτινες ἐπέζησαν. Ἦσαν δὲ οὗτοι Βονιφάτιος ὁ ἐκ Βερώνης, ὅστις ἦτο γνωστὸς εἰς τοὺς Καταλάνους ὡς ἀγαθὸς φίλος, καὶ ὁ Ραγῆρος Δελώρ (Deslaur), ὅστις ὑπῆρξεν ὁ διαπραγματευσάμενος τὴν μεταξὺ τοῦ δουκὸς καὶ τῶν Καταλάνων μισθοφορικὴν συμμαχίαν. Οὐχ ἦττον ὅμως ἄλλαι πηγαὶ ἀναφέρουσιν ὅτι ἐπέζησαν τοὐλάχιστον δύο ἕτεροι ἱππῶται, ὁ βαρῶνος Εὐβοίας Ἰωάννης de Maisy καὶ ὁ μεγαλείτερος υἱὸς τοῦ δουκὸς τῆς Νάξου, ὅστις εἶχε πληγωθῆ ἐν τῇ μάχῃ. Ἐπίσης δὲ οἱ δύο ἕτεροι ἱππῶται ἐπέζησαν μετὰ τὴν μάχην, ὁ Νικόλαος Γ' Σαιντ-Ὀμέρ καὶ ὁ δυνάστης τῆς ἐν Βοιωτίᾳ Καρδίτσης Ἀντώνιος Λεφλαμάν (Le Flamene). Καὶ ὁ μὲν πρῶτος παρεορέθη εἰς τὴν μάχην, ὁ δὲ δεύτερος δὲν εἶναι βέβαιον ἐλν παρεορέθη εἰς αὐτήν. Ὁ δὲ Miller φρονεῖ ὅτι ἔλαβε καὶ οὗτος μέρος εἰς αὐτήν, ἐξάγον τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐκ τοῦ ἔτι καὶ νῦν σφριζομένου νισσῶ βυζαντινοῦ ἐπ' ὁ-

(2) Ἡ γαλλικὴ παραλλαγή τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μωρέως ἀναφέρει ὅτι ἡ μάχη αὕτη ἐγένετο τῷ 1309 ἐσφαλμένως. Περὶ δὲ τοῦ φόνου τοῦ δουκὸς Βαλθέρου ἀναφέρει τὰ ἑξῆς :

«... de la quelle dame le conte Hugues et le vaillant chevalier le conte Gantier de Brene, qui en la Remyro fu mors de Catellens de la Compaignie». (Buchon, *Recherches historiques sur la principauté Française*, σ. 263.). Καὶ ἀλλαγῶ ἡ αὕτη παραλλαγή τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μωρέως ποιεῖται μυσίαν τοῦ φόνου τοῦ δουκὸς Ἀθηνῶν ἐν Ἀλμυροῦ. «Et puisse fu en de cort avec la compaignie à eanx en la Remyro, si fu mors et des confis». (Buchon, *αὐτόθι* σελ. 239).

νόματι τοῦ Ἁγ. Γεωργίου ἐν Καρδίτῃ τῆς Βοιωτίας, ὃν ἐκτισεν ὁ Ἀντώνιος Λεφλαμάν «κατόπιν εὐχῆς γενομένης εἰς τὸν Ἅγιον πρὸ τῆς εἰς μάχην συμμετοχῆς». Ἡ δ' ἐν αὐτῇ σφριζομένη ἐπιγραφὴ ἀναφέρουσα τὸ ὄνομα τοῦ δυνάστου τούτου τῆς Καρδίτσης φέρει χρονολογίαν ἐν ἔτει «6819 Ἰνδικιῶνος ἐνάτης», ἦτοι τὸ ἔτος 1311 (1). Καὶ εἶναι μὲν χαρακτηριστικὸν τοῦτο διὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῷ αὐτῷ ἔτει, καθ' ὃ συνεζροτήθη ἡ μάχη, οὐχὶ ὅμως καὶ πειστικὸν ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο ἐν τοῖς περὶ τὴν Κωπαῖδα λίμνην πεδίοις· διότι καὶ ἐν Ἀλμυροῦ καὶ ὅπου ἀλλαγῶ ὁ Λεφλαμάν λαμβάνων μέρος ἐν μάχῃ ἤρξατο ὑπὲρ τῆς διασώσεως αὐτοῦ εἰς τὸν πολιοῦχον ἅγιον τῆς πατρίδος αὐτοῦ, ἠδύνατο ἐν εὐθέτω χρόνῳ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν εὐχὴν αὐτοῦ (2).

Ὅτιω λοιπὸν ἐν τῇ αἱματηρᾷ μάχῃ τῆς 15 Μαρτίου 1311 παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν κατελύθη ἡ Βουργουνδικὴ δυναστεία τοῦ οἴκου Δελαρός (Delaroché) ἐπὶ τοῦ δουκᾶτου Ἀθηνῶν καὶ ἐξέλιπεν ἡ ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν ἔτη (1205—1311) ἐπικρατήσασα ἐν Ἑλλάδι δυναστεία αὕτη. Ἐν αὐτῇ δὲ κατεστράφησαν ἅπαντες οἱ εὐγενεῖς ἱππῶται τῆς φραγκοκρατουμένης τότε Ἑλλάδος ταρέντες ἐν τοῖς τέλμασι τοῦ Ἀλμυροῦ, οὕτως ὥστε αὐθὺν προφῶρος τις ἀνέζησεν, ἵπως ἀναγγείλῃ τὸ συμβάν, κατὰ τὴν ἐκφρασιν τοῦ Θεοδούλου (3).

Δικαιοῦμεθα δὲ γὰρ παραδεχθῶμεν ὅτι μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν πανολεθρίαν τοῦ δουκὸς τῶν Ἀθηνῶν Βαλθέρου Βριεννίου οἱ Καταλάνοι γενόμενοι κύριοι τοῦ πεδίου τῆς μάχης παρεδόθησαν εἰς δηρώσεις καὶ αἰχμαλωσίας καὶ σφαγὰς καὶ ἐμπρησμούς. Οὐδόλωσ δ' ἀπίθανον ὅτι αἱ πόλιν ἀνιθραὶ καὶ ἀκμάζουσαι ἐμπορικῶς δύο πόλεις τοῦ Ἀλμυροῦ, ἃς ἐξῆρξεν ἤδη ὁ Βενιαμὶν ἐκ Τρουδέλης ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ

(1) Ἴδὲ ἐπιγραφὴν παρὰ Miller-Λάμπρο, *Ἱστορ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι*, Α', σ. 235. Πρὸβλ. τοῦ αὐτοῦ αὐτόθι σ. 325 καὶ σημ. 2. Εἰκόνα δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐν σ. 326.

(2) Καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς δὲ παρ' Ὀμήρῳ λέγει ὅτι ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πηλεὺς ἠδύθη εἰς τὸν Σπερχειῶν, ὡς ἐπιχώριον ποτάμιον θεόν, εἰάν ἐπανέλθῃ ὁ Ἀχιλλεὺς ζῶν ἐκ τοῦ Τρωικοῦ πολέμου, νὰ κείρῃ τὴν κόμην αὐτοῦ καὶ ἀναθέσῃ αὐτῷ, προσφέρῃ δὲ θυσίαν ἑκατόμβης (Ἰλ. Ψ, 144—148). Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ σήμερον οὕτω πράττει ὁ λαός.

(3) Θεοδούλου, παρὰ Boissonade, *Αποδοκὰ ἱστορῶν*, τόμ. Β', σ. 200.

ΙΒ' αἰῶνος, θὰ διηρπάγησαν ὑπὸ τοῦ ἀκόλαστου ὄχλου τῶν Καταλάνων καὶ ἐνεπρήσθησαν. Τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο ἐξάγομεν ἐκ τοῦ ὅτι τὰ ἐρείπια τοῦ Βορείου Ἀλμυροῦ, ὅπου νῦν ἐκτίσθη ἡ νέα Ἀγχίαλος, πανταχοῦ ὅπου ἐγένοντο τυχαῖαι ἀνασκαφαί, φέρουσι τὰ ἴχνη τοῦ ἐμπρησμοῦ (1). Ἐκ δὲ τῶν πυρικαύστων μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν τε ναῶν καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων τε καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοδομῶν μαρτυροῦσι περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἀκμῆς τῶν ἐμποριζομένων τούτων Θεσσαλικῶν μεγαλουπόλεων. Ὀλόκληρος δὲ ἡ Ἑλλάς ἐγένετο ἔρμαιον τῶν Καταλάνων· οἱ δὲ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Θηβῶν ἔφυγον εἰς Εὐβοίαν, κατεχομένην ὑπὸ τῶν Βενετῶν, ἵτις τότε ἦτο τὸ καταφύγιον τῶν Φράγκων, οἱ δὲ μένοντες ἔμφοβοι ὑπετάσσοντο εἰς τὸν ἀκόλαστον ὄχλον τῶν Καταλάνων, εἰσερχομένων ἤδη ἀμαχητὶ εἰς τὰ διάφορα φρούρια καὶ καστέλλια.

Οἱ Λεβαδεῖς, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν λεηλασίαν, ἤνοιξαν ἐκουσίως τὰς πύλας τῶν τειχῶν τῆς πόλεως εἰς «τὴν εὐτυχῆ ἐταιρείαν τῶν Καταλάνων», ὡς ἐκαλεῖτο τότε αὕτη, λαβόντες ὡς ἀμοιβὴν τὴν πλῆρη δίκαια καὶ προνόμια Φράγκων, κυρωθέντα καὶ διὰ τῆς μεγάλης σφραγίδος τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (2). Αἱ δὲ Θῆβαι τῆς Βοιωτίας, οὔσαι τότε ἡ πλουσιωτάτη πόλις τῆς Ἀνατολῆς, τὸ κέντρον τοῦ ἐμπορίου καὶ τὸ ἐντρυφήμα τῶν Γάλλων δουκῶν τοῦ οἴκου Δελαρός, καίπερ μὴ ἀντιστάσαι εἰς τὴν εἰσβολὴν τῶν Καταλάνων, ἐλεηλατήθησαν ὅμοιως ἀνηλεῶς, ὅπως καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Καδμείας ὑπέρολαμπα ἀνάκτορα τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν κομήτων τοῦ οἴκου Σαίντ-Ὀμέρ. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ νικηφόρος στρατιὰ τῶν Καταλάνων προσελίσσασα ἀπροσδοκίτως κατέλαβεν

(1) Καθ' ἃ ἀνωτέρω εἴρηται, οἱ κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου ἐκτεινόμενοι δύο Ἀλμυροὶ διηρπάγησαν καὶ κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Καταλάνων. Τὴν καταστροφὴν δὲ ταύτην τοῦ Νοτίου Ἀλμυροῦ ὑπαινίσσεται καὶ τὸ συγκεχυμένον Χρονικὸν σημεῖωμα τῆς Μονῆς Ξενιάς, ἀντιγραφὸν ἀναμριβόλως ἐξ ἀρχαίου κώδικος τῆς Μονῆς καὶ τούτου συγκεχυμένου ἴσως, ὡσπερ τὸ Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου. Δυστυχῶς ὅμοιος εἶναι βεβλαμμένον πρὸς τὸ κάτω μέρος ὑπὸ λήμης. Ἐδημοσιεύθη ὑφ' ἡμῶν ἐν Δελτῷ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος (τόμ. Α'), τὸ δὲ πρωτότυπον ἐστάλη ὑφ' ἡμῶν εἰς τὸ ἀρχεῖον τῆς Ἑταιρείας ταύτης.

(2) Λάμπρου, Ἐγγραφα πολ. Ἀθηνῶν ὑπὸ Γρηγοροβίου, τομ. Ι', σ. 339. — Πρβλ. Miller — Λάμπρου, Ἱστορ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι, τόμ. Α', σ. 328.

τὰς Ἀθήνας, κατὰ τὸν Νικηφόρον Γρηγορῶν, μετὰ μεγίστης εὐχερείας ὁμοῦ μετὰ τῶν χρημάτων, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων τῶν ἠττηθέντων (1). Αἱ Ἀθήναι μετὰ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκυριεύθησαν ἐξ ἐφρόδου καὶ διηρπάγησαν, ἐπυρπολήθησαν δὲ οἰκίαι τινὲς ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς κλιτύος τῆς Ἀκροπόλεως μετὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος, ὡς καὶ ὁ περὶ τὴν Ἀκαδήμειαν ἐλαιών, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ χρονικοῦ τοῦ Ἀνθίμου, περὶ οὗ μετ' ἀμφιβολίας ὁμιλεῖ ὁ Miller.

Αἱ δὲ πρὶν ἀκμαῖουσαι ἐπὶ ἐμπορίῳ καὶ πλούτῳ γῶραι τῆς Θεσσαλίας καὶ ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μέχρις Ἀθηνῶν, οὔσαι τὸ ἐντρυφήμα τῶν Φράγκων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὸ κέντρον τῆς διαμονῆς τῶν ἐξοχωτέρων ἱπποτῶν, κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ἀσυντάκτου καὶ πλανοβίου ὄχλου τῶν Καταλάνων, ὧν τὸ ὄνομα καὶ μέχρι σήμερον προφέρεται ἐν Θεσσαλίᾳ δηλοῦν τὸν βίαιον καὶ ἀπειθῆ. Οὗτοι ἐνεμήθησαν τὰς γαίας καὶ τὰς γόρας τῶν Βουργουνδίων μεγιστάνων καὶ ἐνυμφεύθησαν τὰς γῆρας καὶ τὰς θυγατέρας τῶν πεσόντων κατὰ τὴν μάχην ἱπποτῶν, ἕκαστος δὲ στρατιώτης ἔλαβε σύζυγον ἀναλόγως τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ (2). Ὁ δὲ Καταλάνος χρονογράφος Ραμὸν-Μουντάνερ ἀναφέρει ὅτι: «πολλὰς τὴν μᾶλλον ἐξέχουσαν διὰ τὸ γένος καὶ τὴν καλλονὴν γαλλίδα δέσποινας ἢ δεσποινίδας, εἰς τὰς φλέβας τῆς ὁποίας ἔρρεε τὸ εὐγενέστατον αἷμα τῆς Γαλλίας, ἔλαχε λαβὴν εἰς γυναῖκα ἄξιετος καὶ ἀγροῦκος πολεμιστής, ὅστις δὲν θὰ ἦτο ἄξιος νὰ φέρῃ τὸν τιτῆρα αὐτῆς καὶ ὁ ὁποῖος ἐν ἄλλοις χρόνοις ἠθέλει εἶναι εὐτυχῆς δουλεύων αὐτῇ ὡς ἱπποσύτης ἀντὶ εὐτελοῦς μισθοῦ» (3). Ὁ δὲ Ἰωάννης Βιλλάνης ὁ ἐκ Φλωρεντίας, σύγχρονος τῆς δεινῆς ἐκείνης καταστροφῆς τῶν Φράγκων, ἐπιλέγει: «οὗτως ὑπὸ τοῦ ἀχαλινώτου ἔθρους τῶν Καταλάνων κατεστράφησαν τὰ γόρατα ἐκεῖνα τῶν Λατίνων, ἅπαντα εἶχον

(1) Τὸ Ἀγαθονικὸν Χρονικὸν τοῦ Μορέως λέγει ὅτι ἡ ἠρωϊκὴ γῆρα τοῦ πεσόντος δουκὸς Βαλθέρου ὑπερημύνθη τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἣν εἶχε καταφύγει μετὰ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ, μέχρις οὗ ἀπελπισθεῖσα περὶ ἐξοτειρικῆς βοήθειας ἔφυγε μετὰ τοῦ νεαροῦ υἱοῦ αὐτῆς Βαλθέρου εἰς Νεάπολιν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γαλλίαν. Πρβλ. Λάμπρου, Ἐγγραφα, σ. 121.

(2) Νερούτσου, Χριστ. Ἀθῆναι ἐν Δελτ. Ἱστ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας, Α', 139.

(3) Τ. Νερούτσου ἐνθ. ἀνωτέρω, — Miller-Λάμπρου, Ἱστ. Φραγκοκρ. ἐν Ἑλλάδι, Α', 329.

» ἀπολάβει ποτὲ οἱ Γάλλοι, οὔτινες εἶχον ζήσει ἐκεῖ ἐν ἐδημερία καὶ
» πολυτελείᾳ μεγαλειτέρῃ ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ γῶρᾳ τῆς γῆς» (1).

Οὕτω λοιπὸν οἱ μὲν Καταλᾶνοι ἐπὶ ἑννέα ἔτη περιπλανώμενοι ἐγ-
κατέστησαν ἐν τῷ λαμπρῷ δουκάτῳ τῶν Ἀθηνῶν· οἱ δὲ σύμμαχοι
αὐτῶν Τοῦρκοι ἐπανέκαμψαν παρὰ τὰς παρακελεύσεις τῶν Καταλάνων,
ὅπως μείνωσιν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐν τοῖς παραχωρηθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν τρισὶν
ἢ τέσσαρσι χωρίοις, λαβόντες ὡς κλῆρον τοὺς ἵππους, τὰ ὄπλα καὶ τὰς
στρατιωτικὰς ἀποσκευὰς τῶν φονευθέντων Φράγκων (2). Φθιάσαντες
δ' οἱ Τοῦρκοι εἰς Δαρδανέλλια ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς
Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ Γενουηναίων, οἱ δὲ
σωθέντες ἐκ τοῦ φόνου ἐτελεύτησαν ἐν τοῖς κατέργοις τῶν Γενουηναίων.

Ἡ παρὰ τὸν Ἀλμυρὸν φονικωτάτη ἄμα καὶ παραδοξοτάτη ἐν τῇ
ἱστορίᾳ αὕτη μάχη τῆς 15 Μαρτίου 1311 κλείει τὴν ἱστορίαν τῶν δύο
Ἀλμυρῶν καὶ μετ' αὐτὴν στεροῦμεθα ἱστορικῶν εἰδήσεων περὶ τῶν
πόλεων τούτων. Ὅποιās δὲ μεταβολάς, ὁποῖās ἱστορικῶς περιπετείας
ὑπέστησαν αἱ πόλεις αὗται ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ δὲν γνωρίζομεν! (3).

Ἄπασα δὲ ἡ ἀνατολικὴ Ἑλλάς, ἦτοι ἡ μεσημβρινοανατολικὴ Θεσ-

(1) Giovanni Villani VIII, 51. — «E così le delizie de Latini acquistate
anticamente per gli Franceschi... furono distraite». — Γρηγοροβίου-Λάμπρου,
Ἱστορ. πολ. Ἀθηνῶν, Β' 33.

(2) Θεοδούλου, παρὰ Boissonade, *Anecdota Graeca*, τ. Β', σ. 201. — Πρβλ.
Miller-Λάμπρου, Ἱστορ. Φραγκικῆ ἐν Ἑλλάδι, τ. Α', σ. 330. Κατὰ τὴν μαρ-
τυρίαν δὲ ταύτην τοῦ Θεοδούλου παρατηρεῖ ὁ Miller ὅτι τὰ ἐν Χαλκίδι τῷ
1810 εὑρεθέντα καὶ νῦν ἀποκεῖμενα ἐν τῷ Ἱστ. καὶ Ἐθνολ. Μουσείῳ τῆς Ἑλ-
λάδος κράνη καὶ ὄπλα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς πεσόντας Φράγκους, κατὰ τὴν
μάχην ταύτην μετενεχθέντα δῆθεν, κατὰ τὴν εὐφυᾶ εἰκασίαν τοῦ Buchon (*La
Grèce continentale*, σ. 134 καὶ ἐ.), ὑπὸ Βονιφατίου τοῦ ἐκ Βεργίνης. Παράβ.
καὶ Γρηγοροβίου-Λάμπρου, Ἱστορ. πολ. Ἀθηνῶν, τόμ. Β', σ. 31, σημ. 1.

(3) Ἐν τε τοῖς Φθιωτικοῖς ἡμῶν (σ. 18) καὶ ἐν τοῖς Μεσαιωνικοῖς Ἀλμυροῖς,
(Ἐπετηρὶς «Παρνασσοῦ» Η', 1904, σ. 76 καὶ ἐν ἀποσπ. σ. 18) ἐγράφημεν ὅτι
ἐν ἔτει 1336 ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἡ Βαλεσιακὴ ἐδώρησατο τῷ Νικολάῳ
Ἀτζαϊώλῃ γαίας ἐν Ἀλμυρῷ καὶ Καλυβίῳς ὑπολαβόντες ὅτι πρόκειται περὶ
τοῦ Θεσσαλικοῦ Ἀλμυροῦ, ἐνθα καὶ Καλύβια χωρίον ὑπῆρχεν ἐκκαλαί. Ἀλλ'
ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῆς περὶ τούτου πράξεως, λατινιστὶ συντεταγμένης καὶ ἐκ-
δοθείσης ὑπὸ Buchon (*Nouvelles Recherches*, τομ. Β', σ. 65, ἀρ. V), πειθό-
μεθα ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ Ἀλμυροῦ, ἀλλ' ἑτέρου κειμένου

σαλία μετὰ τῆς Φθιώτιδος, Φωκίδος, Λοκρίδος, Βοιωτίας καὶ Ἀττι-
κῆς μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Καταλᾶ-
νους ἀποτελέσασαι τὸ δουκάτον Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν (*Ducats
d'Athenes ye la Patria*) καὶ μόνον ἡ παράλιος πόλις τοῦ Πτελεοῦ
μετὰ τῶν πέριξ παρεχωρήθησαν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταν-
τινουπόλεως εἰς τοὺς Βενετούς, ἵνα μὴ περιπέσωσι καὶ αὐταὶ εἰς χεῖρας
τῶν Καταλάνων.

Κατὰ δὲ τὰς ἐρεῦνας τοῦ κ. Ἀντωνίου Rubió y Lluch ἡ μεσημ-
βρινοανατολικὴ Θεσσαλία μέχρις ἔξω τῆς Λαρίσης ἦτο ἠνωμένη μετὰ
τοῦ ὑπὸ τοῦ Καταλάνου δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν
πλὴν τοῦ Πτελεοῦ καὶ τῆς περικύρου αὐτοῦ, ὑποκειμένου εἰς τοὺς
Βενετούς (1).

Οὕτως ἡ μὲν Νοτιοανατολικὴ Θεσσαλία καὶ ἡ Φθιώτις, πλὴν τοῦ
Πτελεοῦ, μετὰ τῆς Θεσσαλικῆς Μαγνησίας διετέλουν ἠνωμένοι μετὰ
τοῦ δουκάτου Ἀθηνῶν καὶ Νέων Πατρῶν κατεχόμενοι ὑπὸ τῶν Κα-
ταλάνων, ἡ δὲ βορειοδυτικὴ Θεσσαλία διετέλει ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ
αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου μέχρι τῶν μέσων περὶ τοῦ 14 αἰῶ-
νος, ὅτε κατὰ τὸν πενταετῆ ἐμφύλιον πόλεμον μετὰ τοῦ Ἰωάννου
τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου ἀνεφάνη ὁ μεγα-
λεπήβολος κρᾶλης τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσαν ἢ Δουκᾶνος, κατὰ
τοὺς βυζαντινοὺς χρονογράφους, ὅστις διεδραμάτισε σπουδαῖον μέρος
ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου καὶ ἰδίως ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἰπείρῳ.
Καὶ προσεκλήθη μὲν Ἰωάννης Γ' ὁ Καντακουζηνὸς ν' ἀναλάβῃ τὴν
διοίκησιν τῆς Θεσσαλίας, ἀλλ' ἀπησχολημένος ὢν ἀλλαγῶ δὲν ἦλθεν
εἰς αὐτήν· ἀπέστειλεν ὅμως τὸν ἀνεμὸν αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν Πιγκέρ-
νην, ὃν διώρισε διὰ χρυσοβούλλου τῷ 1349 διοικητὴν Θεσσαλίας ὑπὸ
τὸν τίτλον «Κεφαλὴ Μεγαλοβλαχίας», ἄνδρα πολὺπειρον καὶ ἐμπειρο-
πόλεμον (2). Οὗτος δὲ ὑπεβλήθη τὸν Καντακουζηνὸν διὰ τοῦ ἐξόχου

ἐν Πελοποννήσῳ, ὅπου εἶχε τὰς κτήσεις αὐτῆς ἡ ῥηθεῖσα αὐτοκράτειρα Αἰκα-
τερίνη ἡ Βαλεσιακὴ (de Valois). Πρβλ. καὶ Γρηγοροβίου-Λάμπρου, Ἱστορ. πολ.
Ἀθηνῶν, Β', σ. 123.

(1) Antonio Rubió y Lluch, *Los castells Catalans de la Grecia continental*, Barcelona 1910, p. 5. καὶ Atlas, La Grecia en 1330.

(2) Πρβλ. Νερούτσου, Χριστιαν. Ἀθήναι, ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ.
Ἐταιρείας, Α', 154.

Θεσσαλικού Ἰππιζοῦ εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Καταλάνων ἐκ τῆς γῆρας ταύτης, ἀλλ' ἀπέθανε τῷ 1349. Ὁ δὲ κράτης τῆς Σερβίας Στεφάνου Δουσάν ἀνειπὼν ἑαυτὸν τσάρον καὶ βασιλέα τῶν Σέρβων καὶ Ρωμαίων καὶ Ἀλβανῶν προσήρτησεν εἰς τὸ εὐρὺ κράτος αὐτοῦ ὀλόκληρον τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἠπειρον μέχρι τῆς Ἄρτης πλὴν τῆς Θεσσαλικῆς Μαγνησίας, ἀνηκούσης τοῖς Καταλάνοις, καὶ τοῦ Πτελεοῦ λαβῶν προσέει καὶ τὴν προσηγορίαν «δεσπότης τῆς Ἄρτης καὶ κόμης τῆς Βλαχίας» (1). Διόρισε δὲ τῆς μὲν Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας ἡγεμόνα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Συμεὼν Οὐρὸς ἢ Οὐρεσιν, εἰς δὲ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὰ Ἰωάννινα τὸν καίσαρα Γρηγόριον Πριάλμπον ἢ Πριλιούπ, Σέρβον, ὅστις ἡγούμενος σπιρῶν Ἀλβανικῶν ἐδήσθη τὴν γῆραν ἐμβάλων εἰς τρόμον καὶ αὐτὴν τὴν φρουρὰν τοῦ Πτελεοῦ, παρῶσαν τὰ πάνδεινα ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλ' γενναίως ἀντιστάσαν εἰς τὰς ἐπανειλημμένους ἐφόδους αὐτῶν (2). Οὕτω λοιπὸν ἡ Θεσσαλία μέχρι τῆς Οἴτης, μεσοῦντος τοῦ 14' αἰῶνος (τῷ 1350), διατέλει ὑπὸ τὴν Σερβικὴν κυριαρχίαν, οἱ δὲ δύο Ἀλιευροὶ περιλαμβάνοντο ἐν τῷ Σερβικῷ ταύτῃ κράτει.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Σέρβου μονάρχου Στεφάνου Δουσάν ἐν ἔτει 1355, ἔξεσθρα ἀναρχία ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ. Μετ' ὀλίγον δὲ χρόνον ἀπέθανε καὶ ὁ Γρηγόριος Πριάλμπος ἢ Πριλιούπ, δυνάστης Θεσσαλίας, οὗ τὸν θάνατον προσεῖπεν ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, ἰδρυτῆς τῆς μονῆς τοῦ κυρίου Μετεώρου ἐν Θεσσαλίᾳ, καὶ μετὰ τὴν πτώσιν Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἀναρχία καὶ ἡ σύγχυσις ἐφθάσαν εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον. Ὁ δ' ἐν Θράκῃ διατελὼν ἑπαρχὸς Νικηφόρος, ἐκπτώτος δεσπότης Ἠπειροῦ, στρατεύσας εἰς Θεσσαλίαν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν κατοίκων μετὰ χαρᾶς (3). Διαβὰς δὲ τὴν Πίνδον ἐτρέπη εἰς Ἀκαρνανίαν πρὸς ἐκδίω-

(1) Καντακ. Γ', 89. — Γρηγορᾶς 15, 5. — Καλκοζονδ. κλπ. — Πρβλ. πρὸς τοῦτοις ἔγγραφα μονῶν Μετεώρων, ἐκδοθέντα ὑπὸ Νίκου Βέη, καὶ Miller-Λάμπρου Ἰστορ. φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλ. Α', 401.

(2) Καντακουζ. Α', 495. Β', 15. — Γ', 147, 150, 314 κλπ. — Νικηφ. Γρηγορᾶ, Β', 596, 644, 656, 663. — Miller-Λάμπρου, Ἰστορ. φραγκοκρατ. Α', 401. — Νερουτσοῦ, Χριστιαν. Ἀθῆναι ἐν Δελτ. Ἰστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ. Α', 161.

(3) Ἰδὲ Βίον Ἀγ. Ἀθανασίου, δημοσιευθέντα ὑπὸ Ν. Ι. Γιαννοπούλου ἐν Νεολόγῳ Ἑβδομαδιαίῃ Ἐπιθεωρήσει Κηρύλλου, τ. Α'. 1891—1892.

ξιν τοῦ Συμεὼν Οὐρὸς. Ἀλλὰ νυμφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν τῆς γυναικὸς τοῦ ἀποθανόντος Στεφάνου Δουσάν ἐγένετο μισητὸς ὑπὸ τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες καὶ ἐπανεστάτησαν κατ' αὐτοῦ (1). Βοηθούμενος δὲ καὶ ὑπὸ μισθοφόρων Τούρκων, οἵτινες τότε ἐδήσθη καὶ κατέπτερον τὴν Θεσσαλίαν, ἐφρονεύθη ἐν μάχῃ συγκροτηθεῖσιν παρὰ τὴν πόλιν Ἀγελῶν (Ἄετὸν) ἐν ἔτει 1358 καὶ οὕτω κατελύθη τὸ δεσποτάτον τῆς Ἠπειροῦ περιπεσὸν αὐτῷ εἰς τὴν κυριαρχίαν Σέρβων καὶ Ἀλβανῶν. Ὁ δὲ Συμεὼν Οὐρὸς προσαρτήσας εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ τὴν Ἠπειρον καὶ Θεσσαλίαν, ἔστησε τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐν Τρικκάλοις καὶ ἔλαβε τὴν προσωνυμίαν «αὐτοκράτωρ τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων». Ἐν Τρικκάλοις δὲ σφίζεται ἀκόμη ἐπιγραφὴ περιφροῦσα τὸ ὄνομα αὐτοῦ, δημοσιευθεῖσα ὑφ' ἡμῶν (2). Ἐκτοτε δὲ ἐδυνάστευσε μόνον ἐν Θεσσαλίᾳ, τὰ δὲ Ἰωάννινα παρεχώρησε τῷ 1367 εἰς τὸν Θωμᾶν Πρελοῦμποβιτς, υἱὸν τοῦ Γρηγορίου Πρελοῦπ (Πριάλμπο) καὶ γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ θυγατρὶ, τὴν δ' Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν εἰς δύο Ἀλβανοὺς ἀρχηγοὺς ἀνήκοντας εἰς τοὺς οἴκους Γκίνου-Μποῦα, Σπάτα καὶ Λζόσα.

Ἐπὶ τῆς βασιλείας δὲ τοῦ Συμεὼν Οὐρὸς ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ ἐν Μετεώροις μοναί, ἄλλαι δὲ ἰδρύθησαν. Τοῦτου δὲ υἱὸς ὁ Ἰωάννης Οὐρὸς ἐγκαταλιπὼν τὸ σκῆπτρον τῆς διαδοχῆς τοῦ θρόνου κατέφυγεν ἐν Μετεώροις καὶ περιεβλήθη τὸν μοναχικὸν τρίβωνα ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάσαφ ἐγκαταλιπὼν τὴν διαδοχὴν τοῦ θρόνου εἰς τὸν δευτερότονον ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἄγγελον. Διὰ δὲ τῆς δραστηριότητος καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ κατώρθωσεν ὁ μοναχὸς-βασιλεὺς ν' αὐξήσῃ τὴν σημασίαν τῆς μονῆς Μεταμορφώσεως τοῦ κυρίου Μετεώρου ἀνακαινίσας καὶ προσαυξήσας τὸν ναὸν αὐτῆς τῷ 1388 καὶ πλουτίσας τὴν μονὴν διὰ πολλῶν ζητημάτων (3) καταστάς βραδύτερον καὶ ἡγούμενος τῆς μο-

(1) Περὶ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλβανῶν ἰδὲ Σ. Π. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνημων, τόμ. 5', 175 καὶ ἑ. ἐν τῷ συγγιλῷ τοῦ πατριάρχου Νεῖλου περὶ τῆς μονῆς Λυκουσάδος ἐν Θεσσαλίᾳ παρὰ τὸ Φανάρι, ἔνθα νῦν τὸ χωρίον Λοξάδες.

(2) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Bulletin de Correspondance Hellénique XXII, σελ. 406, ἀρ. 21 τοῦ αὐτοῦ ἐν Ἑπταημερίδι Φιλολογικοῦ συλλόγου «Παργασσοῦ», Ε', 1901, σελ. 191.

(3) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, Τὰ Μετέωρα ἐν Θεσσαλίᾳ ἐν Νεολόγῳ Ἑβδομ. Ἐπιθεωρήσει, τομ. Α', 1891—1892.

νῆς. Χειροτονηθεὶς δὲ βραδύτερον ἐπίσκοπος Φαναρίου ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Λαρίσης Διονυσίου ἐτελεύτησεν ἐν εἰρήνῃ τῷ 1410 ἐν πλήρει τουρκικῇ κυριαρχίᾳ (1).

Τελευταῖος Σέρβος δυνάστης τῆς Θεσσαλίας φέρεται ὁ Στέφανος Δούκας Χλαπηνὸς κύριος τῶν Φαρσάλων καὶ τοῦ Δομοκοῦ καὶ ἐπίτροπος τοῦ μοναχοῦ βασιλέως Ἰωάννου Οὐρός, εἶτα Ἰωάσαφ, μεμνηστευμένος μετὰ τῆς νεαρᾶς κομίσεως τῶν Σαλώνων, ὃν ὁ Χαλκοκονδύλης ὀνομάζει *Ἐπακρονέα* (σ. 67), ὃ δὲ Νερουῦτσος λέγει ὅτι κατήγετο ἐκ Κερναγόρας, ἦτοι Μαυροβουνίου.

Οὗτω λοιπὸν οἱ Τούρκοι γενόμενοι κύριοι ὑπὸ τὸν Ἑβρενὸς βέην τῷ 1392 τῆς Θεσσαλίας προήλασαν μέχρι Ζητούνιου (Λαμίας), ἅπερ παρέδωκεν αὐτοῖς ὁ Ἑλληὴν ἐπίσκοπος αὐτοῦ Σάββας, κατ' ἄλλους δὲ προσκληθέντες ὑπ' αὐτοῦ, καὶ ἀφοῦ κατέλαβον τὸ Ζητούνιον προυχώρησαν μεσημβρινώτερον καταλαμβάνοντες τὰς Νέας Πάτρας καὶ ἄλλας πόλεις καὶ κάστρα μέχρι Σαλώνων, ἅτινα ἐπίσης ὁ Ἑλληὴν ἐπίσκοπος αὐτῶν Σεραφεῖμ παρέδωκε τῷ Σουλτάνῳ Βαγιαζήτ, προελαύνοντι ἀκατασχέτως καὶ δηοῦντι τὴν Βοιωτίαν (2). Βραδύτερον δὲ τῷ 1393 ἐξεκένωσε τὰς χώρας ταύτας ὁ Βαγιαζήτ πλὴν τῆς Θεσσαλίας, δοθείσης ὡς τιμᾶριον εἰς τὸν Ἑβρενὸς βέην ἕνεκεν τοῦ ἐκ τῶν Μογγόλων κινδύνου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ (3).

Ἀλλὰ βραδύτερον, ἐκτραγείσης στάσεως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βαγιαζήτ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ μεταξύ τῶν υἱῶν τοῦ σουλτάνου τούτου, ἐξεκενώθη αὐθις ἡ Θεσσαλία, ὃ δὲ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ ἀνέδειξεν ἄρχοντα τῆς Θεσσαλίας τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ἰωάννην, ὅστις ἐπὶ δέκα ἔτη διώκει τὴν χώραν ὡς ἐπίτροπος τοῦ Βαγιαζήτ. Τῷ δὲ 1406, συνομογηθείσης εἰρήνης μεταξύ τοῦ Μανουὴλ καὶ τοῦ Σουλτάν Σουλεϊμάν, ὀλόκληρος ἡ Θεσσαλία ἐκκενωθεῖσα ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα (4). Ὅριστικῶς δὲ ἡ Θεσσαλία κατελήφθη αὐθις ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ

(1) Ὁ Miller γράφει ὅτι ὁ Ἰωάσαφ ἀπεβίωσε τῷ 1411.

(2) Ἴδὲ λεπτομερεῖας παρὰ Miller-Λάμπρου, *Ἱστορ. Φραγκοκρ.* ἐν *Ἑλλάδι*, Β', 22.—Χαλκοκονδ. Β', 27. Κ. Σάββα, *Χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου*.

(3) Miller-Λάμπρου, *Ἱστ. Φραγκ. ἑλλ.* Β', σ. 24.

(4) Ὁ Χαλκοκονδύλης λέγει (ἐκδ. Βόννης 174.—Δούκας, ἐκδ. Βόννης, 79): «Παρέδωκεν (ὁ σουλτάνος) Ζητούνιον τοῖς Ἑλλησι».

1414 (1) ἢ κατ' ἄλλους τῷ 1410 ὑπὸ τοῦ Τουρχάν-Πασσᾶ, ὅστις συνώκισε τὴν βόρειον Θεσσαλικὴν πόλιν Τυρνάβον καὶ ἴδρυσεν ἐν Λαρίσῃ μὲν τὸ ἐπὶ τῆς γερύρας τοῦ Πηνειοῦ περικόμψον ἄλλοτε φερώνυμον Τουρκικὸν τέμενος καὶ ἐν Τυρνάβῳ ἐπίσης φερώνυμον τέμενος καὶ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τοῦ *Τουρχάν* λεγομένην, χάριν τῶν Χριστιανῶν (2). Καὶ τὰ μὲν δύο τεμένη τοῦ Τουρχάν-Πασσᾶ ἐν τε Λαρίσῃ καὶ Τυρνάβῳ ἐξηφανίσθησαν ἐσχάτως, τὸ μὲν πρῶτον καταστραφέν ἐκ πυρκαϊᾶς καὶ εἶτα κατεδαφισθὲν τῷ 1900 περίπου, τὸ δὲ δεύτερον πρὸ τοῦ 1888, χρησιμεύσας τοῦ χώρου αὐτοῦ ὡς πλατείας τοῦ Τυρνάβου. Σφύζονται ὅμως ἐν μὲν Λαρίσῃ δύο μαυσωλεῖα (τουλμπέδες) θολωτὴ τοῦ ἴδρυτοῦ καὶ τινος τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ἐν δὲ Τυρνάβῳ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικολάου *Τουρχάν* (3). Ἡ δὲ Τουρκικὴ ἐπιγραφή, ἧς μνημονεύει ὁ Palmeayer, διατρίψας αὐτόθι τῷ 1842, ἀπόλετο δυστυχῶς, ὡς αἱ πλεῖσται τουρκικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, μὴ ληφθεῖσης προνοίας πρὸς διάσωσιν αὐτῶν (4).

Τῷ δὲ 1415-16 τὸ Ζητούνιον ἦτο κατελημμένον ἤδη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον λεηλατήσει τὴν Εὐβοίαν καὶ καταστήσει φόρου ὑποτελῆ τὸν δοῦνα τῶν Ἀθηνῶν Ἀντώνιον Ἀτζαϊόλην, ἀλλὰ τῷ 1422 διὰ τῆς συνομολογηθείσης εἰρήνης μεταξύ τῶν Τούρκων καὶ τῆς Βενετίας ἀπηλλάγη καὶ τὸ Ζητούνιον.

Κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἀμφοτέρωθεν οἱ Ἄλμυροὶ ἐξηφανίσθησαν τὸ μὲν ἕνεκα τῆς πανόλους, ἐνσκηφάσης ἐν τῷ τόπῳ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς λεηλασίας τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἀλγερινῶν καὶ ἄλλων πειρατῶν, λυμαινομένων τότε τὴν Μεσόγειον. Καὶ ὁ μὲν παρὰ τὴν Ἄλιν Ἄλμυρὸς προῖμος ἐξέλιπε, συνοικισθέντων βραδύτερον τῶν κατοίκων αὐτοῦ ἐν Πλατάνῳ καὶ ἴσως ἐν τοῖς χω-

(1) I. Βουρτσέλα, *Φθιώτις* σ. 313.

(2) Κων. Κούμα, *Ἱστορία ἀνθρῶπ. πράξ.* Ζ', σ. 391.—Πρβλ. Ν. Γεωργιάδου, *Θεσσαλία* ἐκδ. 1880, σ. 251.

(3) Ν. I. Γιαννοπούλου, *Ἐπιγραφαὶ Τυρνάβου*, ἐν *Bulletin de Correspond. Hellén.* XXIII, 414, 33.—Τοῦ αὐτοῦ ἐν *Ἀρμονία*, Β', 220, 22.

(4) Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τούτῃ διεσφύζετο ἡ βιογραφία τοῦ Τουρχάν Πασσᾶ. Πρβλ. Ν. Γεωργιάδου, *Θεσσαλία* ἐκδ. 1880, σ. 252.

ρίοις τοῦ Πηλίου⁽¹⁾ ὁ δὲ κατέχων τὴν θέσιν τῆς Πυράσου διετηρήθη μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἐν μικρῷ χωρίῳ. Καίτοι ὅμως ἀμφότεροι οἱ Ἄλμυροὶ ἐξέλιπον, διεσώθη ὅμως παρὰ τῷ λαῷ τὸ ὄνομα αὐτῶν δοθὲν τῷ τρίτῳ τέταρτον τῆς ὥρας δυτικότερον τοῦ πρώτου (νοτίου) Ἄλμυροῦ συνοικισθέντι ἐπὶ Τουρκοκρατίας νέῳ Ἄλμυρῳ⁽²⁾. Πλείω περὶ τοῦ Ἄλμυροῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐγράψαμεν ἐν ἐξειδικῇ μελέτῃ.

Μ Ν Η Μ Ε Ι Α

Νότιος Μεσαιωνικὸς Ἄλμυρός.

Ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ μελέτῃ ἡμῶν τῷ 1904 «Οἱ δύο Μεσαιωνικοὶ Ἄλμυροὶ καὶ ὁ νῦν» ἐν τῇ Ἑπετηρίδι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρθασσοῦ» (τομ. Η΄) καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχεϊ (σελ. 24) ἐγράψαμεν ἐν ἐκτάσει περὶ τε τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θέσεως τῆς εἰς δύο τμήματα διηρημένης ἐμπορικωτάτης καὶ πολυκινήτου ταύτης πόλεως τῆς Θεσσαλίας, τῶν Ἄλμυρῶν, πρῶτοι ἡμεῖς καταδείξαντες τὴν θέσιν, ἣν κατεῖχεν ἑκάτερον τμήμα. Διηρέσαμεν δὲ τότε τὸ τοπογραφικὸν μέρος εἰς δύο τμήματα· α΄ τὸν Νότιον Ἄλμυρον, καταλαμβάνοντα ἐν τῇ δυτικῇ ἀκτῇ τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου τὸ μέρος ἐξῆνος, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς θέσεως «Κεραλώσεως», ἐνθα τὰ ἱερεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἄλου κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Χολορρεύματος, καὶ β΄ τὸν Βόρειον Ἄλμυρον, καταλαμβάνοντα τὴν θέσιν τῆς νῦν κτισθείσης (τῷ 1906) Νέας Ἀγχιώλου καὶ ἐκτεινόμενον πρὸς

(1) Τὸ Πήλιον κατὰ τὸν μεσαίωνα ἦτο ἀραιῶς καιρημένον, διότι μόνον ἡ Ζαγορά, ἡ Δρυανουβαλίη, τὰ Λυκόνια ἢ Λεζώνια καὶ εἴ τι ἄλλο εἶναι γνωστὰ ὡς χωρία. Τὰ πλείστα χωρία, ὡς ὁ Ἄγ. Ὀνούφριος, ὁ Ἄγ. Λαυρέντιος, ὁ Ἄγ. Γεώργιος, ἡ Μακρυνίτσα, ἡ Πορτιριά κλπ., ἐγένοντο ἐξ ὁμωνύμων μονῶν, ὧν πλείστα ὑπάρχουσιν ἔτι καὶ νῦν. Ἴσως ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν διὰ τὸ ἀσφαλὲς μετενάστευσεν ἐκ τῶν δύο Ἄλμυρῶν ἐκεῖ.

(2) Ἐν τοῖς Φθιωτικοῖς ἡμῶν ἐκδοθεῖσι τῷ 1891 (σ. 56) ἐνομίσαμεν ὅτι ὁ ἕτερος τῶν Ἄλμυρῶν εἶναι ὁ ἤδη ὑπάρχων. Ἄλλ' ἐν μεταγενεστέρῃ μελέτῃ ἡμῶν, οἱ δύο μεσαιωνικοὶ Ἄλμυροὶ καὶ ὁ νῦν, δημοσιευθείσα ἐν Ἑπετηρίδι Φιλολογ. Συλλόγου «Παρθασσοῦ», τόμ. Η΄, 1904, διορθώσαμεν τὴν πλάνην ταύτην (ἀπόσπασμα, σελ. 20).

δυτικὰς μέχρι τοῦ χωρίου Καραμπάς. Τοπογραφικὰς τινὰς λεπτομερείας παραλείπομεν ἐνταῦθα, ἅτε εὐρίσκοντο τοῦ ἀναγνώστου αὐτὰς ἐν ἐκείνῃ τῇ μελέτῃ. Ἐνταῦθα δὲ θέλομεν πραγματευθῆναι περὶ τῶν μνημείων τῶν βυζαντιακῶν χρόνων μέχρι Τουρκοκρατίας, ἅτινα ἢ σφύζονται ἐν τῷ τόπῳ, ἢ ἐσχάτως ἀνεκαλύφθησαν, καὶ περὶ ὧν, ἀγνώστων ἔτι τότε ὄντων, δὲν γίνεται μνεία ἐν τῇ μελέτῃ ἐκείνῃ. Βεβαίως, μὴ ἐνεργηθειῶν ἀνασκαφῶν, δὲν δυνάμεθα νῦν ὀρίσασθαι ἀκριβῶς τὰς θέσεις τῶν ναῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομημάτων. Θὰ διαφρέσωμεν ὅμως τὸ κεφάλαιον τοῦτο εἰς τρία μέρη· α΄ τὰς οἰκοδομὰς, β΄ τὰ γλυπτὰ μνημεῖα καὶ γ΄ τὰ ἐνεπίγραφα μνημεῖα.

Α΄.—Νότιος Ἄλμυρός.

Ὁ Νότιος Ἄλμυρός διηρεῖτο κυρίως εἰς δύο τμήματα· 1) τὰ φρούρια, 2) τὴν κυρίως πόλιν.

1) Τὰ φρούρια.

Τὰ φρούρια ἦσαν τρία. Ἐν μὲν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ ἐκπεμπομένου ἐκ τῶν ἀνατολικῶν παραφυάδων τῆς Ὀθρυος, ἐφ' οὗ ἄλλοτε ἔκειτο ἡ ἀκρόπολις τῆς Ἄλου καὶ πρὸ τῆς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β΄ καταστροφῆς αὐτῆς ἡ πόλις. Ἐτερον ἔκειτο παρὰ τὴν παραλίαν, ἐνθα νῦν τὸ ἐπίγειον τοῦ Ἄλμυροῦ, καὶ τὸ τρίτον ἔκειτο ἐπὶ τῆς παραλίας παρὰ τὴν νῦν θέσιν Τσεγγέλι.

Καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἄλου μεσαιωνικὸν φρούριον ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον. Καὶ πρὸς μὲν τὴν βόρειον πλευρὰν ἀκολουθεῖ κατὰ μῆκος τὸ κυκλώπειον τεῖχος, συγκείμενον ἐκ μεγάλων ἀκατεργαστων πολυγώνων λίθων, διακοπτόμενον ἐνιαχοῦ ὑπὸ τοῦ βυζαντιακοῦ τεύχους, ὅπερ ἀλλαγῶς βαίνει ἐπ' αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τὴν ΒΔ γωνίαν καμπυλοῦται καὶ σχηματίζει πύργον, μεθ' οὗ βαίνει εὐθὺς κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ φθάνει εἰς τὴν ΜΔ γωνίαν, ὅπου πάλιν σχηματίζεται πύργος τετράγωνος, μεγαλειότερος τοῦ προηγουμένου. Εἶτα στρέφεται πρὸς ἀνατολὰς σχηματίζον τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν, ἐνθα περὶ τὸ μέσον σχηματίζει γωνιώδη προεξοχὴν καὶ στρέφεται πρὸς ἀνατολὰς, ἐνθα σχηματίζεται πύργος τετράγωνος ἐπὶ τῆς ΜΔ γωνίας.

Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ μεσαιωνικοῦ τεύχους κατὰ τὸ μέ-

σον σχηματίζεται ὑπερος πύργος, μεγαλείτερος τῶν ἄλλων καὶ κατὰ τὴν ΒΑ γωνίαν σχηματίζεται τρίτος πύργος μεγαλείτερος τοῦ μέσου.

Μεταξὺ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βυζαντιακοῦ τείχους ἐκτείνονται δύο σειραὶ τῶν ἑλληνικῶν τειχῶν, ὧν ἡ μὲν μεσημβρινὴ ἄρχεται

Κυκλώπεια τείχη τῆς Ἄλου, ἐφ' ὧν Βυζαντιακὰ τείχη τοῦ Νοτίου Μεσ. Ἀλμυροῦ ἐπὶ λόφου «Κεφαλῶσεως».

ἀπὸ τοῦ ΜΑ πύργου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους, ἡ δὲ βόρειος ἀπὸ τοῦ ΒΑ πύργου τῆς αὐτῆς πλευρᾶς.

Κατωτέρω εἰς ἀπόστασιν τινα ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ μεσαιωνικοῦ τείχους ἕτερα σειρὰ τοξοειδῆς τείχους παχέος ἐκ ξηρολίθων κατασκευασμένου, ἄνευ συνδετικῆς τινος ὕλης, διασταυροῖ τὰ ἑλληνικὰ τείχη. Εἶναι δὲ ταῦτα προχώματα καὶ πυροβολεῖα τουρκικά, κατασκευασθέντα τῷ 1878, ὡς ἀποκρούσασιν εἰσβολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐπὶ τινος δὲ ὄγκολίθου ἐνεχαράχθη τουρκικὴ ἐπιγραφή. Κατωτέρω ἐκτείνονται τὰ ἑλλ. τείχη καὶ παρὰ τὴν πύλην ὑφθύνται εἰς ἓν μέτρον περίπου, ἔνθα φαίνονται ἄριστα ἐν τῇ οἰκοδομίᾳ αὐτῶν.

Ἐπανερχόμεθα εἰς τὸ μεσαιωνικὸν τείχος. Ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς παρὰ τὸν δεύτερον πύργον κεῖται δεξαμενὴ εὐρεία ἐκτισμένη διὰ τοίχων ἀσβεστοκτίστων τετραγώνου σχήματος' κατωτέρω δὲ μεταξὺ τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου πύργου κεῖται ἕτερα δεξαμενὴ κτιστὴ, μικροτέρα τῆς πρώτης. Ἀπὸ τῆς γωνίας δὲ τῆς πρώτης δεξαμενῆς ἐκτείνεται διαγωνίως ἐσωτερικὴ σειρὰ τείχους, ὑπερασπιζομένου διὰ πύργων γωνιωδῶν. Ἡ σειρὰ αὕτη καταλήγει ὀλίγον κατωτέρω τοῦ μέσου τῆς βορείου πλευρᾶς, μεθ' ἧς συνδέεται.

Ὅλοι δὲ οἱ πύργοι τῶν πλαγίων πλευρῶν μεσημβρινῆς καὶ βορείου εἶναι γωνιώδεις προεξοχαί' ἐπίσης δὲ καὶ τῆς μεσαίας σειρᾶς. Ἀνωθιαν δὲ ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς κεῖται ἕτερον τείχος ἐκ μικρῶν κυβολίθων κατασκευασθέν, τὸ ὁποῖον σχηματίζει ὕψωμα τεχνητὸν δι' ἐπιχώσεως. Πιθανὸν τὸ τείχος τοῦτο κατασκευάσθη ὡς ἀντέρεισμα τοῦ ὕψωματος τούτου. Ἐκ δὲ τῆς βορείου πλευρᾶς ἐκπέμπεται ἕτερα σειρὰ καθέτως ἑλληνικοῦ τείχους, ἣτις ἐκτείνεται κατὰ μῆκος τῶν κλιτύων τοῦ λόφου καὶ φαίνεται μακρόθεν ὡς ἀπεξηραμμένον ρεῖθρον ὄρεινοῦ χειμάρρου.

Τὸ ὕψος τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν πολλαχῶς ὑπερβαίνει τὸ μέτρον. Εἶναι δὲ ἅπαντα ἐκ τοῦ χρόνου καταστραμμένα. Ἀνώτερον δὲ τοῦ ἐνός καὶ ἡμίσεος μέτρον δὲν εὔρομεν.

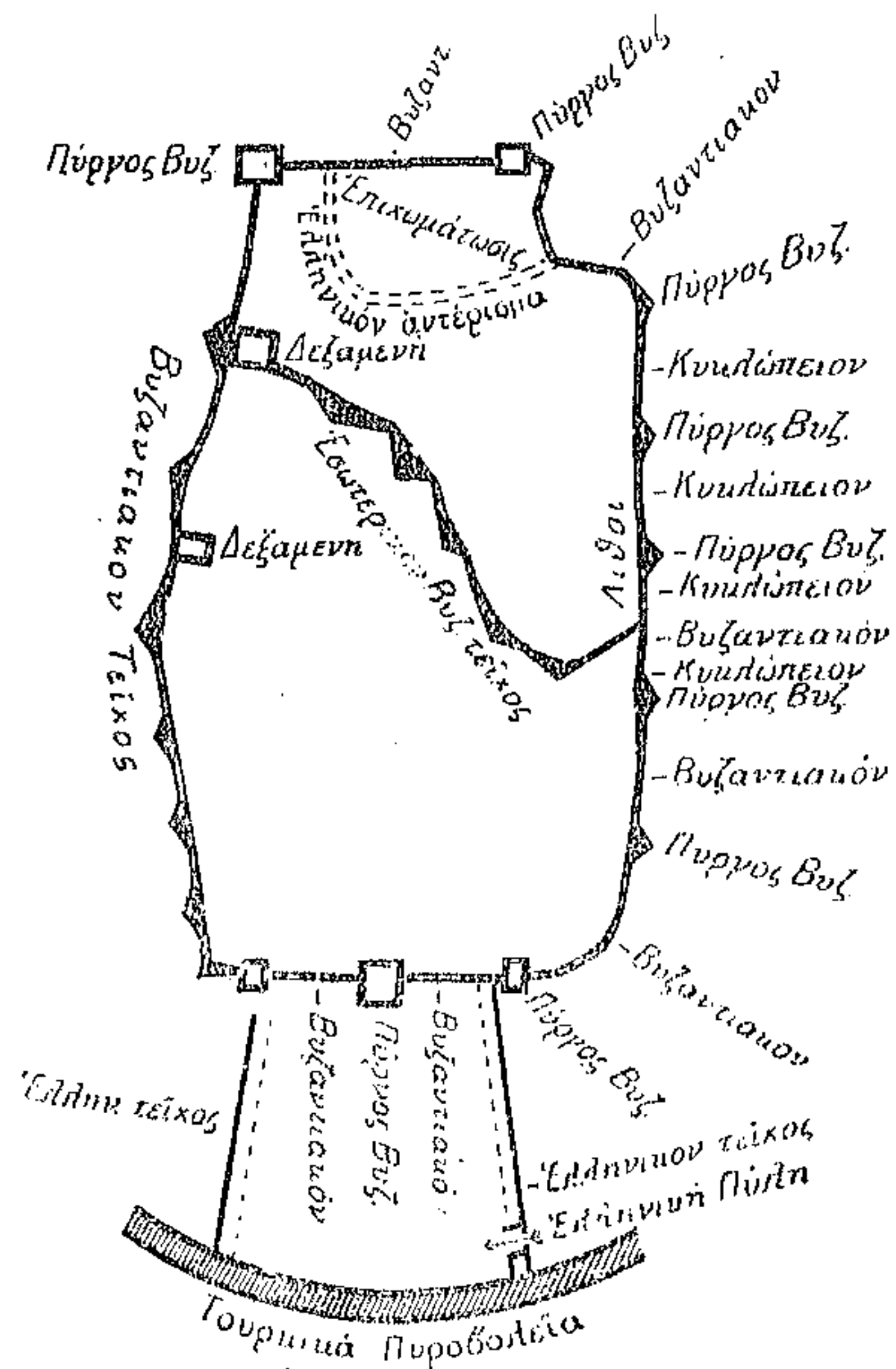
Δίδομεν δ' ἐνταῦθα πρόχειρον σχέδιον τοῦ διαγράμματος τοῦ φρουρίου τούτου τοῦ Ν. Ἀλμυροῦ καὶ τρεῖς εἰκόνας διαφόρων σημείων αὐτοῦ.

Μεταξὺ τῆς ἐπὶ τῆς ἀμαξιτοῦ ὁδοῦ Ἀλμυροῦ-Παραλίας γεφύρας ἐπὶ τοῦ χειμάρρου Ματάξη καὶ τῆς παραλίας Ἀλμυροῦ κεῖται ἐν ἔρειπίοις φρουρίον μεσαιωνικὸν ἀσβεστόκτιστον, τὸ ὁποῖον ἡ ἀμαξιτὸς τέμνει εἰς δύο ἄνισα μέρη. Τὸ φρούριον τοῦτο εἶναι στραγγύλον καὶ ἔχει πύργους ὁμοίους πρὸς τοὺς τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως φρουρίου, ὅπερ περιεγράψαμεν ἀνωτέρω, δῆλα δὲ γωνιώδεις ἀποφύσεις. Ἐσωθεν δὲ εἶχε θολωτὰ ὑπόστεγα, ὧν ἔχνη διατηροῦνται εἰσέτι ἐν ἔρειπίοις. Σχεδιάγραμμα τοῦ φρουρίου τούτου πρόχειρον παρέχομεν ἐνταῦθα. Ἐκτίσθη δὲ τὸ φρούριον τοῦτο πρὸς ἀμυναν τῆς ἀποβάθρας, ἣτις ἡ αὐτὴ ἦτο καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνιστοὺς καὶ κατὰ τοὺς βυζαντιακοὺς χρόνους. Φαίνεται δὲ πιθανὸν ὅτι εἶναι φραγκικὸν κτίσμα (1).

(1) Ν. Ι. Γιαννοπούλου. Οἱ δύο Μεσαιωνικοὶ Ἀλμυροί, ἐν ἰδ. τεύχει, σελ. 25.

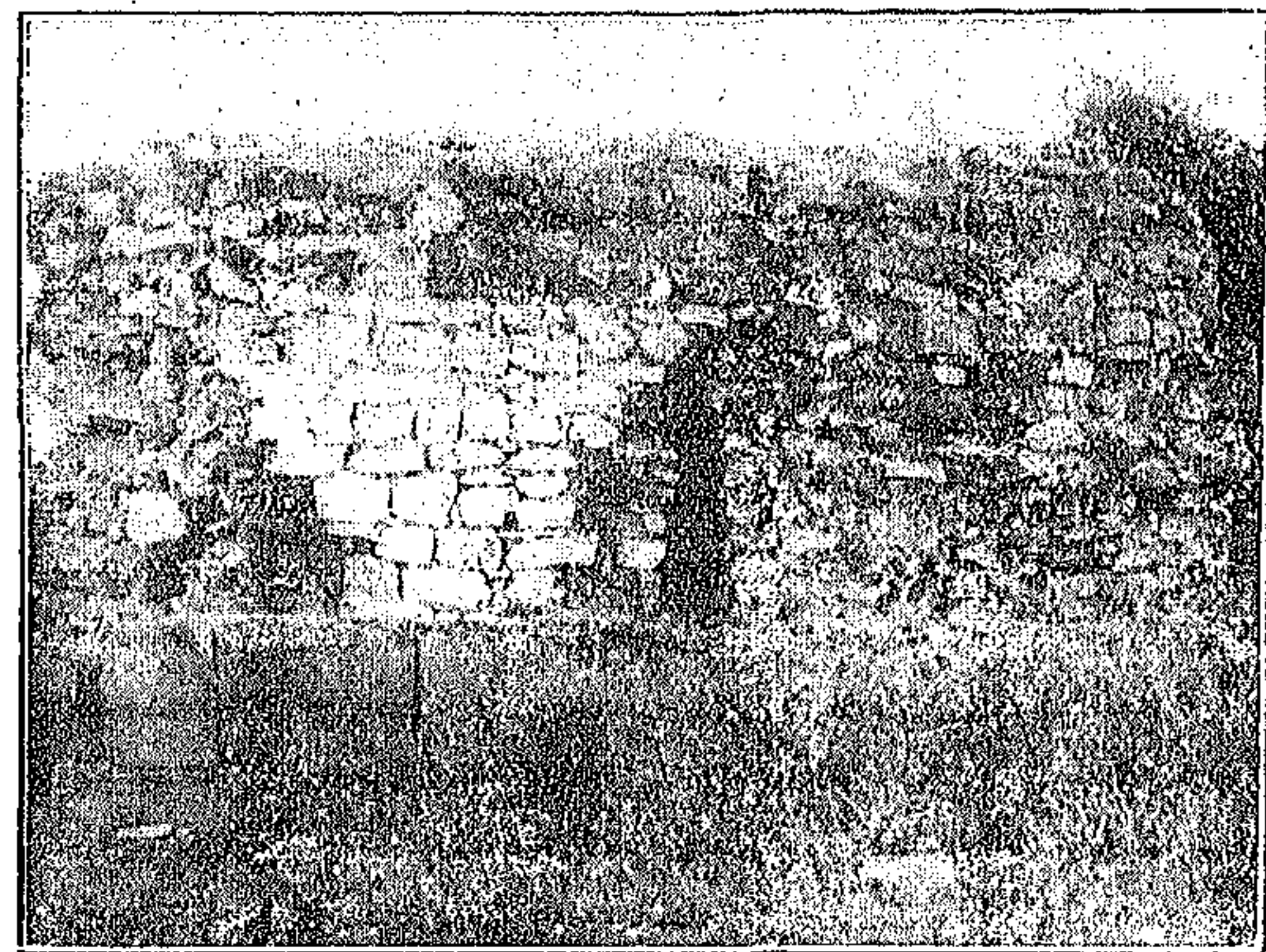
Σειρὰ τείχους σφίζεται μήκους 10 μέτρων περίπου παρὰ τὸν ἀγρο-
τικὸν οἰκίσκον Ν. Κορώνη καὶ πλάτους ἑνὸς μέτρου ἐν τῇ θέσει
Καραγάτς.

Ἄτερον τείχος σφίζεται ἐν τῇ νῦν θέσει Τσεγγέλι, συνεχομένη τῇ
ἀνωτέρω καὶ παρὰ τὸν αἰγιαλόν. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ τείχος τοῦτο συ-

ΠΡΟΧΕΙΡΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ ΦΡΟΥΡΙΟΥ
ΤΟΥ
ΝΟΤΙΟΥ ΒΥΖ. ΑΛΜΥΡΟΥ

νείχεται μετὰ τῆς ἑτέρας σειρᾶς τοῦ τείχους Καραγάτς. Δύο δὲ ὀρθόγωνοι προμαχώνες, κείμενοι εἰς τὰ δύο τελευταῖα ἄκρα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ τεθωρακισμένοι δι' ὀγκωδῶν ὀρθογωνίων λίθων, εἰλημμένων ἐξ ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν τῆς Ἰουλιανῆς, φαίνονται ὄντες βυζαντιακῆς κατασκευῆς (1). Ὁ Βελή-πασσῆς, υἱὸς τοῦ αἰμοχαροῦς σατράπου τῆς Ἡπείρου Ἀλῆ-πασσᾶ, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10' αἰῶνος ἐπεσκεύασε τὸ τείχος τοῦτο καὶ ἀνήγειρε μέγαρον, ἐν ᾧ κατοίκει, χω-

Πύργος βυζαντιακοῦ φρουρίου ἐν Τσεγγελίῳ ἐπὶ βάσει
ἐξ ἑλληνικῶν τειχῶν.

ρίον Τσεγγέλι καὶ ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου χάριν τῶν χριστιανῶν κατοίκων (2). Σφίζονται δ' ἐτι τὰ εἱλίπια τοῦ μεγάρου καὶ τοῦ χωρίου καὶ ἡ ἐκκλησία.

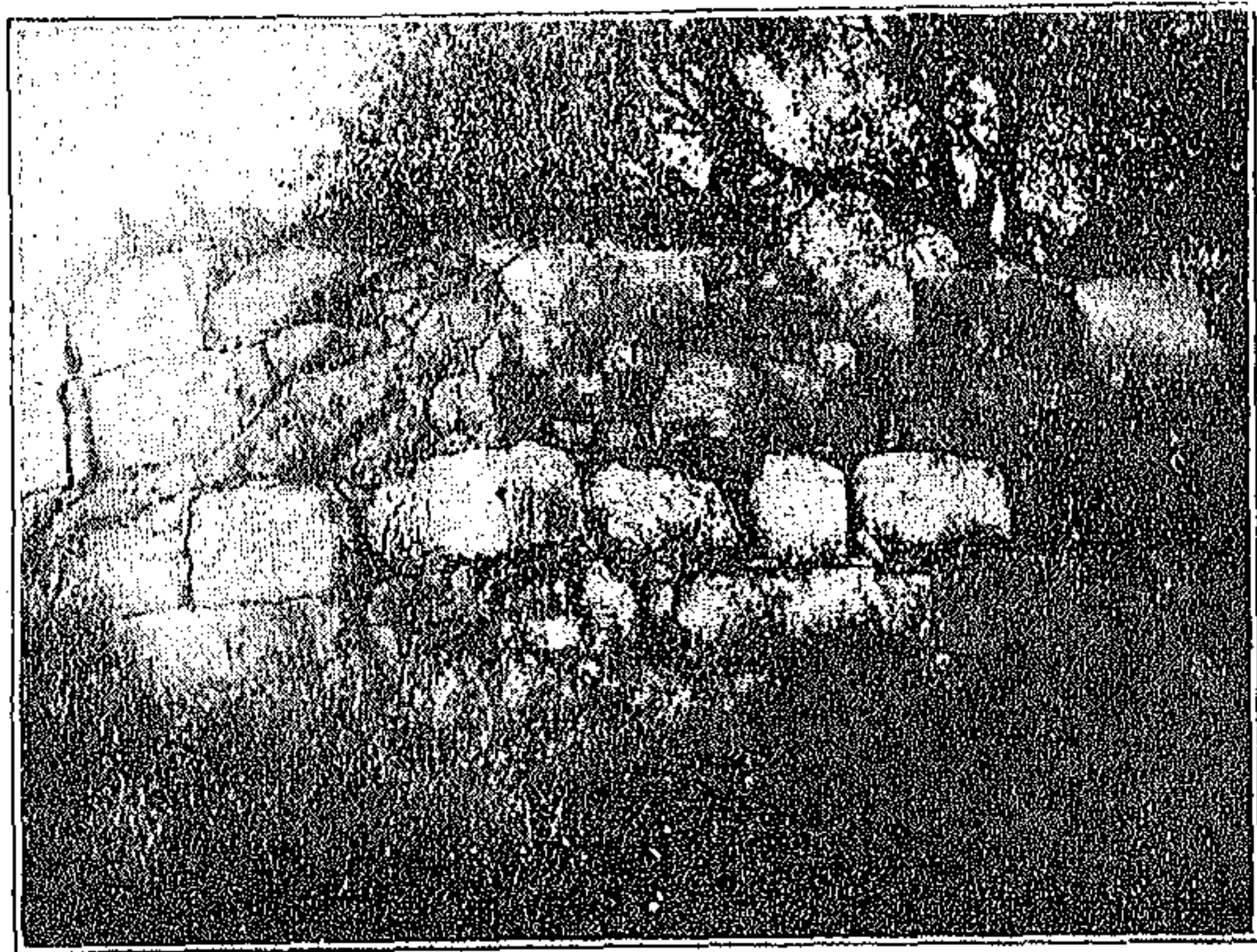
Ἐντὸς δὲ τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν κείται προμαχῶν τετράγωνος

(1) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Οἱ Μεσαιων. Ἄλμυροί*, ὡς ἄνω, σ. 26.

(2) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Φθιωτικά*, Ἀθῆν. 1891, σελ. 54. — Τοῦ αὐτοῦ, *Μεσαιων. Ἄλμυροί*, ὡς ἄνω, σελ. 26. — Ὁ κ. Ν. Γεωργιάδης (*Θεσσαλία*, 1880, σελ. 310) λέγει ὅτι τὸ φρούριον τοῦτο ἀνήγειρεν ὁ Βελή-πασσῆς.

(μήκους 1^μ,40) ἔνδοθεν πεπληρωμένος γόματος καὶ ἔξωθεν τεθωρακισμένος διὰ μεγάλων λευκῶν ὀρθογωνίων ὀγκολίθων, πρὸς δυσμὰς δ' αὐτοῦ κείται κλίμαξ, δι' ἧς ἀνέρχεται τις ἐπ' αὐτοῦ, (1) (μήκ. 8^μ 75 Χ 8^μ, 75 πλ., ὕψος σφζόμενον 3 μέτρων).

Πύργος τετράγωνος βυζαντιακός ἐν Τσεγγελίῳ ἐξ ἀρχαίων λίθων.

Τοιαῦτα εἶναι τὰ σφζόμενα νῦν τρία φρούρια τοῦ Νοτίου μεσαιωνοῦ Ἄλμυροῦ, ὧν φωτογραφικὰς εἰκόνας καὶ πρόχειρα σχεδιαγράμματα παρέχομεν.

2) Ἡ κυρίως πόλις.

Ὁ Νότιος μεσαιωνικός Ἄλμυρος ἔκειτο ἐν τῇ παραλίᾳ κατὰ μῆκος τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Πιργαιτικοῦ κόλπου ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς θέσεως Κεφαλώσεως, ὅπου αἱ πηγαὶ τοῦ Ἀμφιθέου, πρὸς Α. καὶ ἔξοχνοῦμενος μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Χωλορρεϊάματος πρὸς Β. Ἐν τῷ εὐρεῖ τούτῳ χώρῳ διαρρεομένῳ ὑπὸ δύο ποταμίων, τοῦ Ματιάξη καὶ

(1) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Μεσαιων. Ἄλμυροι*, ὡς ἄνω, σ. 26.

τοῦ Ξηριᾶ ἢ Κουαρίου (1), πληθὺς ἐρειπίων οἰκιῶν, περιοχῶν, περιβόλων, τειχῶν κείνται· ἐν δὲ τοῖς ἀγροῖς πληθὺς κεράμων καὶ πλίνθων ὀπτῶν μεσαιωνικῆς κατασκευῆς κείνται καὶ ἀνευρίσκονται πολυπληθῆ βυζαντινὰ νομίσματα διαφόρων χρόνων, χαλκᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ. Ἐν

Νομίσματα Ἀρμενικόν.

θέσει Καραγάτς, ἧς ἄνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν, πληθὺς ἐρειπίων οἰκιῶν καὶ περιοχῶν μετὰ συντριμμάτων κεράμων καὶ πλίνθων ἀγείων καλύπτει τοὺς ἀγρούς. Ἐπίσης δὲ αὐτόθι ἀνευρίσκονται διάφορα μάρμαρα μετὰ γλυφῶν βυζαντιακῆς τεχνοτροπίας, προσερχόμενα ἐξ ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν. Ἐπίσης δὲ καὶ ἐν τῇ θέσει Τσεγγέλι, ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κειμένη ἐν τῷ ἀμυγδαλεῶνι, ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ἀνευρίσκονται πολλοὶ λίθοι βυζαντιακῆς τεχνοτροπίας μετὰ ζωσμημάτων καὶ γλυφῶν, τεμάχια λίθων, φέροντα διπλοῦς σταυρούς, ζιόνές τινες βυζαντιακοὶ καὶ ἑλληνικοὶ, εἰλημμένοι ἐξ ἀρχαίων ἑλληνικῶν ναῶν, κιονόκρανόν τι βυζαντιακὸν τετράγωνον μετὰ φυλλομάτων ἀκάνθης καὶ σταυροῦ καὶ πλάξ ὀρθογωνίου σχήματος φέρουσα γύρωθεν πλαίσιον καὶ ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ ἑγγλυφον παράστασιν διπλοῦ σταυροῦ ἐπὶ διπλοῦ βάρθρου, ἐνθεν δὲ καὶ ἐνθεν αὐτοῦ ἐπιγραφὴν «† Μνήσθητι Κ(ύριε) τῶν δούλων σου Ἰω(άννου) καὶ Γεοργίου» (2). Ἐπὶ δὲ τῆς Μ πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ἦτο ἐντετειχισμένη ἐνεπίγραφος πλάξ ἐπιτύμβιος, μετενεχθεῖσα ἤδη εἰς τὸ μουσεῖον Ἄλμυροῦ (3). Πολλαχού δ' ἐν Τσεγγελίῳ ἀνακαλύπτονται ἐρείπια ἐκκλησιῶν. Αὐτοῦ δὲ που

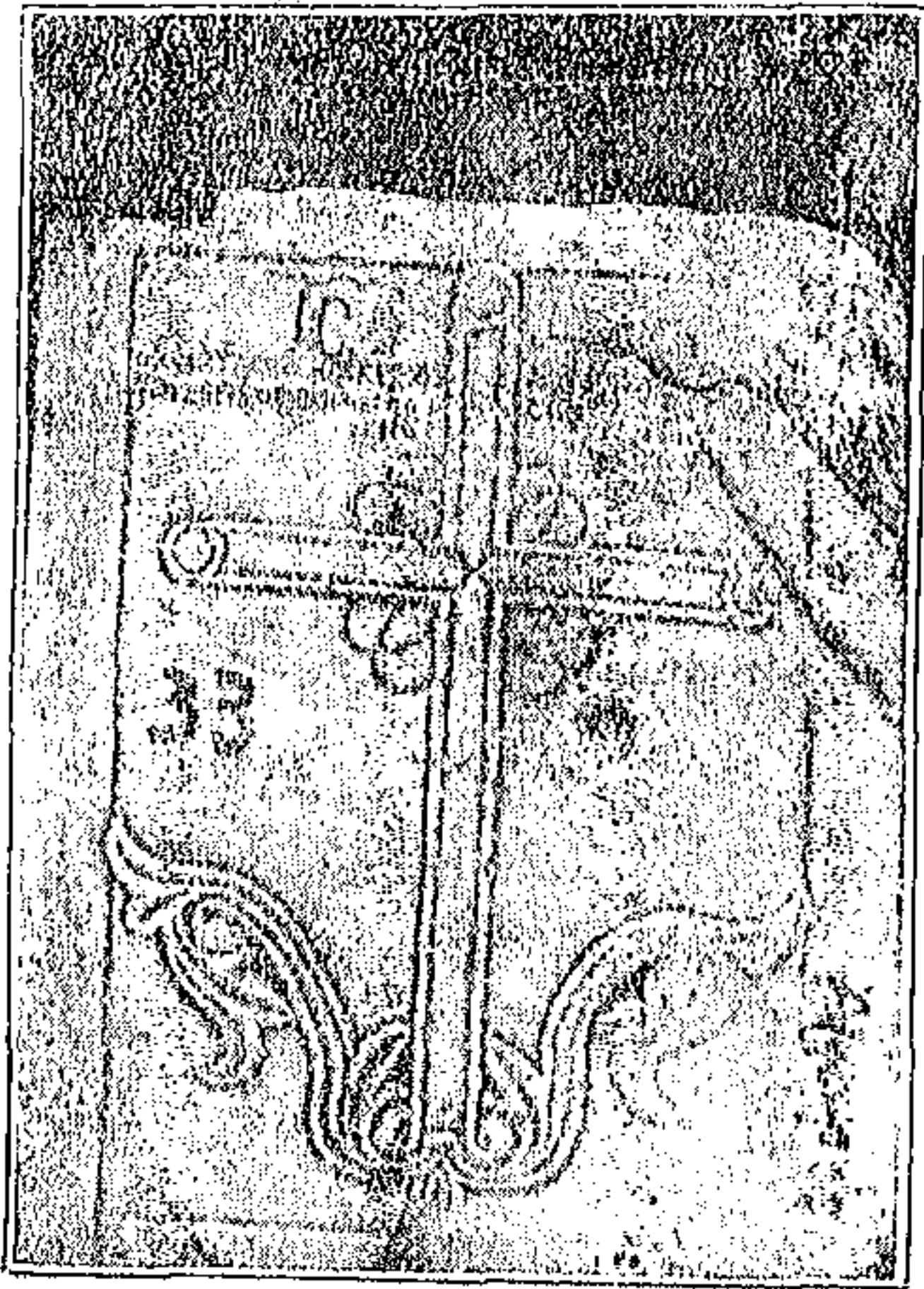
(1) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, *Φθιωτικά*, 1891, σελ. 5.—Τοῦ αὐτοῦ. *Ἡ Φθιωτικὴ πόλις Ἰταγος*, ἐν *Bulletin de Correspondance Hellénique*, τόμ. XVI, σελ. 473 καὶ ἐξῆς.—Τοῦ αὐτοῦ, *Μεσαιων. Ἄλμυροι*, ὡς ἄνω, σελ. 25.

(2) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, ἐν *Δελτίῳ Φιλολογ. Ἐταιρείας «Ὁρθρος»*, Γ', σ. 16.—*Byzant. Zeitschr.* XXI, σ. 159, ἀρ. 14.

(3) Ν. Ι. Γιαννοπούλου, ἐν *Bulletin de Corresp. Hellén.* XIV, 214, σελ. 7. Ἀκόθι XXIII 400, π. 6.—*Byzant. Zeitschr.* XXI 158, 13.

παρὰ τὸν ἀμυγδάλεωνα σφίζεται καὶ ἡ Φραγκόβρυσις, ἣτις ὑπενθυμίζει ἡμῖν τὴν ὑπαρξιν ἐν Ἀλμυρῷ συνοικίας τῶν Πισαίων, Γενονησίων καὶ Βενετῶν, οὓς οἱ ἐγγώριοι ἐκάλουσαν ἐνὶ ὀνόματι Φράγκους (1).

Παραλείποντες τοπογραφικὰς τινὰς λεπτομερείας, ἃς εὕρισκε τις ἐν τῷ συγγράμματι ἡμῶν «Οἱ δύο Μεσαιωνικοὶ Ἀλμυροὶ καὶ ὁ γῆν»,

Ἐκέρθυρον χριστ. ναοῦ ἐνεπίγραφον (Ἀρχαιολ. Μουσεῖον Ἀλμυροῦ).

ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὅτι ὀλίγον κατοικητῶν τῶν πηγῶν τοῦ Ἀλμυροῦ ἐν τῇ πεδιάδι ἔκειτο ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου, ἀνήκων πιθανῶς εἰς τὴν ἐν Ἀλμυρῷ συνοικίαν τῶν Βενετῶν διότι γνωρίζομεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐπέτρεψε τοῖς Βενετοῖς νὰ κατέχωσι τὰς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Ἀλμυρῷ συνοικίας καὶ ναοὺς αὐτῶν. Ἡ δὲ θέσις τοῦ ναοῦ τούτου ἦν γνωστὴ ἐκ παραδόσεως τοῖς κατοικοῖς τοῦ Πλατάνου, ἐνθα ἐσχάτως ἀνευρεθῆσαν δύο πλάκες ἐνεπίγραφοι, αἵτινες

(1) Ν. Ι. Γιαγγοπούλου, *Μεσαιων. Ἀλμυρός*, σ. 26.

δυστυχῶς ἀπόλοντο. Ἰδρῦθη δ' ἐν τῷ τόπῳ ἐσχάτως φερώνυμος ναὸς τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὑπὸ τῶν κατοίκων, κατὰ δὲ τὴν ἀπόρριξιν τῶν θεμελίων αὐτοῦ οἱ κτίσται ἀνεῦρον ἄλλα τε κειμήλια, ἀποκρυβέντα παρ' αὐτῶν, καὶ κίονια ἐλλειροειδῆ καὶ νόμισμα ἀργυροῦν τοῦ Μαρτίνου Ζαχαρίου, δυνάστου Χίου (1320—1329), ἐξ οὗ συμπεραίνομεν ὅτι ὁ ναὸς ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ πρὸ τοῦ 1320 (1). Πέριξ δὲ τοῦ ναοῦ τούτου πρὸ ἐτῶν εὐρέθησαν δύο πλάκες ἐκ μέλανος τραχίτου λίθου ἐνεπίγραφοι, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν Παναγίαν (2). Ἔτερον ὑπέρθυρον μετὰ σταυροῦ καὶ ἐπιγραφῆς δημοσιεύομεν ἐν εἰκ. 20 καὶ πόρπην φραγκικὴν ἐν εἰκόνι 21 (3). Ἐνεπίγραφα ἄλλα μνημεῖα ἐδημοσιεύθησαν πολλοῦ ὕψ' ἡμῶν.

Καὶ τοιαύτη μὲν διὰ βραχέων ἡ περιγραφή τῶν σφισμένων γῆν μνημείων τῆς πολυκινήτου καὶ ἐμπορικωτάτης πόλεως Νοτίου ἢ Κάτω Ἀλμυροῦ. Μεταβαίνομεν δὲ ἤδη εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν μνημείων τοῦ Βορείου ἢ Ἄνω Ἀλμυροῦ.

Βόρειος μεσαιωνικὸς Ἀλμυρός.

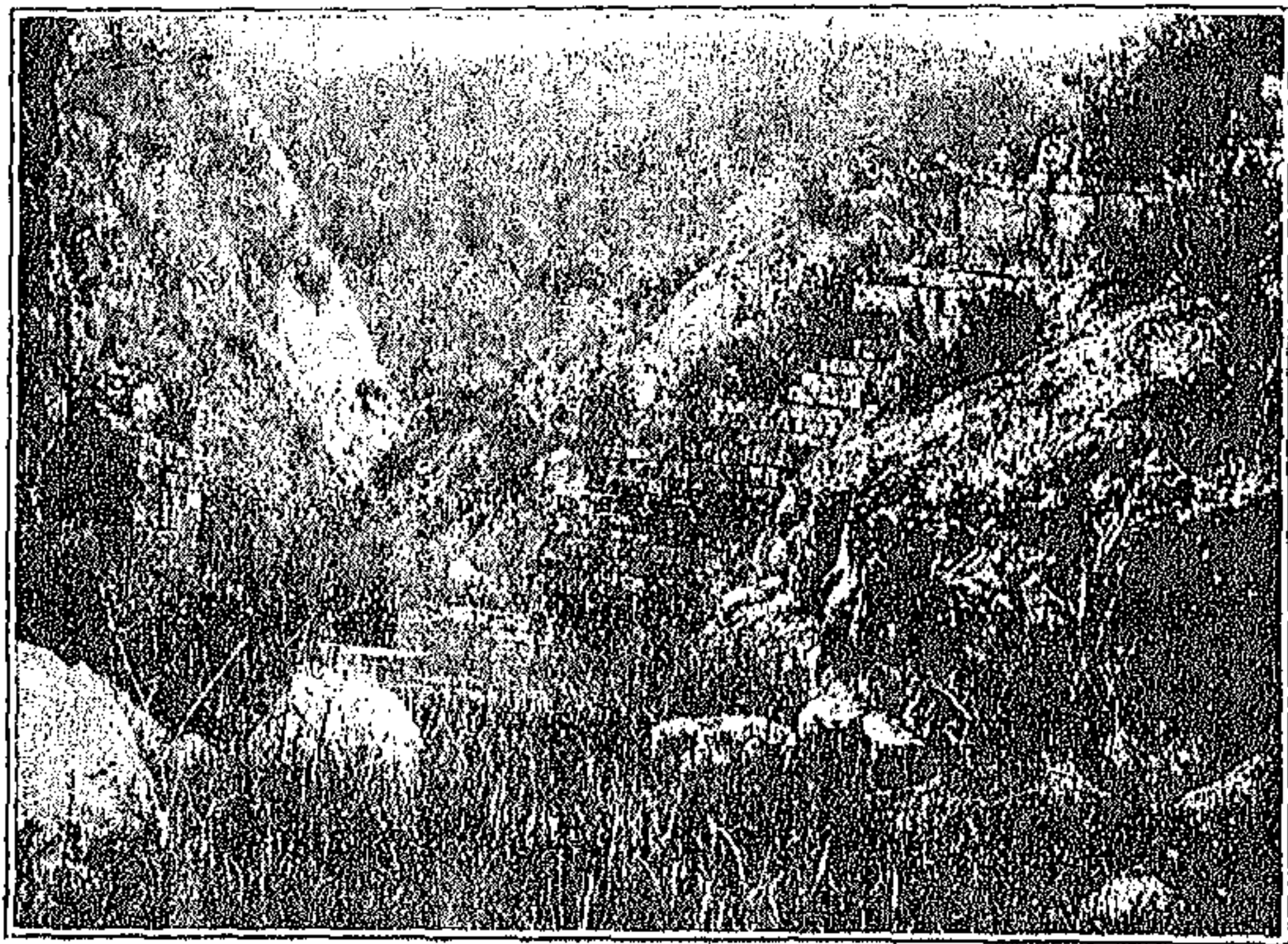
Ἐπὶ τῆς ΒΔ γωνίας τοῦ μυχοῦ τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, σχηματιζομένης δυτικῶς μὲν ἐκ τῆς ἐξαπλομένης μέχρι τοῦ κόματος τῆς θαλάσσης ὄρειας καὶ τερπνῆς πεδιάδος τοῦ Ἀλμυροῦ, βορείως δὲ ἐκ τῶν ἐκτετατομένων τῶν ΒΔ κλιτίων τῆς Ὀθρουοῦ παραφυάδων, αἵτινες

(1) *Δελτίον Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρ.* τόμ. Β', πλν. Α' ἀρ. 12—13—14. — *Οἱ Μεσαιων. Ἀλμυροί*, σελ. 23. Τὸ νόμισμα κατετέθη εἰς τὸ μουσεῖον Ἀλμυροῦ.

(2) Ν. Ι. Γιαγγοπούλου. Ἐπιγρ. ἐπαρχ. Ἀλμυροῦ, ἐν *Bulletin de Correspond. Hellén.* τόμ. XV, σ. 564, ἀρ. 3. Αἱ πλάκες αὗται ἐκτίσθησαν ἐν τῇ εἰσόδῳ καὶ τῇ κλίμακί τῆς οἰκίας Γ'. Σηροφόντη ἐν Πλατάνῳ.

(3) Ν. Ι. Γιαγγοπούλου ἐν *Bulletin de Correspond. Hellén.* XIV, σ. 244, ἀρ. 7. — *Ἐν Δελτίῳ Φιλαρχειοῦ Ἑταιρ.* «Ὀθρουοῦ» τεύχος Β', σελ. 6, ἀρ. 3. — σελ. 21, ἀρ. 30, σ. 23, ἀρ. 39. — *Bull. de Correspond. Hellén* XV, σ. 564, 3, 4. *Δελτίον*, XXIII, σ. 396, 1, 2. — *Αὐτόθι*, XIII, σ. 405, ἀρ. 23 ὑπὸ Fougeres. — *Νεολόγον Ἑβδωμ. Ἑπιθ.* (Κων)πολις) τόμ. Γ', σελ. 915, 927. — *Δελτίον Φιλ.* «Ὀθρουοῦ», τεύχ. Β', σ. 21, ἀρ. 20, σ. 23, ἀρ. 39. — τεύχ. Γ', σ. 16. — τεύχ. Δ', σ. 45, ἀρ. 37. *Byzant. Zeitschrift*, XXI, σ. 150—166, ἀρ. 1—24.

περιβάλλουσαι κύκλῳ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄλμυροῦ εἰσχωροῦσιν εἰς τὸν Παγασιτικὸν κόλπον καὶ καταλήγουσιν εἰς τὸ ἀκρωτήριο Πύρραν (Ἀγκίστρι νῦν), ἔκειτο τὸ πάλαι ἢ ὀμηρικὴ πόλις Πύρασος διατηρηθεῖσα καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Ἡ πόλις αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ νεολιθικοῦ αἰῶνος (2500 ἔτη π. Χ.), ὡς ἐκ τοῦ αὐτόθι ἠφουμένου τεχνητοῦ λόφου ἐξάγεται, καὶ κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρό-

Βορ. Ἄλμυρος. Τὸ Φραγκογέφυρο.

νοὺς καὶ τοὺς ἱστορικοὺς ὁ λόφος αὐτός ἀπετέλει τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς. Ὁ Στράβων ἀναφέρει ὅτι εὗρε τὴν Πύρασον κατεσκαμμένην, ἐσφύζετο δ' ἐν αὐτῇ ἔτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ τὸ Δημήτριον ἱερόν.

Κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους φαίνεται ὅτι ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Πύρασου ἦρχαζε πόλις πλουσία καὶ ἐμπορικὴ, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πολυάριθμα σφζόμενα μνημεῖα αὐτόθι τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων. Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνας καὶ ἐνταῦθα ἦνθιεν χριστιανικὸς πληθυσμός, ὡς μαρτυροῦσι τὰ πολυάριθμα χριστιανικὰ μνημεῖα τῶν χρόνων ἐκείνων.

Εἰς ἀπόστασιν 20 λ. τῆς ὥρας δυτικῶς τῆς πόλεως καὶ ἐντὸς γα-
ριάδρας μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τῶν ἀρχαίων Φθιωτίδων Θηβῶν καὶ τῶν
ὑπερκειμένων τοῦ χωρίου Καραμπὰς λόφου, δι' ἧς διέρχεται μεσαιω-
νικὸν ὑδραγωγεῖον, σφύζεται ἐπὶ τοῦ νῦν Ἀλχανορρεύματος μεσαιωνικὴ
γέφυρα, λεγομένη νῦν Φραγκογέφυρο, ἣτις ἀναμφιβόλως εἶναι κτίσμα
φραγκικόν. Εἰκόνα ταύτης δημοσιεύομεν ὧδε ὑπὸ τὸ ὄνομα Φραγκο-
γέφυρο.

ΑΡΜΕΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ἘΝ ΑΛΜΥΡῳ

Α' Ἐπιγραφή Ἀρμενική.

Τῇ 21 Ὀκτωβρίου τοῦ 1900 μεταβίς εἰς Πλάτανον, κομόπολιν
κειμένην πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἄλμυροῦ εἰς ἀπόστασιν ὥρας περίπου
ἐπὶ τῶν προπόδων τῆς Ὀδοῦ, ἀνεκάλυψα ἐν τινι κελλίῳ τῆς αὐ-
τόθι ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου ὀγκώλιθον φαιό-
χρουν γῶριον, σχήματος ὀρθογωνίου, ἀποκεκρουσμένον δεξιᾷ καὶ
ἀριστερᾷ καὶ φέροντα ἐπὶ τῆς μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ τριστιχὸν ἐπι-

Տ Ա Պ Ա Ն Ս Տ Ա Տ Տ Օ Ի
Ա Վ Ա Գ Ի Ո Ր Դ Ի Կ Ա Ր
Ս Պ Ե Տ Ի Ն Ա Ր Ը Ի

Ἀρμενικὴ ἐπιγραφή

γραφὴν ἀγνώστου γράμμασι γεγραμμένην. Ὁ λίθος ἔχει μῆκος μὲν
0,μ. 95, πλάτος δὲ 0,μ. 40, πάχος δὲ 0,μ. 35. Κομισθέντος δὲ τοῦ λί-
θου εἰς τὸ μουσεῖον Ἄλμυροῦ, ἐλήφθη φωτογραφικὸν ἀπότυπον, ὑπερ-
ἔδημοσιεύθη ἐν τῷ Δελτίῳ τῆς φιλαρκαίου Ἐταιρείας «Ὀδοῦ»
(τεῦχος Γ', σελ. 32, πίν. Α').

Τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀνακοινοθεΐσης εἶς τε τὴν τότε Γενικὴν
Ἐφορείαν τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἀθήναις, τὰς αὐτόθι ἐδρευούσας
σχολὰς Γαλλικὴν καὶ Γερμανικὴν καὶ τὸν ἐν Rostock τῆς Γερμανίας
καθηγητὴν κ. Ὄθωνα Κερν, ἀπερίηναντο οἱ μὲν ἡμεδαποὶ ἀρχαιολό-
γοι ὅτι αὕτη εἶνε Αἰθιοπικὴ, ὁ δὲ διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς σχολῆς

κ. Homolle ὅτι εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην διασήμου Ἀσιανολόγου ἐν Παρισίοις, Ἀρμενικὴ ἀρχαία, ἣς τὸ πνεῦμα ἦν· «Οὗτός ἐστιν ὁ τάφος τοῦ δεῖνος υἱοῦ τοῦ δεῖνος»· οἱ δὲ Γερμανοὶ ὅτι εἶναι φοινικικὴ⁽¹⁾, καὶ ὁ κ. Kern ζητήσας τὴν γνώμην τοῦ ἐν Στρασβούργῳ καθηγητοῦ κ. Hubschmann, ὅτι εἶναι Ἀρμενικὴ ἀρχαία· ὁ αὐτὸς δὲ, ζητήσας καὶ τὴν γνώμην τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἀρμενίου καθηγητοῦ κ. Daschian, μοὶ ἔγραψεν ὅτι εἶναι Ἀρμενικὴ νεοτέρα ἐπιτύμβιος, ἣς τὸ πνεῦμα ἔχει ὡδε :

«Οὗτός ἐστιν ὁ τύμβος τοῦ Καραμπέτ (βαπτιστικὸν ὄνομα) ἐκ Δάστ (πεδίου), υἱοῦ Ἡλία, ἐν ἔτει 1140 (= 1691 μ. Χ.)».

Καὶ ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ *Μελίῳ* τῆς φιλαρχαίου Ἑταιρείας «Ὁθροῦς» (τεύχος I' σελ. 16) μετὰ τῆς πληροφορίας, ἣν δίδει ἡμῖν ὁ Daschian ὅτι ἡ ἐπιγραφή ἐτυπώθη ὑπὲρ ἐν τῷ *Μελίῳ* (τεύχος I', σελ. 32, πίν. Α').

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ, πρὶν ἢ γνωσθῆ ἡ τοῦ κ. Daschian ἀνάγνωσις, ὁ ἐν Βόλῳ φιλόλογος κ. Πάτροκλος Παλαμηδᾶς προσέβη εἰς ἀναδημοσίευσιν τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς ἐν τῷ περιοδικῷ «*Προμηθεΐ*», ἐκδιδομένου ἐν Βόλῳ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμενίτου (παράσημα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 154 φύλλου τοῦ 1901, σελ. 10—13). Ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ ὁ κ. Παλαμηδᾶς λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπὸ τῆς φιλαρχαίου Ἑταιρείας «Ὁθροῦς» δημοσίευσιν θεωρεῖ τὰ γράμματα ταῦτα ὡς *Πελασγικά*.

Ὁ δὲ καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Σ. Π. Λάμπρος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «*Μικταῖς σελῆσαι*» (σελ. 844) περιγράφων τὴν ἐν Βενετίᾳ νῆσον τοῦ Ἁγίου Λαζάρου, ἐν ἣ ἴδρυται ἡ τῶν Μεχιθαριστῶν μονὴ⁽¹⁾, ποιεῖται μνηαίαν καὶ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιγραφῆς, ἣν ἐπέδειξεν εἰς τὸν μοναχὸν κ. Ἐφριζιάν, ὅστις εὐχερῶς ἀνεγνώρισεν αὐτὴν ὡς Ἀρμενικὴν ἀναγνούς καὶ τὰς δύο ταύτας λέ-

(1) Mitteilungen Athen, τόμ. XXVI, σελ. 452.—Otto Kern, ἐν *Wochenschrift für Klassische Philologia*, 1901, No 7, σ. 178.

(2) Ἡ τῶν Μεχιθαριστῶν μονὴ εἶναι Ἀρμενικὴ οἰκουμένη ὑπὸ τῶν λεγομένων Ἀρμενοκαθολικῶν μοναχῶν ἢ Οὐνιτῶν. Εἶναι δ' οὗτοι ἄνδρες λόγιοι καὶ ἡ μᾶλλον ἀνεπτυγμένη ἱεραρχία τοῦ Ἀρμενικοῦ κλήρου πολυμαθέστατοι καὶ γλωσσομαθεῖς, διατηροῦντες τυπογραφεῖα κλπ.

ξεις βοστί καὶ Hairebedin. Καὶ ἡ μὲν πρώτη σημαίνει κατ' αὐτὸν υἱόν, ἡ δὲ δευτέρα εἶναι κύριον ὄνομα. Ἐπεφυλάχθη δὲ ὁ κ. Ἐφριζιάν, ὅστις εὐχερῶς ἀνέγνω τὰς δύο ταύτας λέξεις, ν' ἀναγνώσῃ καλλίτερον αὐτὴν καὶ ὀρίσῃ τὸν χρόνον αὐτῆς.

Ὁ δ' ἐν Βόλῳ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἐν Αἰγύπτῳ μεγάλου καπνεμπορικοῦ οἴκου Σαρκιζιάν Ἀρμένιος κ. Μορρουκιάν ἐπισκεψάμενος τῷ 1903 τὸ μουσεῖον Ἀλμυροῦ καὶ ἰδὼν τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἔλαβε φωτογραφικὸν ἀπότυπον, ὅπερ τῇ βοηθείᾳ τοῦ μικροσκοπίου ἀνέγνω ἐν Βόλῳ ἀνακοινωσάμενος τὸ πόρισμα τῆς ἀναγνώσεως αὐτοῦ ἐν τῇ ἀπὸ 28 Ὀκτωβρίου 1903 ἐπιστολῇ αὐτοῦ οὕτως Ἀρμενιστί :

Ἦτοι : *Λαμπάνς τασχόσι ἀβακί βοστί* (1) *Γκαραμπέδιν* (2). Ἑλληνιστί μεθερμηνευομένη : «Τοῦτο εἶνε τὸ μνημεῖον ἀπὸ τὰς τοῦ Γκαραμπέδ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀβάκ». «Τὸ δὲ ἔτος εἶναι Γρηγοριανὸν καὶ φέρει 1140, δηλαδὴ 211 χρόνων».

Τελευταῖος δὲ ὁ παροσιώτατος πατήρ τῆς ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ἁγίου Λαζάρου ἐν Βενετίᾳ Ἀρμενικῆς μονῆς τῶν Μεχιθαριστῶν κ. Βασίλειος Σαρκιζιάν γράφων μοι ἐν τῇ ἀπὸ 25 Δεκεμβρίου 1907 ἐπιστολῇ αὐτοῦ λέγει ὅτι ἔνεζεν φθορᾶς τοῦ λίθου αἱ δύο λέξεις *Μεσαχι* καὶ *Ἀβακί* εἶναι δυσανάγνωστοι ἐκλαμβινόμεναι ἢ μία ἀντὶ τῆς ἑτέρας. Ὡς πρὸς δὲ τὸν χρόνον τῆς ἐπιγραφῆς ὁ κ. Σαρκιζιάν εἶναι σύμφωνος τοῖς προσηγουμένοις ἀναγνώσων ἐν αὐτῇ τὸ Ἀρμενικὸν ἔτος 1140, εἰς ὃ πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὸ ἔτος 551 ἢ 552 καὶ θὰ προκύψῃ τὸ ἔτος 1691 ἢ 1692 μ. Χ. Ἀναγινώσκει δὲ ταύτην οὕτω :

«*Ταμπάνς* (ἐστίν) *Ντασιζι Ἀβακί ὄσσι Καραμπέδιν*», μεθ' ὃ ἔπεται ἡ χρονολογία 1140, καὶ μεταφράζει αὐτὴν γαλλιστί οὕτω :

«Ce tombeau (est) du Karapiète fils d'Avak de Dastanpée 1140».

Ἦτοι ἑλληνιστί : «Οὗτος ὁ τάφος (ἐστὶ) τοῦ Καραμπέτ υἱοῦ τοῦ Ἀβάκ ἐκ Δάστ' ἔτος 1140.»

Μεθ' ὃ ἐπάγεται : «Κολαζεύομαι νὰ πιστεύσω ὅτι μνημεῖον ἐκ μεγάλου λίθου μαρμάρου κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα δὲν εἶναι συνήθους χρή-

(1) Ὁ κ. Λάμπρος γράφει : *vostl*.

(2) Ὁ κ. Λάμπρος γράφει : *Hairebedin*.

σεως. Ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει ὁ Καραμπιέτ, ὅστις ἀναπαύεται ἐκεῖ κάτω (ἐν Πλατάνῳ) ὄφειλε νὰ εἶναι πιθανῶς διακεκριμένον πρόσωπόν τι, ἢ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ, ἢ διὰ τὰς προσενεχθείσας εἰς τὸν Πλάτανον ὑπηρεσίας αὐτοῦ. Τοῦτο θὰ ἦτο ἐνδιαφέρον ὡσαύτως διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρμενικῆς ἐπιδρομῆς ἐν Ἑλλάδι, ἐὰν ἠθέλετε νὰ ἐρευνήσητε καὶ εὔρητε σχετικὰς τινὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις ἐν τοῖς δημοσίαις ἢ ἐκκλησιαστικοῖς ἀρχείοις τοῦ Πλατάνου καὶ τοῦ Ἀλμυροῦ.

Δυστυχῶς οὐδὲν ὁ πανδαμάτωρ χρόνος διέσωσεν, ἰδίως ἐν Πλατάνῳ τετράκις ἀπὸ τοῦ 1821 πυρποληθέντι.

Ἐν τούτοις ὅμως ἐσχάτως ὁ κ. Δημήτριος Κ. Τσοποτὸς ηὐτύχησε νὰ ἀνακαλύψῃ ἐν Θεσσαλίᾳ πηγὴν, ἐξ ἧς ἀντλεῖ ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ (1) ὅτι ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μαξίμου Γ' τῷ 1480, ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν δούκα τῆς Βενετίας, ἀναφέρονται ὅτι κατοικοῦν Ἀρμένιοι ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὧδε: «Εἰ οὖν ὁ μέγας καὶ ὑψηλότατος αὐθέντης (2), ἐτέρας πίστεως ὄν, τοὺς χριστιανοὺς καὶ πάντας ἀφίησιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης καὶ πίστεως πάντας καὶ πέρουσι μαθῶν ὡς ἐν *Μεγάλῃ Βλαχίᾳ* (3) βιάζονται Ἀρμενίους ἵνα ὀρθοδόξους ποιήσωσι, γράψας καὶ στείλας ὥρισεν νόμον Θεοῦ εἶναι τὸ ἀβίαστον καὶ κατέπαυσε τὸν ἐκεῖσε διωγμὸν, πολλῶ μᾶλλον δίκαιόν ἐστιν ὑμᾶς ταῦτο ποιῆσαι».

Ἐξ αὐτῆς λοιπὸν ἐξάγεται ὅτι πρὸ τοῦ ἔτους 1480 ὑπῆρχον ἐν Θεσσαλίᾳ ἐγκατεστημένοι Ἀρμένιοι, ἄδηλον ἀπὸ πότε καὶ πῶς ἐλθόντες, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν πολλοὶ θὰ ἐσφύζοντο μέχρι τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, καθ' ὃν χρόνον τίθεται ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφὴ. Πρὸς τὴν χρονολογίαν δὲ ταύτην τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Μαξίμου Γ' δὲν ἀφίσταται πολὺ καὶ τὸ κατωτέρω δημοσιευόμενον ὑφ' ἡμῶν νόμισμα Ἀρμενικὸν τῶν βασιλέων Ἐτοῦμ καὶ Καϊκοσροῦ, διότι ἀπὸ τοῦ 1300—1480 δὲν μεσολαβοῦν ἢ 180—200 ἔτη τὸ πολὺ, καθ' ἃ ἠδύνατο νὰ ἀκμάσῃ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀρμενικὴ ἀποικία.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλη ἔνδειξις τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπάρξεως Ἀρμενίων ὑπάρχει. Πρὸς Β. τοῦ Ἀλμυροῦ εἰς ἀπόστασιν ἡμίωρον κεῖται τὸ χωρίον *Κουρφαλί*, ὃν πρὶν Τουρκικὸν κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων κατοίκων καὶ διότι ἐν αὐτῷ ἐσφύζετο μέχρι τινὸς καὶ Τουρκικὸν τέμενος καὶ ἔξωθι αὐτοῦ Τουρκικὸν νεκροταφεῖον. Τὸ χωρίον τοῦτο, κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν γέροντος εὐπαιδευτοῦ Ὀθωμανοῦ ἐν Ἀλμυρῷ, ὀνομάζετο τουρκιστὶ *Οὐρφαλί*, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Τούρκων νὰ θέτωσιν εἰς τὸ τέλος πάσης κυρίας λέξεως τὴν τοπωνυμικὴν καὶ ἔθνη-κὴν κατάληξιν *λί*. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι ἐν Ἀρμενίᾳ ὑπάρχει χώρα λεγομένη *Οὐρφάν*. Ὁ κάτοικος δ' αὐτῆς θὰ ἐκαλεῖτο τουρκιστὶ *Οὐρφαλίης*, τὸ δὲ ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθέν χωρίον, ἀνῆκον βεβαίως εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν αὐτοῦ, ἐκλήθη *Οὐρφαλί*. Οἱ δὲ Ἕλληνες κάτοικοι αὐτοῦ κατὰ παραφθορὰν μετωνόμασαν αὐτὸ *Κουρφαλί* ἢ παροξυτόνως *Κουρφαλί*.

Πότε ὅμως ἦλθε καὶ διὰ τίνα λόγον ἡ Ἀρμενικὴ αὕτη ἀποικία ἐν Θεσσαλίᾳ; Ἀγνοοῦμεν. Φαίνεται δὲ βέβαιον ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ Πατριάρχου Μαξίμου ὅτι ἐν ἔτει 1480 ἤκμαζε σπουδαία ἀποικία ἐν Θεσσαλίᾳ, ἧς τὰ μέλη οἱ ὀρθόδοξοι κάτοικοι ἐβίαζον νὰ ἐξωμόσωσιν. Οἱ Ἀρμένιοι θὰ ἀπετάθησαν εἰς τὸ πατριαρχεῖον αὐτῶν, τοῦτο δὲ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἧτις προεκάλεσε τὸ ἐν λόγῳ διάταγμα.

Β' Ἀρμενικὸν νόμισμα.

Ἐν τῇ νομισματικῇ συλλογῇ τῆς Φιλαρχαίου Ἑταιρείας «Ὀθροσ» κεῖται χαλκοῦν νόμισμα φέρον ἔμπροσθεν ἵππεα ἅγιον καλπάζοντα καὶ διευθυνόμενον δεξιᾷ, κρατοῦντα δὲ τῇ μὲν μιᾷ χειρὶ τὰ ἡνία τοῦ χαλινοῦ, τῇ δὲ ἑτέρᾳ ἢ ῥομφαίαν ἢ κλάδον φοίνικος καὶ ἔχοντα φωτοστέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς· πλαγίως δ' ἀριστερᾷ τοῦ ἵππεως κεῖται ἀστήρ. Ἡ ὄλη δὲ παράστασις περιβάλλεται ὑπὸ κύκλου ἐκ σφαιριδίων. Ὁ ἵππος ὅμως τοὺς προσθίους πόδας ἔχει κεκαμμένους οὐχὶ ὡς ὁ ἵππος, τουτέστι τὰς γωνίας τῶν κνημῶν πρὸς τὰ ἔσω, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἔξω, ὡς ὁ ἀλέκτωρ. Νὰ υποθέσωμεν ὅμως ὅτι ἀδεξιότης τοῦ τεχνίτου ἀπειρογᾶσατο τοιοῦτοτρόπως τοὺς πόδας δὲν ἐπιτρέπεται, διότι ὁ ἵππος εἶναι κοινότατον ζῷον, ὥστε νὰ ὑποπίπτῃ εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τοῦ τελευταίου ἀνθρώπου, πολλῶ μᾶλλον τεχνίτου. Ὑποπτεύομεν ὅμως μὴ ἢ

(1) Δ. Κ. Τσοποτοῦ, *Γῆ καὶ Γεωργοὶ Θεσσαλίας*, ἐν Βόλῳ 1912, σελ. 39.— Πρβλ. Miklosich u. Müller, *Acta et Diplomata Graeca aevi V*, 2, 284.

(2) Ὁ Σουλταῖνος.

(3) Ἡ Θεσσαλία, οὕτω τότε λεγομένη.

εἰκὼν παρίστησιν *ἱππαλεκτροῦνα*, ζῷον συμβολικόν, συχνάκις παριστάμενον ἐν ἀναγλύφωις καὶ ἐν ἄλλαις παραστάσεσι καὶ πρὸ μὲν Χριστοῦ, ἰδίως ὅμως ὡς Χριστιανικὸν σύμβολον τῶν πρώτων Χριστιανικῶν αἰώνων. Ὑπὸ τίνα ὅμως ἰδιότητα ἐνεχαράχθη ἐν τῷ προκειμένῳ νομίσματι ἀγνοῶ.

Ἡ ὀπισθεν ὄψις τοῦ νομίσματος παρίστησιν ἐντὸς κύκλου ἐκ σφαιριδίων περιθέοντος τὸν γῦρον τριστιχὸν ἐπιγραφὴν Ἀρμενικὴν τῆς μικρογραμμιάτου γραμμῆς. Πολὺν δὲ πιθανὸν φαίνεται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι Κουρική, διότι ἡ γραφὴ ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν Κουρικήν. Ἀντίτυπον τοῦ νομίσματος τούτου ὑπεβάλλομεν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ κ. Ἰω. Σβορώνου, διευθυντοῦ τοῦ νομισματολογικοῦ μουσείου Ἀθηνῶν, ὅστις ἀπεφάνητο ὅτι εἶναι Ἀρμενικὸν τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων Χεθούμ καὶ Καϊχοροῦ Β' τῆς Ἀρμενίας (1236-1224).

Ἐπίσης ἐζητήσαμεν καὶ τὴν γνώμην ἐκ' αὐτοῦ τοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν Μεκιδθαριστῶν ἐν τῇ νήσῳ τοῦ Ἀγ. Λαζάρου διακεκομμένου λογίου πατρὸς Βασιλείου Σαοριζιάν, ὅστις λίαν φιλοφρόνως ἀνεκρινόσατο ἡμῖν ἐν ταῖς ἀπὸ 25 Δεβρίου 1907 καὶ 14 Ἀπριλίου 1908 (ν. ἡ.) ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὅτι :

«Kai-Korsoû n'est pas un roi Arménien, c'est le Sultan d'Iconium, qui au XII siècle a fait des excursions dans le territoire de Hethoum. Ça m'interesse beaucoup de savoir si ces deux noms se trouvent sur la même monnaie, ou au contraire, la monnaie appartenant à Hethoum en quelle année est-elle frappée ? Est-elle en or ou en argent ?»

Ἦτοι : «Καϊ-Κοροῦ δὲν εἶναι βασιλεὺς τῆς Ἀρμενίας, εἶναι ὁ Σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου, ὅστις κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα ἐποιήσατο ἐπιδρομὰς ἐν τῷ διαμερίσματι τοῦ Χεθούμ. Ἐνταῦθα μ' ἐνδιαφέρει πολὺ νὰ γνωρίζω ἔάν τὰ δύο ταῦτα ὀνόματα εὕρισκονται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ νομίσματος ἢ τοῦναντίον τὸ νόμισμα ἀνήζον εἰς τὸν Χεθούμ κατὰ ποῖον ἔτος ἐκόπη ; Εἶναι χρυσοῦν ἢ ἀργυροῦν ;»

Ἐν τῇ Ἀρμενικῇ ἱστορίᾳ εἶναι γνωστοὶ δύο βασιλεῖς τῆς Ἀρμενίας φέροντες τὸ ὄνομα Χεθούμ, ἦτοι Hethoum ἢ Χεθούμ Α', βασιλεύσας τῷ 1226 ἕως 1270, παρητήθη εἶτα τοῦ θρόνου καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα τοῦ Ἀγ. Φραγκίσκου λαβὼν τὸ ὄνομα Μαζάριος,

καὶ Hethoum ἢ Χεθούμ Β', ὅστις τῷ 1289 διεδέξατο τὸν πατέρα αὐτοῦ Λέοντα Β' καὶ μετὰ τόσας ἐνδόξους νίκας κατὰ τῶν ἀπίστων τῷ 1305 παρητήθη τοῦ βασιλείου καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου ἐν Κύπρῳ.

Ὁ σοφὸς Ἀρμένιος πατήρ Λεόντιος M. Alishan ἐδημοσίευσεν ἕτερον ὅμοιον νόμισμα περίπου πρὸς τὸ ἡμέτερον, ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψευς τοῦ ὁποίου πέριξ τοῦ ἱσπέως ἀναγινώσκειται ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη Ἀρμενιστί :

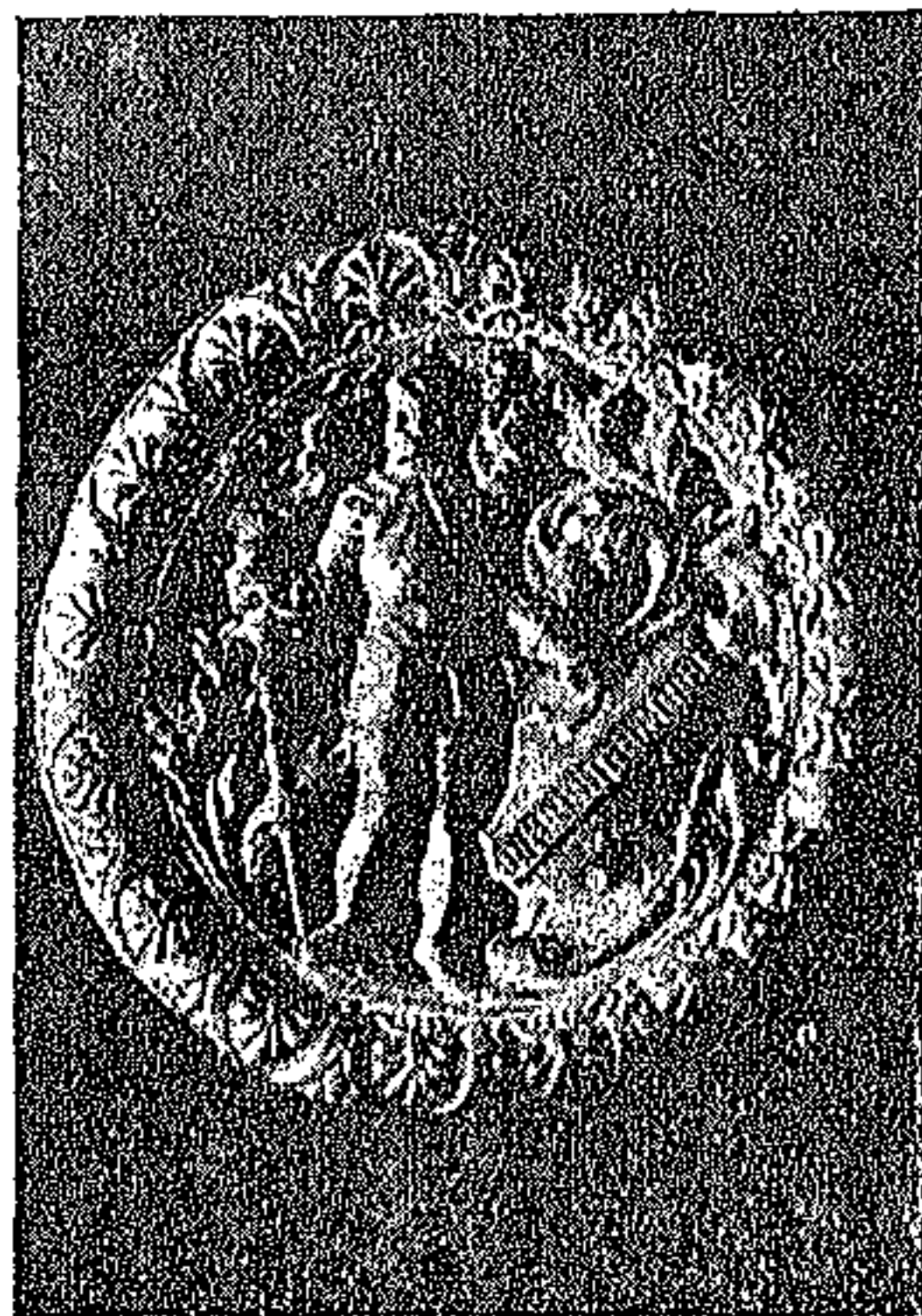
Հ ԵՊԻԸ ՔԵԹՈՒՄ ՀԱՅՈՒՄ

ἦτοι «Χεθούμ βασιλεὺς τῶν Ἀρμενίων» ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας ὀψευς τὸ ὄνομα τοῦ Σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Καϊ-Κοροῦ, ἐν γλώσσῃ Ἀραβικῇ. Ἐπομένως τὸ νόμισμα τοῦτο δημοσιευθὲν ἐν τῇ Ἐπιθεορήσει τῶν Μεκιδθαριστῶν πατέρων εἶναι κυρίως τοῦ βασιλέως Χεθούμ Α' κοπὴν μεταξὺ τοῦ 1240-1245 μ. Χρ., ὡς δεικνύει ἐναργῶς ἡ Ἀραβικὴ χρονολογία 636-641. — Τοῦτο τὸ νόμισμα, ὅπερ παρουσιάζει ἡμῖν παράδοξον φαινόμενον, θὰ ἐκόπη ὑπὸ τύπον μιᾶς συμμαχίας, ἄλλως θὰ ἦτο πρᾶγμα ἀνεξήγητον (1).

Κατὰ ταῦτα δὲ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ νόμισμα τὸ ἀποκειμένον ἐν τῷ μουσεῖῳ Ἀλκυροῦ ἀνήζει εἰς τοῦτο τὸ εἶδος τῶν νομισμάτων, σχεδὸν μιᾶς χρονολογίας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦτον μεταγενεστέρως, ἦτοι ὅτι ἀνήζει εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας Hethoum Β', περὶ τῶν ἐνδόξων νικῶν τοῦ ὁποίου διάφοροι συγγραφεῖς καὶ ἐπιτομογράφοι συνέθεντο θαυμασίαις ἱστορικῶς ἐπιτομάς, ἀποτελούσας κύκλον πολυάριθμον, ὡς αἱ ἐπιτελεσθεῖσαι ὑπὸ τοῦ βασιλέως Sabio, ἐν αἷς ἀναμνησθῶνται ὁ Πλούταρχος καὶ ὁ Ζωναράς, ὁ Hethoum καὶ ὁ Μάρκος Πόλος, τὰ κοινὰ Ἑλληνικῶς χρονικῶς μετὰ τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Μονάρχου ἐξείνου καὶ τὰ βασιλικῶς χρονικῶς τοῦ Δὸν Τακόβου καὶ τοῦ

(1) Βασιλείου Dr Sarkisseean, lettre person. de 14 Avril 1908. — «Donc maintenant je suis en état de vous assurer que cette monnaie publiée par le Rev. P. Mekhithariste est proprement du roi Hethum I, elle est frappée entre 1240-1245 de notre ère, comme le montre évidemment la date arabe 636-641».

ἀγίου Φερδινάνδου κτλ. (1). Ἐὰν δὲ ἐκ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐκλήθη καὶ διαμέρισμά τι τῆς Ἀρμενίας, ὡς γράφει ἡμῖν ὁ πανοσ. πατήρ κ. Βασίλειος Σαρτζιάν, τοῦτο ἐξεταστέον. Ὅπως ὅμως ποτ' ἂν ἦ, νόμισμα τοῦ Ηεθιοῦν χαλκοῦν, εὑρεθὲν ἐν Πλατάνῳ, εἶναι σπουδῆς ἄξιον τοσοῦτόν μᾶλλον, ὅσῳ ἢ εὐρεσις αὐτοῦ ἴσως ἐγένετο ἐν Κεφαλώσει ἢ

Πόρπη φριγκική

περὶ αὐτήν, ἐνθα τὰ ἐρεΐπια τῆς ἀρχαίας Φθιωτικῆς πόλεως Ἄλου καὶ τοῦ μετὰ ταῦτα Νοτίου Μεσαιωνικοῦ Ἀλμυροῦ. Γνωρίζομεν δὲ καὶ

(1) Antonio Rubio y Lluch, «*La lengua y la cultura Catalanas en Grecia en el siglo XIV*». — «La fama de sus vestas compilaciones historicas, que forman un sielo tan numeroso como las promouidas por el Rey Sabio, donde se mezclan Plutarco y Zonaras, *Hethoum*, y Marco polo, las vulgares chronicas reales de D. James y San Fernando, llegaba hasta los humanistas Italianos del siglo XIV, y su bien provista biblioteca excellaba la codicia de Coluccio saluto y del Don Juan I de P'aragón, que tanto como el dictato de amador de la gentileza meracerá et de amador de la Sabiduría».

ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ ἐκ τῆς λαμπρότητος τῶν ἀνευρισσομένων γλυπτῶν λίθων ὅτι ἀμφότεροι οἱ Ἀλμυροὶ ἦσαν πόλεις λαμπρόταται, ἐμπορικώταται καὶ πλουσιώταται, καὶ ἂ ἀπερήματο καὶ ὁ ἱστορικὸς Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος. Ἴσως δὲ τότε ἢ ἀποικία τις τῶν Ἀρμενίων ὑπῆρχεν ἐν τῇ μιᾷ τῶν δύο τούτων πόλεων, ἢ στρατιῶται καταγόμενοι ἐξ Ἀρμενίας καὶ ἐλθόντες ἐνταῦθα κατὰ τοὺς παραχώδεις ἐκείνους χρόνους θὰ ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν καὶ νομίσματα τοῦ Χεθούμ, ὧν ἐν καὶ τὸ ἡμέτερον, ἢ ἄλλως διὰ τοῦ ἐμπορίου θὰ συνηλλάσσοντο τότε οἱ ἔμποροι τοῦ Ἀλμυροῦ μετὰ τῶν πόλεων τῆς Ἀρμενίας.

Πρὸς τὴν χρονολογίαν δὲ ταύτην τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς τοῦ πατριάρχου δὲν ἀντιτάσσεται σοβραῶς τὸ ἡμέτερον νόμισμα, διότι, ἐὰν τοῦτο χρονολογῆται, ὡς ἀνωτέρω εἶπομεν, τὸν ΙΙ' αἰῶνα, δὲν μεσολαβεῖ ἢ χρονικὸν διάστημα 180—200 ἐτῶν, ὅτε ἠδύνατο ν' ἀζμαῶζῃ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀρμενικὴ ἀποικία, ἣτις θὰ ἐκόμισε καὶ τὸ ἀνωτέρω νόμισμα καὶ ἦς λείψανα θὰ ἐσώζοντο ἐν Θεσσαλίᾳ μέχρι τέλους τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, ὅτε ἀνάγεται ἡ ἀνωτέρω ἀρμενικὴ ἐπιγραφή.